

De omgang tussen media en politiek in moeilijke tijden

Een frameanalyse over de rol van beeldvorming in de Koeweit- en Bonnetjesaffaire.

Ma-Scriptie

Roger Louwers
Universiteit Leiden, geschiedenis
PCNI, Political Debate
Begeleider: Henk te Velde

Inhoudsopgave

Inleiding	3
Interdisciplinair	6
Historiografie	8
Verandering & kritiek	11
Methode	13
Uitleg van de tijdslijn	17
De Koeweitaffaire	19
Inleiding	19
Frames	21
Conclusie Koeweitaffaire	29
De Bonnetjesaffaire	33
Inleiding	33
Frames	36
Conclusie Bonnetjesaffaire	47
Status & strategie	50
Jupiter en het rund	54
Conclusie	57
Terechte kritiek?	59
Literatuurlijst	62

Inleiding

De relatie tussen media en politiek in Nederland is na de ontzuiling op zijn minst ambivalent te noemen. Ze kunnen niet zonder elkaar, maar bekritisieren elkaar constant. De media hebben zonder politiek amper bestaansrecht en vice versa kan de politiek zijn kiezers niet bereiken zonder media. Rond de eeuwwisseling werden de media beschuldigd van manipulatie van het publiek debat. Een illustrerend voorbeeld van kritiek op de media kwam van koningin Beatrix toen ze haar befaamde *'De leugen regeert'* uitspraak tegenover een aantal journalisten in een privégesprek.¹ Er werd in het algemeen gesteld dat de media te veel macht hadden als het ging om beeldvorming. Dit zou 'verplattung, verleuking en trivialisering'² van de politiek in de hand spelen en ten koste gaan van het journalistieke hoogste goed: waarheidsvinding.³ Politieke kwesties zouden anders in de media geportretteerd worden dan ze werkelijk waren. Vanuit deze kritiek is een wetenschappelijk debat ontstaan over de functie en het functioneren van de media wanneer deze spraken over politiek.

In dit wetenschappelijke debat worden vier soorten mediamacht onderscheiden: structureel, agendabepalend, aandacht vestigend & definitiebepalend.⁴ De kritiek op de media gaat veel over hun definitiebepalende macht. Dat houdt de zeggenschap in die de media hebben over de presentatie van bepaalde gebeurtenissen. Door het in een bepaald frame te gieten, kan de ontvanger beïnvloed en naar een mening geduwd worden. Wat betreft de definitiemacht is er sprake van een zeker gat in de secundaire literatuur.

Zodoende doet dit onderzoek een poging dat gat in de secundaire literatuur te vullen, door te kijken naar de totstandkoming van beeldvorming in zowel de media als het parlement betreffende de politieke affaires. Aangezien de uitkomst van politieke affaires afhankelijk is van publieke opinie, is het belangrijk om te weten hoe die opinie gevormd wordt. De manier waarop de media en het parlement omgaan met affaires zijn leidend voor de vorming van publieke opinie. Vooral de kritiek dat de media te veel macht hadden in de sturing van het openbaar debat maakt dit een interessante vraag om te bestuderen. Daarom zijn twee affaires gekozen met tien jaar tussen elkaar in om te kijken of de kritiek die rond 2000 geuit werd terecht was, of dat het al langer speelde. De gekozen affaires voor dit onderzoek zijn de Koeweitaffaire van toenmalig minister-president Ruud Lubbers die opleefde in 1984 en 1989 en de Bonnetjesaffaire uit 1999 tot 2000 van de Rotterdamse burgemeester Bram Peper. Deze affaires zijn gekozen, omdat ze zoveel op elkaar lijken, behalve hun einde. Ze zijn namelijk beide: veel blootgesteld in de media, integriteitskwesties en behandeld in de Tweede Kamer. Toch kan Lubbers terugkijken op een glansrijke carrière, terwijl Peper nooit meer politiek actief is geweest. Deze redenen maken een vergelijking tussen de

¹ H. Nijenhuis, M. Oostveen, 'Beatrix: 'De leugen regeert'', *NRC-handelsblad*, 29-11-1999, 1.

² K. Brants, 'Media, politiek en de spiraal van wantrouwen', in: Bart Snels en Noortje Thijssen (red.), *De grote kloof. Verhitte politiek in tijden van verwarring* (Amsterdam 2008) 163-190, 163.

³ P. Van Praag, 'Doen de media nog aan waarheidsvinding?', in: Carla van Baalen (red.), *Jaarboek parlementaire geschiedenis* (Nijmegen 2010) 75-85, 75.

⁴ K. Brants, 'Media, politiek en de spiraal van wantrouwen', 169.

twee mogelijk. Wanneer vastgesteld is hoe beeldvorming in de media bij deze twee affaires tot stand is gekomen, kan de vergelijking vertellen waar ze van elkaar verschilden en overeenkwamen.

Terugkijkend naar het historische beeld van deze twee affaires is het verschil duidelijk. In secundaire literatuur wordt over de Koeweitaffaire vaak geen politiek of moreel oordeel gegeven. Er zijn drie biografieën over Lubbers geschreven, maar de Koeweitaffaire wordt telkens enkel kort genoemd. Nadat de hele Koeweitaffaire doorgenomen is komt enkel een beschrijvend: *'Politiek gezien liep deze kwestie voor Lubbers daarmee met een sisser af'*.⁵ In Nederland zelf heeft de Koeweitaffaire nooit veel betekenis gehad. Alleen voor het internationale toneel heeft het nog eens belang gehad. Namelijk in 1995 toen Lubbers solliciteerde voor een topfunctie bij de NAVO.⁶ Wat betreft de Koeweitaffaire zat Lubbers wel veilig. Voor Peper heeft de Bonnetjesaffaire daarentegen wel blijvende schade opgeleverd. Het maakte niet uit dat twee rechters een voor Peper gunstige uitspraak deden en hij in 2008 is gerehabiliteerd door opnieuw de hoogste Rotterdamse onderscheiding, de Van Oldenbarneveltpenning, te ontvangen.⁷ Hij is noch voor de PvdA of een andere partij meer in de politiek of het openbaar bestuur werkzaam geweest. Peper werd als radioactief behandeld. Niemand met een politiek vooruitzicht wilde zich eraan wagen. Er is daarmee een groot verschil hoe in Nederland wordt teruggekeken op de twee affaires. Het interessante is of beeldvorming een andere rol speelde in deze twee affaires.

Aangezien het onmogelijk is alle media-uitingen rondom de affaires te onderzoeken is gekozen voor twee kranten die elk aan de andere kant van het politieke spectrum staan, namelijk de Volkskrant en het Algemeen Dagblad. Het aantal parlementaire stukken is overzichtelijker en deze worden daarom allemaal behandeld. Voor theoretische onderbouwing voor het onderzoekscorpus wordt gebruik gemaakt van een kwalitatieve en kwantitatieve frameanalyse volgens de methode van Baldwin van Gorp. Hiermee is het mogelijk een tijdlijn te creëren om te achterhalen welke frames dominant waren in de kranten en het parlement. Uit die tijdlijn kan bepaald worden waar frames hun oorsprong vonden en hoe het parlement en de kranten elkaar beïnvloeden. Ook zullen trends in het nieuws onderzocht worden door te toetsen waarom sommige frames dominanter waren dan anderen. Het uiteindelijke doel is antwoord te geven op de hoofdvraag: *"Welke rol speelde beeldvorming in het parlement en de kranten bij de Koeweitaffaire en de Bonnetjesaffaire?"*

Op 7 november 1984 stond als kop in de krant Vrij Nederland: "Lubbers' familiebelang in Koeweit". Dezelfde dag kwamen hier Kamervragen over, waarop Lubbers direct reageerde. Dit rommelde nog even door in de media en de Tweede Kamer, tot drie weken later op 27 november de ministers van Financiën en Buitenlandse Zaken er via een Kamerbrief een punt achter zetten. Vijf jaar later, in juni 1989, leefde de affaire pas weer op doordat vermoedelijk de Koeweitse ambassade aan verschillende kranten informatie had uitgelekt. Bijna alle krantenkoppen van 17 juni dat jaar betroffen dit onderwerp. Lubbers wist deze bom twee weken later in 1989 weer te ontmantelen in een parlamentsdebat.

⁵ B. Steinmetz, *Ruud Lubbers; Peetvader van het poldermodel* (Amsterdam 2000), 58.

⁶ T. Khoele, 'NAVO-kringen stellen vragen over 'Koeweit-affaire'' *Trouw*, 25 oktober 1995.

⁷ H. van Osch, *Bram Peper; man van contrasten* (Den Haag 2010), 407.

Aangezien de affaire in 1984 niet zo'n grote impact wordt alleen 1989 behandeld. Alle artikelen uit de Volkskrant en het AD van 17 tot en met 31 juni 1989 zullen gebruikt worden. Deze zijn te raadplegen in het archief van de Koninklijke Bibliotheek te Den Haag op microfiche. Voor diezelfde periode zijn drie parlamentsstukken gevonden op 'www.statengeneraaldigitaal.nl'. Deze stukken bestaan uit Kamervragen en de antwoorden daarop, maar uiteraard ook het slotdebat over de Koeweitaffaire van 29 juni.

De bonnetjesaffaire begon 24 september 1999 toen een werknemer van het Rotterdams stadhuis anoniem verhaal deed op een uitzending van Radio Rijnmond over verkwistende en frauduleuze praktijken in de gemeente. De toenmalige burgemeester Bram Peper stond in het middelpunt van dit verhaal. Dit werd nog geen week later opgepikt door het AD en de daaropvolgende 8 oktober werd door SP-lid Kant een Kamervraag gesteld aan Peper, die toen minister van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties was. De titel van het document luid: "*fraude op het gemeentehuis van Rotterdam*". Peper antwoordde per brief dat een onderzoek gaande was naar de rechtmatigheid van declaraties gemaakt tussen 1986 en 1999. In de tussentijd laaide de media op met verhalen over Pepers luxe tijden in Rotterdam, waardoor enkele parlamentsleden toch nieuwsgierig werden. Dit leidde tot een relatief kort vragenuur in de Kamer op 2 november 1999 waarin Peper verklaarde afstand te nemen van deze geruchten, maar ook te willen wachten met verder handelen tot het onderzoek afgerond was. De Kamer leek deze wens te delen, aangezien er daar tot het uiteindelijke aftreden van de minister niets meer over gezegd was. Dat betekende echter niet dat de media zich stilhielden. Er ging geen week voorbij zonder een nieuw verhaal over Peper. Het eerstvolgende Kamerdebat was pas op 13 maart 2000, een dag na het aftreden van de minister.

Vanwege dit verloop worden in dit onderzoek artikelen in de Volkskrant en het AD van 24 september 1999 tot en met 13 maart 2000 over Pepers declaratiegedrag gebruikt. Deze zijn gevonden op de krantenbank van Lexisnexis. Er worden vijf parlamentsstukken gebruikt voor analyse, waarvan twee Kamerdebatten.

De kwalitatieve frameanalyse is gebaseerd op Van Gorp's methode in diens proefschrift over framing in asielberichtgeving.⁸ Dat betekent dat eerst op inductieve wijze zoveel mogelijk frames gedestilleerd worden uit het corpus. Daarin worden alle verbeeldende en verhalende elementen in een matrix geplaatst om te bepalen welke woorden met welke frames zijn verbonden. Vervolgens worden alle artikelen en parlamentsstukken in het corpus gecodeerd door aan te wijzen welke frames erin gebruikt zijn, dit is de deductieve kant. Het houdt in dat alle teksten opnieuw worden langsgesgaan met de frames in de hand en gemarkeerd. Alle krantenartikelen en parlamentsstukken zijn van een datum voorzien. Dat maakt het mogelijk een tijdlijn te creëren door te achterhalen waar en wanneer een frame als eerste opkwam. De schrijver van een stuk verzint zelden zijn eigen frame. Het is waarschijnlijker dat hij het overneemt van een andere tekst of spreker. Deze andere bron van informatie geldt dan als een *framesponsor*.⁹ Politici en kranten kunnen als elkaars framesponsor gelden, maar alternatieven zoals onderzoekscentra zijn ook mogelijk. Bij deze twee

⁸ B. Van Gorp, *Frames in de nieuwsmedia: Een onderzoek naar het theoretische en methodologische potentieel van het concept framing met studies van de asielberichtgeving en haar effecten*. (Antwerpen 2004) 80.

⁹ Van Gorp, *Frames in de nieuwsmedia*, 83.

onderzochte politieke affaires is het zeer aannemelijk dat politici en media als voornaamste framesponsors gelden. Door te kijken naar de tijdlijn en framesponsors is de herkomst van frames vast te stellen. Aangezien sommige frames vaker voorkomen dan andere zegt dit nog niets over de invloed van de frames. Daar dient het kwantitatieve deel voor.

In de kwantitatieve analyse worden alle frames geteld en op basis daarvan wordt dominantie per frame bepaald. De combinatie van zowel een kwalitatieve als kwantitatieve analyse maakt het mogelijk om eerst alle frames op te sporen en daarna daadwerkelijk iets te zeggen over hun invloed. Uitzonderingen daargelaten, zal een frame dat niet vaak genoemd is waarschijnlijk minder invloed hebben gehad.

Het combineren van een kwalitatieve analyse met een kwantitatieve kan problemen met zich meebrengen. Het eerste deel is zeer arbeidsintensief per uiting, terwijl het tweede deel veelzeggender wordt met het aantal gebruikte uitingen. Het toepassen van beide analyses op alle uitingen in alle kranten die betrekking hebben op de twee affaires zou daarom praktisch onuitvoerbaar kunnen worden. Daarnaast zou dat voor het kwalitatieve deel ook niets meer toevoegen, uiteindelijk zijn de meeste frames namelijk wel gevonden. Om het kwalitatieve deel mogelijk te maken zonder het kwantitatieve deel in het geding te brengen is gekozen voor een representatieve steekproef. Dat betekent voor dit onderzoek dat er twee kranten van verschillende zijden van het politieke spectrum worden genomen voor het onderzoekscorpus, zoals al genoemd is zijn dat de Volkskrant en het AD. Die twee ondergaan dan een diepgaande analyse. Het formaat en divers politiek spectrum van de gekozen twee kranten zal een corpus leveren dat een gulden middenweg biedt tussen diepgang en relevantie.

Zowel de Kamer als de media kunnen hun eigen frames maken of kiezen in de behandeling van een onderwerp. Er is echter een flinke kruisbestuiving tussen de twee, wat het moeilijk maakt te bepalen wie begon. Door deze frameanalyse te hanteren met oog op framesponsors en de tijdlijn kan beantwoord worden wie de definitiemacht had in deze affaires; politicus of journalist. Vervolgens kan verder gediscussieerd worden over hoe dit de relatie tussen de twee beïnvloed.

Interdisciplinair

Het gebruik van een frameanalyse in een historisch onderzoek is ongebruikelijk en verdient een verantwoording. De wens om kritiek op de media te onderzoeken leidde tot de keuze voor deze methode uit de taalwetenschap. Om die kritiek te ontcrachten of bevestigen moet echter eerst gekeken worden naar hoe die media werken. Aangezien de werking van de media meer in het domein van taalwetenschappen ligt is het al vanzelfsprekender om een methode daaruit te lenen. Bij de vraag of beeldvorming echt zo'n grote rol speelde en of journalisten misschien te veel macht hebben, is hard bewijs nodig om dat te beantwoorden. De frameanalyse is volledig ingericht op het ontleden van beeldvorming en kan cijfermatig weergeven hoe dominant ieder frame was. Daarnaast krijgt elk frame een traceercode om na te gaan waar dat begon en hoe het tussen de kranten en het parlement heen en weer sprong.

De historische methode van krantenartikelen en parlamentsstukken met elkaar vergelijken maakt het wel mogelijk om beeldvorming te onderzoeken. Het zou alleen niet zo toereikend zijn als deze frameanalyse om te bewijzen wie verantwoordelijk

was voor die beeldvorming. Als journalisten en politici constant op elkaar reageren, wordt het moeilijk een schuldige aan te wijzen. Omdat deze partijen nu elkaar beschuldigen, biedt de frameanalyse wat meer houvast door oorsprong en invloed te onderscheiden.

Het probleem is als dat met enkel de frameanalyse, er niets gezegd kan worden over het verloop van de affaires. Uit het historisch onderzoek bleek namelijk dat de affaires op een aantal essentiële punten van elkaar verschilden. Beeldvorming was niet de hoofdoorzaak van de afwijkende uitkomst. Het verschil in status en gebruikte strategie tussen Lubbers en Peper kunnen daar beter voor worden aangewezen. Zodoende vulden beide methodes elkaar goed aan in het onderzoek van de rol die beeldvorming speelde bij deze affaires.

Historiografie

Door de jaren heen is de relatie tussen journalist en politicus erg veranderd. Deze veranderingen zijn te onderscheiden in journalistieke cultuur en externe factoren. Bij de cultuur moet gedacht worden aan dingen als stijlconventies, normen en waarden, maar vooral het zelfbeeld van de journalist. De huidige rol als *waakhond van de democratie* is door de jaren heen helemaal niet zo standaard geweest. Onder externe factoren vallen dingen als het opheffen van belasting, marktwerking of technologische vernieuwingen. Er is een continue wisselwerking tussen hoe interne cultuur en externe factoren de journalistiek transformeerde door de jaren heen.

Als in 1869 de belasting van het dagbladzegel vervalt, transformeert de krant van drukblaadje voor de rijke elite naar een betaalbaar massamedium voor het volk.¹⁰ Hiermee brak een nieuwe periode aan voor de vrije pers. Sindsdien heeft dit massamedium drie historisch te onderscheiden periodes beleefd. Van 1869 tot ongeveer 1910-1920 wordt in dit stuk geduid als het liberale tijdperk. Daarna volgde de verzuiling van 1920 tot en met 1960. Ten slotte trad het post-verzuilingstijdperk aan. Een periode waarin we ons momenteel nog steeds bevinden. Vanaf 1980 tot 2000 traden nog een aantal veranderingen op die besproken zullen worden, maar deze zijn niet voldoende om te spreken van een nieuw tijdperk.

*“De drukpers is de koningin der aarde; wie haren scepter wil verbreken, zal door haar verbroken worden; zij alleen heeft het licht in de duisternis voor allen ontstoken, en zal ook de nevelen, welke het aardrijk ook dekken, verdrijven.”*¹¹

D. Donker Curtius, 1839

Met deze woorden werden de Arnhemse Courant en in verlenging daarvan de vrije drukpers verdedigd. Het is moeilijk op te maken uit dit wollig en verouderd taalgebruik, maar het idee was dat een sterke journalistiek noodzakelijk is voor een goedwerkende democratie. Publieke opinie is belangrijk voor de gekozen machthebbers en deze wordt gevormd in een openbare ruimte waar vrijelijk ideeën wisselen. Donker Curtius' woorden zijn dan ook vaak terug te vinden als lijfspreuk voor journalisten. Professor in Mediastudies Frank van Vree spreekt over hoe de journalist deze rol van bewaarder van de democratie op zich nam.¹² Toen in 1848 censuskiesrecht in werking trad, welke gedurende de daaropvolgende halve eeuw telkens werd uitgebreid, ontstond een middenklasse met stemrecht. Deze stemgerechtigde middenklasse was dan ook de doelgroep voor de kranten die na het opheffen van het dagbladzegel tot leven kwamen. De nieuwe en vooral betaalbare bladen zagen zichzelf als opvoeders van het volk. De nieuwe stemmers moesten onderwezen worden in de ontwikkelingen van landspolitiek om hun stem richting te geven.

In het bijzonder parlementaire journalisten ontwikkelden zich tot een professionele tak. Deze brachten met zich een persoonlijke blik in het dagelijks

¹⁰ H. Wijffes, 'Koningin der aarde in het parlement', in: Remieg Aerts, C. Van Baalen en H. Te Velde (ed.), *In dit huis, twee eeuwen Tweede Kamer* (Amsterdam 2015) 223-249, 227.

¹¹ D. Donker Curtius, *Pleitrede voor den Hoogen Raad der Nederlanden ten behoeve van C.A. Thieme*, 12 juli 1839.

¹² F. Van Vree, *De politiek van de openbaarheid* (Groningen 2000), 28.

parlementaire debat. Het waren niet enkel de feiten en meningsverschillen die in de kranten terecht kwamen, maar ook de menselijke reactie en felheid van spreken werden uitvoerig gerapporteerd.¹³ Dat was niet om artikelen makkelijk verteerbaar te maken. De parlementaire journalistiek draaide met name om het idee dat in een debat emoties en fouten ook een plaats verdiende naast de feiten. Daarnaast spraken sommige journalisten zich uit tegen censuur van de Kamer over het nieuws, aangezien journalisten de tribune geweigerd konden worden wanneer politici dat wilden. Het was echter ook mogelijk voor journalisten om een politicus te boycotten als deze hen te grof beledigde.¹⁴ Er was dus wederzijdse kritiek, maar ook een balans tussen journalist en politicus.

De eerste breuk tussen journalistieke tijdperken wordt zichtbaar als Abraham Kuyper de rollen van journalist en politicus vermengt. Dit doet hij door zowel de eerste Nederlandse politieke partij te stichten, *Anti-Revolutionaire Partij*, als zijn eigen krant, *De Standaard*.

*'Mag ik het zeggen, mijn Standaard is mij nooit iets anders geweest dan een paard, dat ik bereed, om den eindpaal van den weg des te sneller te bereiken'*¹⁵

Abraham Kuyper, 1897

Op het vijftienvigjarig jubileum van *De Standaard* omschreef Kuyper op deze manier zijn krant. Voor hem was de krant geen opvoeder van het volk voor liberale waarden of beschermer van de democratie. Het was een spreekbuis om zijn orthodox-protestantse boodschap bij de juiste mensen te krijgen.¹⁶ Kuypers uitgesproken doel was het vormen van een eigen gemeenschap in Nederland en daar had objectiviteit geen rol. Op polemische wijze beschreef hij een kloof tussen zijn achterban en de katholieken of seculieren. Toen andere stromingen deze strategie overnamen was de verzuiling zo goed als af. Daarmee trad het tweede journalistieke tijdperk aan.

Zoals Kuyper de rollen van journalist en politicus voor zichzelf versmolt bleef ongeëvenaard, maar het bracht wel een definitieve breuk met het liberale journalistieke tijdperk. De verzuiling bracht een nieuwe politiek en daar hoorde een nieuwe pers bij. Waar openbaarheid in het liberale tijdperk goed was voor de democratie, beargumenteert professor in politicologie Arend Lijphart dat tijdens de verzuiling geheimhouding essentieel was voor het '*establishment*'.¹⁷ Politieke partijen moesten achter de schermen met elkaar samenwerken om in een meerpartijendemocratie zoals Nederland tot consensus te komen. Politici mochten dat echter niet op de voorgrond doen. '*De pers speelde misschien wel de belangrijkste rol in de geheimhouding van de gang van zaken...*'.¹⁸ Als de pers niet meewerkte met het ophouden van deze schijn, konden de politici van andere zuilen hun morele

¹³ Wijffjes, *Koningin der aarde in het parlement*, 228.

¹⁴ Wijffjes, *Koningin der aarde in het parlement*, 231.

¹⁵ Gedenkboek opgedragen door het feestcomité aan Prof. Dr. Abraham Kuyper, bij zijn vijf en twintigjarig jubileum als hoofdredacteur van '*De Standaard*' (Amsterdam 1897), 67.

¹⁶ M. Broersma, 'Media en identiteitspolitiek. Ter inleiding', in: Marcel Broersma en J. Koopmans (ed.), *Identiteitspolitiek Media en de constructie van gemeenschapsgevoel* (Groningen) 9-18, 10.

¹⁷ A. Lijphart, *Verzuiling, Pacificatie en kentering in de Nederlandse politiek* (Haarlem 1990), 126.

¹⁸ *Ibidem*.

verschillen niet meer tijdelijk opzijzetten. 'De vuile was niet buiten te hangen' is hoe journalist Henk Hofland dit fenomeen noemde.¹⁹ Nestvervuiling werd een doodzonde en in tegenstelling tot het liberale tijdperk werd de pers geacht zijn eigen politieke leiders geen al te kritische vragen meer te stellen. Journalisten droegen de boodschap van hun eigen ideologische leiders naar hun gelijkgezinden zonder al te veel kritiek te leveren. Daarnaast kregen onderwerpen die tot nationale conflicten konden leiden geen aandacht, maar die bleven onbesproken en werden verdrongen ten wille van nationale rust.²⁰

Naast Hoflands 'gedienstige journalist'²¹ is er ook een positievere omschrijving te vinden van journalistiek tijdens de verzuiling. In de tijd van dictatoriale regimes en de koude oorlog bestond het idee dat de nieuwsmedia sociale verantwoordelijkheid droegen. Het gevaar van buiten kon men enkel samen trotseren. Journalisten mochten daarom geen nationale onrust veroorzaken door politici onderuit te halen. Er waren wel degelijk meningsverschillen tussen de zuilen, maar kritiek naar de politiek moest vooral opbouwend zijn. Journalisten respecteerden politici en hun zware taak.²² Alhoewel tegenwoordig vooral neerbuigend over journalistiek ten tijde van de verzuiling wordt gesproken, zal het niet verbazen dat journalisten zichzelf toentertijd niet als spreekbuis zagen. Eerder als respectabele professionals met verantwoordelijkheid voor een soepele regeerperiode.

In de jaren zestig brokkelt de verzuiling af en daarmee breekt het laatste journalistieke tijdperk aan. Er komt kritiek op de kritiekloze journalist. In vaktijdschriften zijn journalisten actief met elkaar in discussie over de noodzakelijkheid van een onafhankelijke pers en schuwen journalisten niet meer voor een openlijk debat met politici. Nog geen tien jaar later wordt een lidmaatschap van een politieke partij als onverenigbaar gezien met de functie van journalist.²³ De symbiotische werkrelatie waar een journalist gunsten van een politicus kreeg in ruil voor bepaalde privileges of geheimhouding was over. De brave partijjournalist maakte plaats voor de waakhond die kritisch en autonoom het publieke belang verdedigde.²⁴

Deze rolverschuiving ging echter gepaard met een schaalvergroting van de pers. Het aantal journalisten en kranten steeg vanaf de jaren zeventig, terwijl klantenbinding na de ontzuiling niet meer vanzelfsprekend was. Redacties moesten actief nadenken over het behouden van hun lezers. Deze combinatie van rolverschuiving en concurrentie onder journalisten speelde volgens professor in mediastudies Huub Wijfjes een belangrijke rol voor de ontwikkeling van een bijna vijandige relatie tussen journalist en politicus. De journalist zag zichzelf als stem van het volk en moest daarom de machthebber zoveel mogelijk aan de tand voelen. "De waardigheid van het vak lag niet in het respect dat men bij autoriteiten afdwong, maar in de kritiek die men hun gaf."²⁵ Het zelfbeeld van de journalist leek op die van een detective

¹⁹ H. Hofland, *Tegels lichten of ware verhalen over de autoriteiten in het land van de voldongen feiten* (Amsterdam 1986), 96.

²⁰ Ibidem, 129.

²¹ Ibidem, 76.

²² Wijfjes, *Koningin der aarde in het parlement*, 236.

²³ Van Vree, *De politiek van de openbaarheid*, 40-42.

²⁴ Wijfjes, *Koningin der aarde in het parlement*, 237.

²⁵ Ibidem, 240.

die zich niet liet afschepen door onbetrouwbare politici en de onderste steen boven wilde krijgen. Hoewel aanvankelijk de verschuiving in de rol van de journalistiek louter positief lijkt, is er ook een keerzijde. Wanneer een journalist de politicus als vijand beschouwt, zal deze minder geneigd zijn nieuws objectief bij de lezer te willen brengen. De hoop dat na de verzuiling objectiviteit weer hoog in het journalistieke vaandel zou staan lijkt ver te zoeken.

Vanaf 1980 begonnen marktwerking en versnelling van het nieuwsproces een belangrijke rol te spelen voor de journalistiek. Door marktwerking hielden redacties voortaan rekening met wat de lezer graag wilde lezen, in plaats van enkel wat zij vonden dat de lezer zou moeten lezen. Voor aantrekkelijkheid moest het nieuws naast informeren ook *entertainen*; infotainment. Ook moest nieuws begrijpelijker en pakkender worden. Genuanceerde wetenschappelijke analyses maakten plaats voor scherpere tegenstellingen. Daarnaast resulteerde versnelling van het nieuwsproces erin dat journalisten minder tijd hadden per artikel. Het verhoogde risico op fouten moet maar geaccepteerd worden. De concurrent zit namelijk ook niet stil. Het ongenueerder brengen van tegenstellingen werd snel als conflict oriënterend en versimpeling van het nieuws ontvangen. Dit in combinatie met infotainment en het versnelde nieuwsproces zou negatieve effecten op journalistiek hebben. Hooggeëerde journalistieke waarden, zoals *factchecken*, het duidelijk onderscheiden van feit en mening of het toepassen van hoor en wederhoor, moeten wijken voor het doel om snel en vermakelijk nieuws te brengen.²⁶ Er zijn sommigen die het positiever inzien. Die noemen deze verandering een culturele heroriëntatie waarin de publieke waarden centraler staan.²⁷

Verandering en kritiek

Ongeacht van hoe gewenst deze ontwikkeling naar conflictoriëntatie en infotainment was, leken politici er zelf in mee te gaan. Tijdens de verkiezingen van 1994 stond Lubbers' opvolger Eelco Brinkman bekend om zijn mediatraining. Zijn woordvoerder Frits Wester wilde Brinkman wat losser en jonger over laten komen door hem achter het leestafeltje te halen en over het podium te laten lopen tijdens zijn toespraken, de *Brinkman Shuffle*. Daarnaast bezochten politici van het hele spectrum populaire talkshows om op die manier in beeld te komen. Er was minder aandacht voor politieke inhoud en meer voor de persoon zelf en met wie ze botsten. Politici zagen kans om meer stemmers te krijgen door zich persoonlijker te profileren met gesprekken over hun achtergrond en familie en zich zo af te zetten tegen hun tegenstander.²⁸

In een interview gaf Lubbers zijn definitie van een ideale journalist. Dat was een vakman of vrouw die hem niet per se goedgezind was, maar juist scherpe vragen stelde. Die journalist moest doorvragen naar feiten, motieven en inzichten zonder een oordeel door te geven in het artikel. Dat oordeel is namelijk voor de lezer om te

²⁶ K. Brants, 'Trust, cynicism, and responsiveness', in: Chris Peters en M. Broersma (ed.), *Rethinking Journalism: Trust and participation in a transformed news landscape* (New York 2013) 13-27, 21.

²⁷ Wijffjes, Koningin der aarde in het parlement, 245.

²⁸ K. Brants, L. Van Meurs, P. Neijnes, 'Politici tussen informatie en entertainment', in: Kees Brants en P. Van Praag jr. (ed), *Verkoop van de politiek; Verkiezingscampagne van 1994* (Amsterdam 1995) 169-191, 183.

geven.²⁹ Dit verschilt nogal van de waakhondfunctie. Lubbers' ideaal was van een journalist die de informatie onbesmet mededeelde als een doorgeefluik. De oordelende macht ligt volgens Lubbers dan ook volledig bij het volk of politici, maar in ieder geval niet bij journalisten. Dat maakt zijn opmerking in het einddebat van 1989 ook duidelijk als hij zegt: *"Ik voeg er nog wat ironisch aan toe dat ik in deze laatste week meer tijd heb besteed aan het lezen van krantenartikelen over deze zaak dan in al die jaren aan het lezen van het dossier!"*³⁰ Hij vond het onterecht dat de media zo'n heisa maakten over iets waar het parlement nog over moest oordelen. Dit zegt op zich niets over infotainment of conflictoriëntatie, maar over de politieke rol die media op zich namen als oordeelvormers.

Die kritiek op conflictgerichter nieuws in deze twee affaires is pas zichtbaar bij Melkert in het einddebat na Pepers aftreden:

*"De vele veranderingen in onze omgeving, in het bijzonder de verschijning van de 24-uursinformatie-economie, die ingrijpen in de maatschappelijke plaats van de politiek, lijken de kern van steeds meer politiek handelen terug te brengen tot de persoon van de politicus. Daarmee wordt de politiek geleidelijk van een forum van diepgaande gedachtewisseling en meningsvorming tot een arena van confrontatie tussen sterke mannen en vrouwen die vooral op hun onderlinge krachtsverschillen worden beoordeeld."*³¹

Hiermee kaartte Melkert de steeds sterkere rol die nieuwsmedia spelen aan in de totstandkoming van beeldvorming. Door de focus op de persoon te leggen veranderde de politiek van een samenwerkend platform naar een gladiatorenengevecht.

In hoeverre deze journalistieke verandering naar entertainende waakhond effect had op deze affaires zal in de conclusie behandeld worden. Ook zullen de meningen van Lubbers en Melkert over de fouten van de journalist onder de loep genomen worden. Daarmee zal gekeken worden of er een rechtvaardiging is voor journalisten die zelf oordeelden over een zaak voor het parlement dat deed en of journalisten echt zo'n negatieve invloed hadden op de politiek.

²⁹ J. Van Putten, 'Haat/liefde-verhoudingen tussen politici en media' in: Henk Hoekstra en L. Ter Steeg (ed.), *De spiegel en de scherven* (Baarn 1983) 124-135, 126.

³⁰ Handelingen Tweede Kamer, 29 juni 1989, 91-6799.

³¹ Handelingen Tweede Kamer, 14 maart 2000 55-3917.

Methode

Hoogleraar journalistiek en communicatiemanagement Baldwin van Gorp promoveerde in 2006 te Antwerpen met zijn dissertatie over framing.³² Hij zag een gebrek aan consensus in de wetenschappelijke wereld en ontwikkelde zelf een frameanalyse door zestig andere frameonderzoeken te bestuderen. Deze ontwikkelde methode wordt als leidraad gebruikt voor dit onderzoek. Hieronder volgt de technische onderbouwing en rechtvaardiging voor het gebruik van deze frameanalyse. Het start met een inductief onderdeel en diens basisprincipes, gevolgd door een deductief en kwantitatief onderdeel.

De te onderzoeken teksten worden in stukken geknipt om individueel onderzocht te worden. Hieronder is een alinea uit het AD-artikel dat de Bonnetjesaffaire startte als voorbeeld van hoe een frameanalyse uitgevoerd wordt volgens Van Gorp's methode.³³ In de tekst wordt gezocht naar saillante uitingen die een deel van een frame kunnen vertegenwoordigen. Zodra het lijkt alsof zo'n uiting gevonden is wordt deze gearceerd en gelabeld. De uitingen die hieronder gelabeld zijn als frame 2 en frame 4 gaan respectievelijk over 'privé-feestjes op kosten van de gemeente' en 'beschuldigende verhalen die altijd flauwekul blijken te zijn'. In het onderzoek is frame 2 gevonden als het Foute-cultuurframe en frame 4 werd het Onkreukbaarframe.

"De rekeningcommissie, een groep raadsleden die de financien van de gemeente controleert, voert het onderzoek uit. Aanleiding hiervoor zijn berichten dat ten tijde van Pepers burgemeesterschap veelvuldig op kosten van de gemeente privé-feestjes zijn gehouden. Peper weersprak gisteravond met klem de beschuldigingen. Allemaal flauwekul. Die verhalen doen al heel lang de ronde. Ik heb de gemeentesecretaris zelf drie jaar geleden onderzoek laten doen omdat ik het gevoel had dat de aanbesteding van de catering niet klopte. Daarna heb ik nog eens een onderzoek laten doen. Er is nooit iets uitgekomen. Ik zie de komende onderzoeken met vertrouwen tegemoet!"³³

Microsoft Office User
FR2

Microsoft Office User
FR4

Een frame is opgebouwd uit *framing devices* en *reasoning devices*.³⁴ Voor gemak worden de framing devices voortaan de verbeeldende elementen genoemd en de reasoning devices de verhalende elementen. De verbeeldende elementen zijn tekstueel of visueel zichtbaar aanwezig in een boodschap. De verhalende elementen vormen de verborgen, achterliggende boodschap van die verbeeldende elementen. Een voorbeeld hiervan is het hierboven genoemde verbeeldende element: "veelvuldig op kosten van de gemeente privé-feestjes zijn gehouden." Het verhalende element hierachter is het probleem dat Peper misbruik maakte zijn functie als burgemeester voor een luxe levensstijl. Andere verhalende elementen naast probleemstelling zijn bijvoorbeeld, wie de hoofdrolspeler is of het handelsperspectief. Het kan voorkomen dat een verhalend element ook verbeeldend is, maar niet vaak. Het doel van een frameanalyse is om deze achterliggende boodschappen te extraheren uit de tekst door de zichtbare boodschappen te analyseren.

³² B. Van Gorp, *Frames in de nieuwsmedia. Een onderzoek naar het theoretisch en methodologisch potentieel van het concept framing met studies van de asielberichtgeving en haar effecten*. (Antwerpen 2004).

³³ A. Smit, 'Onderzoek declaraties Peper; 'foute cultuur' in Rotterdams stadhuis' *Algemeen Dagblad*, 25 september 1999.

³⁴ Van Gorp, *Frames in de nieuwsmedia*, 36.

De inductieve manier wordt gebruikt om een framematrix te maken waarin alle framebundels terug te vinden zijn. De matrix dient als een soort zeef die opnieuw door de tekst gehaald wordt om zoveel mogelijk frames eruit te vissen. Op deze manier bieden de data een meer leidende bron dan wanneer de onderzoeker enkel zijn persoonlijke denkbeelden erop loslaat.³⁵ Een ander voordeel van het gebruik van beide manieren ten opzichte van enkel de deductieve is dat er meer frames gevonden worden waarvan de onderzoeker het bestaan nog niet wist. Aangezien iedereen een product is van zijn tijd en achtergrond is het mogelijk dat de frames die als vanzelfsprekend belangrijk lijken voor de onderzoeker dat vroeger misschien niet waren.

De basisprincipes die bij de inductieve onderzoekstrategie worden gehanteerd komen uit de *Grounded Theory Method*.³⁶ Dat is een theorie ontwikkeld voor het kwalitatief onderzoeken van grote hoeveelheden data in tekst. Vanwege deze grootte is een systematische aanpak met bepaalde richtlijnen noodzakelijk om een objectief onderzoek mogelijk te maken. Het idee is dat de theorieën afkomstig uit deze methode gegrond zijn in de dataset in plaats van enkel getoetst eraan. De volgende vier principes zijn geselecteerd door Van Gorp:³⁷

1. Er wordt een 'open blik' gehanteerd
2. Het coderen en analyseren gebeurt tegelijkertijd
3. Een tekst heeft nooit een vaste betekenis
4. Data worden continu met elkaar vergeleken

Deze vier principes dienen als de regels voor het tot stand komen van de framematrix. Het creëren van zo'n matrix kan gezien worden als het oplossen van een puzzel, waarbij telkens stukjes naast elkaar gelegd moeten worden om te kijken waar ze passen. Deze stukjes zijn verbeeldende en verhalende elementen die in de kolommen van de matrix worden geplaatst. De kolommen zijn bijvoorbeeld: probleemstelling, hoofdrol/bijrol, moraal, context, etc. De gedachte achter deze spelregels worden hieronder uitgelegd.

Het eerste punt, de open blik, heeft als doel geen van tevoren bedachte ideeën de overhand te laten spelen. Het risico is dat 'vierkante gegevens' in 'ronde frames' geduwd worden.³⁸ Het kan dan lijken alsof de frames die van tevoren bedacht zijn makkelijk teruggevonden worden in de data, terwijl ze er misschien gewoon op lijken. Ten tweede is het tegelijkertijd coderen en analyseren praktisch noodzakelijk, omdat de framebundels nog in ontwikkeling zijn ten tijde van het coderen. De matrix wordt juist opgesteld door continu teksten met elkaar te vergelijken en zo opkomende vragen direct te verwerken. Alle verbeeldende en verhalende elementen worden nog gezocht in de tekst en het is de onderlinge samenhang die deze elementen in de ene of andere framebundel plaatsen. Van Gorp voegt bij dit principe van tegelijkertijd coderen en analyseren nog het verzamelen toe. Aangezien dit een representatieve steekproef is staat de gebruikte data al vast en hoeft daarom niet meer verzameld te worden. Ten derde heeft een tekst nooit een vaste betekenis, omdat die onderhevig is

³⁵ Van Gorp, *Frames in de nieuwsmedia*, 82.

³⁶ K. Charmaz, A. Bryant, 'Grounded theory', *International encyclopedia of Education* 3 (2010) 406-412, 407.

³⁷ Van Gorp, *Frames in de nieuwsmedia*, 86.

³⁸ Van Gorp, *Frames in de nieuwsmedia*, 86.

aan context. De ontwikkelingen door de tijd kunnen een andere betekenis hebben gegeven aan taal. Het is daarom belangrijk om rekening te houden met dergelijke context door op de hoogte te zijn van de gebeurtenissen waarover gesproken wordt in de kranten. Dat klinkt als een open deur voor historisch onderzoek. Toch is het belangrijk om te benoemen dat ook in dit onderzoek daarop gelet wordt. Als vierde en laatste principe is dat data continu met elkaar worden vergeleken. Dit zorgt ervoor dat de onderzoeker zijn bevindingen qua categorieën, kenmerken en hypothesen blijft herformuleren tot het eindwerk klaar is. Vanwege de grote hoeveelheid data die aan elkaar verbonden zijn, zijn deze principes bedacht om een zo objectief mogelijke framematrix te creëren.

Het coderingsproces heeft drie fasen om de framematrix tot stand te brengen: het open coderen, het axiaal coderen en het selectief coderen. Deze drie fasen worden hieronder uitgelegd alsof ze chronologisch afgebakend zijn, zoals eerder vermeld lopen ze echter door elkaar heen. Het open coderen houdt in dat alle teksten worden opgebroken in verschillende delen om met elkaar te vergelijken. Hieronder volgt hetzelfde voorbeeld om dat openbreken uit te leggen.

“De rekeningcommissie, een groep raadsleden die de financien van de gemeente controleert, voert het onderzoek uit. Aanleiding hiervoor zijn berichten dat ten tijde van Pepers burgemeesterschap veelvuldig op kosten van de gemeente prive-feestjes zijn gehouden. Peper weersprak gisteravond met klem de beschuldigingen. [Allemaal flauwekul. Die verhalen doen al heel lang de ronde. Ik heb de gemeentesecretaris zelf drie jaar geleden onderzoek laten doen omdat ik het gevoel had dat de aanbesteding van de catering niet klopte. Daarna heb ik nog eens een onderzoek laten doen. Er is nooit iets uitgekomen. Ik zie de komende onderzoeken met vertrouwen tegemoet.]”³³

Elk omcirkelde stuk tekst telt als een uiting. Ze worden geselecteerd vanwege een achterliggende boodschap. Die boodschap kan gaan over de situatie, oorzaak en actoren omschrijven of om een andere reden opvallende informatie geven. Dat soort verschillen schetst een ander beeld van het onderwerp. Dit onderzoek zal het gekozen corpus doorspitten naar zulk verbeeldende elementen over Lubbers en Peper om met elkaar te vergelijken.

Dat vergelijken gebeurt voor het eerst tijdens het axiaal coderen. De opgebroken verbeeldende elementen uit de vorige fase worden rond de as van een aantal discourslijnen gelegd.³⁹ Daar zijn de eerste grove verschillen snel zichtbaar door clusters te maken van overeenkomende redeneringen of waarden die betekenis geven aan de sociale realiteit. Ter illustratie nu een voorbeeld van hoe verschillende opgebroken uitingen axiaal gecodeerd worden aan de hand van drie artikelen uit de Volkskrant. Een artikel kopte met “rol premier in zaak-Koeweit beperkt”⁴⁰ en in de volgende editie stond “belang bij inning schuld Koeweit bleef lang verzwegen”⁴¹. Waar in het eerste artikel Lubbers een kleinere rol krijgt toebedeeld dan misschien eerst verwacht, wordt in de volgende naar een verborgen motief gehint. Vooral het woord *verzwegen* duidt op een bewust kwaadaardige handeling. Deze uitingen zullen voorlopig in verschillende clusters geplaatst worden, omdat ze waarschijnlijk andere frames vertegenwoordigen. Het artikel van de volgende dag “Hollandia Kloos krijgt

³⁹ Van Gorp, *Frames in de nieuwsmedia*, 89.

⁴⁰ ‘Rol premier in zaak-Koeweit beperkt’, *De Volkskrant*, 24 juni 1989, 7.

⁴¹ T. Klein, ‘Belang bij inning schuld Koeweit bleef lang verzwegen’, *De Volkskrant*, 26 juni 1989, 6.

deels twee keer betaald”⁴² zal dan voorlopig in hetzelfde cluster geplaatst worden als die met de kwade bedoeling. Dit kan namelijk het verborgen motief zijn dat verzwegen werd en valt daarmee in hetzelfde frame. De grenzen van deze clusters worden steeds scherper zichtbaar met iedere bijkomende uiting. Aangezien de koppen van een artikel vaak al het meeste zeggen over het frame is voor het bovenstaande voorbeeld gekozen om er daar drie van te gebruiken. In het onderzoek zelf wordt uiteraard de volledige tekst van een artikel gebruikt.

Dan volgt de laatste inductieve fase, het selectief coderen. De clusters kristalliseren uit in een framematrix waar de frames een definitiever karakter krijgen. De framematrix is opgebouwd uit zeven kolommen. Deze kolommen zijn onderverdeeld in vijf verhalende elementen, de typerende kenmerken en de verbeeldende elementen. De extra kolom voor de typerende kenmerken is geleend uit de methode van framingspecialist Sarah Gagestein.⁴³ Het gebruik hiervoor is gekozen omdat het overzicht biedt voor wat regelmatig voorkomt in dit frame, maar geen verhalend noch verbeeldend element is. Zo is het interessant om te benoemen als Lubbers bijvoorbeeld vaker in zijn functietitel benoemd wordt, omdat het hem meer autoriteit geeft. Met alle kranten geanalyseerd en de framematrix voltooid, is het inductieve gedeelte afgerond. Alle vindbare framebundels zijn dan samengesteld. Het zegt alleen nog niets over de kracht per frame. Daar dient het deductieve, kwantitatieve deel voor.

Tabel 1: Voorbeeld framematrix

Frames	Gebeurtenis	Hoofdrolspeler: Lubbers	Context	Moreel oordeel	Handels-perspectief	Typerende kenmerken	Verbeeldende elementen
Frame 1	Er is een diplomatieke kwestie met Koeweit	Lubbers heeft zich afzijdig gehouden	De problemen hebben met zijn familiebedrijf te maken	Hij heeft goed gehandeld	Geen	Lubbers wordt vaak in zijn functietitel benoemd	Rol beperkt
Frame 2	Er is een geldkwestie met Koeweit	Lubbers heeft daar veel belang bij	Dat belang is bewust geheim gehouden	Er is een belangen-verstrengeling	Lubbers moet aftreden	Grote focus op geldbedrag	Verzwegen, belang, betaald
Etc.	-	-	-	-	-	-	-

Bij het deductieve deel wordt met de definitieve framematrix geverifieerd of alle verbeeldende elementen correct gecodeerd zijn. Aangezien de framecodes die er al stonden tot die framematrix heeft geleid zal er waarschijnlijk weinig verandering plaatsvinden.

In het kwantitatieve deel worden alle vastgestelde frames geteld. Daaruit zal de dominantie per frame blijken. Dominantie cijfermatig weergegeven heeft niet tot reden om enkel het sterkste frame eruit te pakken. Het gaat om de meest dominante frames. De nummer twee, drie of misschien zelfs vier kunnen allemaal net zo invloedrijk zijn in het maatschappelijk debat. Het doel van het kwantificeren is om het kaf van het koren te scheiden.⁴⁴ Er kunnen frames tussen zitten die amper

⁴² “Hollandia Kloos krijgt deels twee keer betaald”, *De Volkskrant*, 27 juni 1989, 17.

⁴³ S. Gagestein, *Van een negatieve naar een opwaartse spiraal. Kwalitatief onderzoek naar frames rond ‘laaggeletterdheid’ in het publieke debat.* (Amsterdam 2017), 6.

⁴⁴ Van Gorp, *Frames in de nieuwsmedia*, 97.

voorkomen, maar wel door de inductieve fase zijn opgepikt. Hun invloed is dan verwaarloosbaar, dus zullen ze in het onderzoek ook weggegooid worden. Zo waren er voor de Koeweitaffaire in totaal 24 frames gevonden, waar maar 15 dominant waren in de kranten of het parlement. Voor de Bonnetjesaffaire was dat verschil nog groter met 15 dominante frames bij 38 gevonden frames.

Zodra de meest dominante frames zichtbaar zijn gemaakt in het onderzoekscorpus zal de vergelijking tussen media en parlamentsstukken getrokken worden op basis van herkomst. Door alle bronnen naast elkaar te leggen en te kijken naar de tijdslijn wordt duidelijk wie de framesponsor was en wie de gesponsorde.

Het doel van deze frameanalyse is het vaststellen van hoe beeldvorming plaatsvond tijdens een affaire. Voor het vaststellen daarvan is gekeken naar drie factoren: Oorsprong, invloed en dominantie. Oorsprong wordt bepaald door te kijken naar wie de framesponsor is. Zo kan herleid worden in welk communicatief systeem het frame zijn oorsprong vond, media of parlement. Nadat oorsprong is vastgesteld wordt gekeken of er sprake was van onderlinge invloed tussen de twee systemen. Dit gebeurt door in de tijdslijn te kijken of er sprake is van toeval als een frame rond dezelfde tijd in beide systemen voorkomt. Als laatste is er dominantie. Zoals hierboven genoemd wordt dat vastgesteld met kwantitatief onderzoek.

Uitleg van de tijdslijn

Om dominantie, oorsprong en onderlinge invloed te laten zien zijn de verbeeldende elementen van de frames per dag in een tijdslijn ingedeeld. Als voorbeeld is hier gekozen voor de tijdslijn van de Koeweitaffaire. Deze tijdslijn is zichtbaar in tabel 2 hieronder. De tijdslijn begint bij de eerste krantenartikelen op 17 juni en eindigt de dag na het einddebat op 30 juni. De cijfers in het zwart zijn verbeeldende elementen in parlamentsstukken, die in het rood zijn degene in de kranten. Per dag zijn vaak meerdere kranten uitgekomen, om het overzichtelijk te houden wordt daar in deze tabel geen onderscheid in gemaakt. Enkel het aantal verbeeldende elementen die op een dag uitkwamen is zichtbaar. Als voorbeeld: op 17 juni is te zien dat er zeven verbeeldende elementen waren die onderdeel zijn van frame 1. Die zeven elementen zijn verspreid gevonden in vier artikelen in zowel het AD als de Volkskrant. Het belangrijke om te weten is namelijk in welke arena een frame opkwam, onderscheid tussen krantenartikelen is daarvoor niet nodig. Op deze manier zijn in de tijdslijn de drie factoren: oorsprong, invloed en dominantie te herleiden.

Tabel 2: Algemene tijdslijn Koeweitaffaire 1989

Frames		Tijdslijn										Parlement	Kranten	
		17-Jun	20-Jun	21-Jun	23-Jun	24-Jun	26-Jun	27-Jun	28-Jun	29-Jun	30-Jun			
FR1 Correct handelen	FR1	7	1 + 1	1		15 + 7	21			3	182 + 1	17	198	56
FR2 Belangenverstrengeling	FR2	10	10	3	2	1	7	2		2	64 + 2	5	64	44
FR3 Nationaal belang	FR3	5	2 + 3	2	1	24 + 3	17	1			130	6	156	35
FR4 Informatie nodig	FR4	2	6 + 3	2	1		1	1		1	13 + 1		19	12
FR7 HKI gijzelt staat	FR7	1	1		9		1	8			61		61	20
FR8 Kamer boven regering	FR8	1	4	2			2				56	9	60	14
FR9 Verkiezingen	FR9										4	1	4	1
FR11 Media	FR11		1								22		23	0
FR13 Onevenredige maatre	FR13		3	1			1			2	67	1	70	5
FR14 Staatsregels	FR14		3				2				45 + 2	6	45	13
FR15 Machtsmisbruik	FR15		3		2	1	10	12			40 + 3	1	40	33
FR17 Kwijting	FR17		2		1	7	5	2		1	66	2	73	13
FR21 Oneerlijk spel	FR21					14			1		2		16	1
FR23 Jupiter's almacht	FR23										9	5	0	14
FR24 Nederige heersers	FR24											8	0	8
Parlamentsstukken														
Krantenartikelen														

In het onderzoek wordt per frame diens tijdlijn geplaatst en besproken. Wanneer in zowel de kranten als het parlement een hoog aantal uitingen elkaar opvolgen is er sprake van onderlinge invloed. Om dat duidelijk te maken is dat in de onderstaande tabellen gearceerd met een zwarte lijn. In tabel 3 is bijvoorbeeld te zien dat op zaterdag 24 juni in het parlement frame 1 met 15 uitingen vertegenwoordigd is en op maandag 26 juni er 21 uitingen van hetzelfde frame in de kranten te vinden zijn. Het hoogste aantal uitingen in de kranten tot dusver 7 was, dus is hier sprake van een opvallende verhoging. Aangezien het twee dagen ervoor zo actief is behandeld in het parlement wordt dit aangeduid als onderlinge invloed. Hieronder zal per frame onderlinge invloed worden aangegeven met een zwarte omtrek. Als er geen sprake is van invloed zal er ook geen omtrek zichtbaar zijn.

Tabel 3: Tijdlijn frame 1

	17-Jun	20-Jun	21-Jun	23-Jun	24-Jun	26-Jun	27-Jun	28-Jun	29-Jun	30-Jun	Parlement	Kranten
FR1 Correct handelen	7	1 + 1	1		15 + 7	21		3	182 + 1	17	198	56

De Koeweitaffaire

Inleiding

In dit hoofdstuk wordt de totstandkoming van beeldvorming van de Koeweitaffaire in 1989 behandeld. Dat zal later in dit onderzoek vergeleken worden met de Bonnetjesaffaire in 1999-2000 en het verloop van de affaires. Zo kan aan het einde van dit werk antwoord gegeven worden op de hoofdvraag: *“Welke rol speelde beeldvorming in het parlement en de kranten bij de Koeweitaffaire en de Bonnetjesaffaire?”* De ontwikkeling van beeldvorming is onderzocht door een frameanalyse toe te passen op parlamentsstukken en krantenartikelen uit de Volkskrant en het AD. Daaruit moet blijken of er tussen het parlement en de kranten een verschil is in gebruikte frames.

Nadat Lubbers en zijn ministers de affaire in 1984 redelijk vlekkeloos hadden afgerond, laaide het in 1989 weer op. Het bleek dat Lubbers in zijn positie als premier nog vijf brieven had verzonden naar de Koeweitse kroonprins over betalingen namens Lubbers' familiebedrijf.⁴⁵ Deze periode wordt gekenmerkt als het tweede deel van de affaire. Dit deel speelde zich af in een tijdspan van minder dan twee weken. Het was een zeer intense affaire die leidde tot een parlamentsdebat dat de volledige dag in beslag nam. Lubbers moest zich met zijn ministers opnieuw verantwoorden of zij wel moreel en staatsrechtelijk correct hadden gehandeld. De beschuldigingen aan hun adres alsmede hun verantwoording zijn in verschillende frames te plaatsen. Dat plaatsen van frames is in dit hoofdstuk gedaan.

In deze teksten zijn eerst alle verhalende en verbeeldende elementen gezocht en in een framematrix geplaatst. Daarna is met kwantitatief onderzoek dominantie van de frames bepaald in de teksten. Als laatste is in een tijdslijn hun oorsprong bekeken om vervolgens te beoordelen of het parlement en de kranten elkaar onderling beïnvloedden. In dit hoofdstuk zijn achttien frames gevonden aan de hand van drie parlamentsstukken en tweeëndertig krantenartikelen.⁴⁶ Van die achttien frames zijn er drie afgefallen wegens te weinig informatie. De resterende vijftien zijn vervolgens geteld en in een tijdslijn gezet om dominantie, oorsprong en onderlinge invloed te bekijken.

In het parlement zijn 838 uitingen gevonden en in de kranten 274. Dit verschil in aantal is omdat het verschillende communicatieve arena's zijn. Dit maakt het incorrect om op basis van dezelfde cijfers dominantie in beide arena's te benoemen. Als een frame 50 uitingen in het parlement heeft zal die minder dominant zijn dan wanneer hetzelfde frame 50 uitingen in de kranten heeft. Om toch deze onderlinge vergelijking mogelijk te maken wordt dominantie per frame los bepaald voor parlement en kranten aan de hand van percentages. Deze percentages worden dan onderling vergeleken. Om invloed te bepalen zijn de gebruikte uitingen per frames in een tijdslijn geplaatst. Zodra een opvallend hoog aantal uitingen in de ene arena opgevolgd werd door een soortgelijke uitbarsting in de andere arena wordt hier gesproken van invloed. Er was in deze twee weken bijna iedere dag wel een krantenartikel. Terwijl er maar drie parlamentsstukken waren. De eerste, op 20 juni, bestond uit Kamervragen van voornamelijk Kombrink (PvdA) en Weisglass.(VVD). Het tweede stuk was de schriftelijke verdediging van de ministers Ruding (financiën)

⁴⁵ A. Joustra, E. Van Venetië, *Ruud Lubbers: Manager in de politiek* (Amsterdam 1989), 246.

⁴⁶ Van Gorp, 'Het reconstrueren van frames via inductieve inhoudsanalyse', 17.

en Van den Broek (BuZa) op 24 juni. Als laatste is het parlamentsdebat op 29 juni. Hierin ondervragen parlementsleden de premier en zijn ministers.⁴⁷

Hieronder worden de vijftien frames uit 1989 over de Koeweitaffaire besproken. Als laatste worden er nog twee metaframes behandeld. Dat zijn frames die nadat de affaire afgehandeld was in het parlement nog een overkoepelend perspectief in de kranten gaf. Er is getwijfeld deze twee frames anders in de resultaten te behandelen, omdat in het parlement er geen kans meer was deze frames over te nemen. Dat zou misschien een oneerlijk beeld geven over de verhouding tussen kranten en parlementen. Uiteindelijk is besloten ze als normaal te behandelen, omdat deze frames juist wel onderdeel zijn van de algemene beeldvorming in de kranten.

De conclusie is verdeeld in twee delen. In het eerste deel zal gereflecteerd worden over de dominantie, oorsprong en invloed van de frames. Daaruit blijkt welke frames in welke arena's vaker voorkwamen. Zo worden de rollen van media en parlement in de totstandkoming van beeldvorming in 1989 bepaald. In het tweede deel van de conclusie wordt gespeculeerd over waarom sommige frames dominanter waren per arena. Door de gebruikte frames te plaatsen in hokjes van positief/negatief en persoonlijk/collectief blijkt een bepaalde voorkeur per arena. Onder de conclusie zijn deze resultaten zichtbaar in de framematrix en tijdslijn. Aan de hand van deze resultaten zal gepoogd worden deze voorkeur te verklaren.

Tabel 4: Algemene tijdslijn Koeweitaffaire 1989

Frames		Tijdslijn										Parlement	Kranten	
		17-Jun	20-Jun	21-Jun	23-Jun	24-Jun	26-Jun	27-Jun	28-Jun	29-Jun	30-Jun			
FR1 Correct handelen	FR1	7	1 + 1	1		15 + 7	21			3	182 + 1	17	198	56
FR2 Belangenverstrengeling	FR2	10	10	3	2	1	7	2	2		64 + 2	5	64	44
FR3 Nationaal belang	FR3	5	2 + 3	2	1	24 + 3	17	1			130	6	156	35
FR4 Informatie nodig	FR4	2	6 + 3	2	1		1	1	1		13 + 1		19	12
FR7 HKI gijzelt staat	FR7	1	1		9		1	8			61		61	20
FR8 Kamer boven regering	FR8	1	4	2			2				56	9	60	14
FR9 Verkiezingen	FR9										4	1	4	1
FR11 Media	FR11		1								22		23	0
FR13 Onevenredige maatre	FR13		3	1			1		2		67	1	70	5
FR14 Staatsregels	FR14		3				2				45 + 2	6	45	13
FR15 Machtsmisbruik	FR15		3		2	1	10	12			40 + 3	1	40	33
FR17 Kwijting	FR17		2		1	7	5	2	1		66	2	73	13
FR21 Oneerlijk spel	FR21					14		1			2		16	1
FR23 Jupiter's almacht	FR23										9	5	0	14
FR24 Nederige heersers	FR24											8	0	8
Parlementstukken														
Krantenartikelen														

⁴⁷ Handelingen Tweede Kamer, 29 juni 1989, 91-6798.

Frames

De opbouw per frame is dat eerst een kernboodschap van het frame wordt gegeven. De kernboodschap houdt een ideale uitwerking van het frame in. Hier worden alle feiten en argumenten aaneensluitend weergegeven.⁴⁸ Een frame wordt zelden zo in een tekst teruggevonden en is een reconstructie om aan te geven hoe het er in zijn perfecte vorm uit zou zien. Na deze kernboodschap wordt de dominantie, oorsprong en onderlinge invloed uitgewerkt.

1 Correct handelen

In 1984 is een procedurele afspraak gemaakt tussen de premiers van Nederland en Koeweit om het geschil op te lossen. Sinds deze afspraak is het geschil verheven van een bedrijfskwestie naar een interstatelijke. Deze kwestie loopt nu al een tijdje en de ministers van Buitenlandse Zaken en Financiën hebben daarom premier Lubbers gevraagd een aantal herinneringen te sturen over deze procedurele afspraak naar de Koeweitse premier.⁴⁹ Na uitblijven van handelen door Koeweit heeft de minister van BuZa besloten de diplomatieke betrekkingen aan te passen. Zowel het vragen aan premier Lubbers om zich ermee te bemoeien, als de gekozen maatregel zijn standaardprocedures in diplomatieke betrekkingen. Daarnaast gelden ze ook niet als heftige maatregel. Om dit geschil zo beschaafd mogelijk op te lossen is dan ook gekozen het niet openbaar te maken, omdat dat de maatregel enkel zou verzwaren. De Koeweitse rechter is niet meer bevoegd te oordelen over deze kwestie sinds besloten is het te regelen “‘government-to-government’”.⁵⁰ Er zijn twee redenen waarom Lubbers en zijn ministers zich met het conflict tussen HKI en Koeweit inhoudelijk hebben bemoeid. Ten eerste heeft de Koeweitse premier Lubbers benaderd in 1984, daarmee is Lubbers gedwongen procedureel actief te zijn. Ten tweede is het logisch dat de ministers van BuZa en Financiën deze kwestie bespreken met de minister-president wanneer het meerdere ministeries overstijgt. De ministers zijn de premier dankbaar voor zijn bijdrage waarin hij enkel deed wat ze hem vroegen.⁵¹ Mocht Koeweit het Nederlandse voorstel tot redelijk compromis niet accepteren zou internationale arbitrage de logische oplossing zijn.

Dit frame staat in zowel het parlement als in de kranten de meeste aantal uitingen, wat het het dominantste van alle frames maakte. In de Kamerstukken komt het 198 keer voor, in de kranten 56 keer. Het frame begon op de eerste dag, 17 juni, direct met 7 uitingen in de kranten. Dit was vanwege interviews met minister Van den Broek en parlementariërs Kombrink en Weisglas in de Volkskrant en het AD. In deze interviews vertellen ze hetzelfde verhaal als in het parlement.

Als voorbeeld van zo'n interview quote de Volkskrant Lubbers met: *"Ik heb er privé niets mee van doen gehad. Wel in mijn functie als minister-president. Dat is wat anders."*⁵² Hiermee impliceert de premier dat zijn handelen in lijn was met zijn functie.

⁴⁸ Gagestein, 'Kwalitatief framingonderzoek en overtuigingskracht in publieksvoorlichting en reclame', 57.

⁴⁹ 'Rol Lubbers in geldconflict met Koeweit roept vragen op' *De Volkskrant*, 17 juni 1989.

⁵⁰ Brief van de ministers van Buitenlandse Zaken en van Financiën, Tweede Kamer 24 juni 1989, 21194, nr1.

⁵¹ Ibidem, nr. 13.

⁵² 'Lubbers Koeweit' *De Volkskrant*, 17 juni 1989.

Alhoewel dit frame zijn oorsprong vond in de kranten waren de minister en Kamerleden alsnog sponsor van dit frame. Dat betekent dat de politici verantwoordelijk waren hiervoor. Met 15 uitingen begint het frame dan ook in het parlement als de ministers hun brief sturen ter beantwoording van de Kamervragen. De resterende 182 uitingen komen uit het Kamerdebat op 29 juni. De kranten gebruiken dit frame uit zichzelf al lichtelijk, maar aanzienlijk vaker zodra het in de Kamer gebruikt wordt. In de week voor het parlement waren er 16 uitingen, de week daarna maar liefst 40. Daaruit blijkt dat de kranten zeker beïnvloed zijn door politici.

Tabel 5: Correct-handelen

	17-Jun	20-Jun	21-Jun	23-Jun	24-Jun	26-Jun	27-Jun	28-Jun	29-Jun	30-Jun	Parlement	Kranten
FR1 Correct handelen	7	1 + 1	1		15 + 7	21		3	182 + 1	17	198	56

2 Belangenverstrengeling

Lubbers is grootaandeelhouder bij HKI.⁵³ In 1984 zei hij al zich niet meer te bemoeien met deze kwestie en toch heeft hij in vijf jaar tijd evenveel brieven gestuurd naar Koeweit. Deze kwestie zou uitsluitend door de ministers Ruding en Van den Broek behandeld moeten worden. Juist vanwege zijn financiële belang had Lubbers zich er nooit mee moeten bemoeien. Hij heeft dit echter wel gedaan en dat roept vragen op. Het is niet duidelijk of hij zich inhoudelijk ermee heeft bemoeid en daarom had hij zich direct moeten verschonen. Nu is niet zeker of Lubbers zijn functie als minister-president wel goed heeft uitgeoefend of in de toekomst kan uitoefenen. In tegenstelling tot frame 14 ‘Staatsrechtelijke regels’ gaat het hier over de morele implicatie van zijn bemoeienis. Lubbers’ handelingen worden neutraal omschreven, maar zijn verbinding met HKI wordt wel geëxpliciteerd. Het verschilt van frame 15 ‘Machtsmisbruik’, omdat daarin zijn handelingen als bewust of kwaadaardig worden gekenmerkt. Een voorbeeld van een verbeeldend element in dit frame is als de intieme verbinding tussen Lubbers en het conflict wordt benadrukt: *“Het conflict draait om de betaling van het vliegtuighangar, ..., gebouwd door Hollandia Kloos. Directeur van dit bedrijf is Rob Lubbers, een van de broers van de premier. Premier Ruud Lubbers is groot aandeelhouder van Hollandia Kloos.”*⁵⁴

Het frame begon op de eerste dag in de kranten. Met 64 uitingen in het parlement en 44 in de kranten is dit frame in beide arena’s dominant. In de onderstaande tabel is te zien aan het hoge aantal uitingen dat het frame het sterkst is in het begin bij de kranten, maar enigszins wegebt. Pas bij het laatste parlamentsstuk komt het ter sprake. De reden daarvoor is dat Kombrink (PvdA) en Weisglas (VVD) de premier niet voorbarig wilden beschuldigen op basis van geruchten. De oorsprong ligt overduidelijk in de kranten. Het is waarschijnlijk dat de parlementariërs beïnvloed zijn, aangezien af en toe nog een krant wordt genoemd.

Tabel 6: Belangenverstrengeling

	17-Jun	20-Jun	21-Jun	23-Jun	24-Jun	26-Jun	27-Jun	28-Jun	29-Jun	30-Jun	Parlement	Kranten
FR2 Belangenverstrengeling	10	10	3	2	1	7	2	2	64 + 2	5	64	44

⁵³ ‘Relatie met Koeweit al maanden op ‘n laag pitje’ *Algemeen Dagblad*, 17 juni 1989.

⁵⁴ ‘Rol Lubbers in geldconflict met Koeweit roept vragen op’ *De Volkskrant*, 17 juni 1989.

3 Nationaal belang

De Nederlandse staat krijgt geld van Koeweit, maar deze “wanbetaler loopt al jaren te chicaneren.”⁵⁵ Dat HKI mee verdient zodra Koeweit betaalt is secundair en ook logisch. De staat en HKI zijn onlosmakelijk verbonden. Er is een duidelijke afspraak gemaakt in 1984 dat Nederlandse en Koeweitse ministeries het onderling zouden oplossen in plaats van de bedrijven. Alleen telkens als dit genoemd wordt poeiert Koeweit dit af door te verwijzen naar het contract. Het klopt dat daarin staat dat bij problemen de Koeweitse rechter verantwoordelijk is, maar die bepaling werd ongeldig op het moment dat besloten is het tussen staten te regelen. Iedere belofte wordt verbroken en het is tijd dat Nederland opkomt voor zijn eigen belangen. Behalve een geldkwestie is er ook het belang van internationaal aanzien. In het diplomatieke verkeer is het onacceptabel om op deze manier met elkaar om te gaan. Het is daarom ook hard nodig dat een sterk signaal wordt gestuurd om ze tot betaling te dwingen. Dat werd gedaan door de diplomatieke betrekkingen op een laag pitje te zetten om onvrede duidelijk te maken. Deze sanctie was gerechtvaardigd om zo de impasse te doorbreken. Het verhalende element waar het als een schande ervaren wordt dat Koeweit zijn schulden niet betaalt komt naar voren in de kamerbrief van de ministers Ruding en Van den Broek: “Van belang is dat het hierbij gaat om een debiteur die kennelijk onwillig is te betalen, hoewel de externe financiële positie van het land uitstekend is.”⁵⁶

Dit frame is in het parlement het op één-na dominantste en in de kranten op twee na. Net als het correct-handelen-frame is deze in de kranten begonnen door interviews met parlaments- en regeringsleden. De oorsprong is dus alsnog aan politici toe te rekenen. Op 26 juni is dit frame met 17 uitingen het makkelijkst zichtbaar. Dat zal waarschijnlijk zijn door het tweede parlamentsstuk van 24 juni waarin ministers Ruding en Van den Broek flink van leer trekken over het onbeholpen gedrag van Koeweit. De kranten zijn ook met dit verdedigende frame beïnvloed door politici.

Tabel 7: Nationaal-belangframe

	17-Jun	20-Jun	21-Jun	23-Jun	24-Jun	26-Jun	27-Jun	28-Jun	29-Jun	30-Jun	Parlement	Kranten
FR3 Nationaal belang	5	2 + 3	2	1	24 + 3	17	1		130	6	156	35

7 Gijzelen door HKI

HKI heeft een wanprestatie geleverd. De hangars die HKI moest bouwen in Koeweit zijn een jaar te laat opgeleverd en kosten in plaats van 90 miljoen gulden, maar liefst 150 miljoen. Nadat Koeweit daar logischerwijs niet voor betaalde is dit extra bedrag vergoed door de Nederlandse Credietverzekering Maatschappij (NCM). Daarna wilde Nederland dit geld teruggeisen van Koeweit, maar dat werd onmogelijk gemaakt door de claim die HKI nog steeds op de golfstaat had. Deze nog bestaande claim is de reden dat Koeweit pas akkoord gaat met een bedrag aan Nederland betalen als HKI zijn claim opgeeft. Nederland heeft een claim van 24 miljoen, maar HKI verleent dit recht van ‘finale kwijting’ pas als het zelf ook 24 miljoen krijgt. Daarmee gijzelt HKI de Nederlandse staat als het ware. Het is te gek voor woorden dat dit bedrijf een dubbele betaling krijgt en ook nog eens de Nederlandse geopolitieke situatie bedreigt. Deze zaak had conform contract eerst naar de Koeweitse rechter gemoeten. De

⁵⁵ T. Klein, ‘Belang bij inning schuld koeweit bleef lang verzwegen’ *De Volkskrant*, 26 juni 1989.

⁵⁶ Brief van de ministers van Buitenlandse zaken en Financiën, Tweede Kamer, 1988-1989, 21194, nr.15.

Koeweitse staat en het staatsbedrijf Kuwayt Airways Company (KAC) zijn de redelijkheid zelve door dit geschil zo goed mogelijk op te lossen. Deze redelijkheid is zichtbaar in een uitspraak van de toenmalige directeur van KAC waarin hij hoopt dat het conflict niet leidt tot “*negatieve effecten die de goede betrekkingen tussen de twee landen en hun gezamenlijke belangen zouden kunnen overschaduwen.*”⁵⁷

Op 23 juni wordt in een interview met de directeur van KAC dit frame volledig uitgekristalliseerd. Dit frame had 61 uitingen in het en 20 in de kranten. Daarmee was het in beide arena’s dominant. De oorsprong hiervan ligt in de media. Het is waarschijnlijk dat parlementariërs beïnvloed waren door de kranten.

Tabel 8: Gijzelen door HKI

	17-Jun	20-Jun	21-Jun	23-Jun	24-Jun	26-Jun	27-Jun	28-Jun	29-Jun	30-Jun	Parlement	Kranten
FR7 HKI gijzelt staat	1	1		9		1	8		61		61	20

8 Controlerend parlement

Zonder het parlement in te lichten heeft de regering diplomatieke stappen genomen. Aangezien de Kamer een controlerende functie heeft over de regering had deze ingelicht moeten worden. Een risico van dit soort handelen is dat het onbekend is met welke landen Nederland nog meer een beschadigde relatie heeft. Dit belemmert het parlement in diens bekwaamheid een gewichtig besluit te nemen over wat Nederland nodig heeft. In het vervolg moet hier ‘ruchtbaarheid’ aan gegeven worden of de regering moet minstens het parlement vertrouwelijk op de hoogte stellen.

De ministers Ruding en Van den Broek geven in het einddebat toe hier fout te zitten en in het vervolg te handelen zoals de Kamer van hen verlangt. Premier Lubbers geeft een interessante draai aan deze redenering. In het debat wordt continu zijn bemoeienis in de negatieve frames belangenverstrengeling, staatsrechtelijke-regels en machtsmisbruik geplaatst. Deze zijn alle op zijn immorele of juridisch ongegronde handelen gericht. Aan het einde van het debat zegt Lubbers:

“Als de Kamer zegt "daar hebben wij geen minister-president voor" en "in die situatie zo niet", dan zeg ik: dan doe ik dat natuurlijk niet!”⁵⁸

Hiermee zegt hij te zullen handelen zoals de Kamer van hem verlangt, omdat de Kamer het eist. Hij geeft echter niet toe immoreel of juridisch onjuist te hebben gehandeld. Hij voert in de rest van de discussie aan wat zijn redenen hiervoor zijn, maar geeft nooit toe aan de voor hem andere negatieve frames.

Dit frame is met 60 uitingen in het parlement dominant. Het begint met 4 uitingen in het eerste parlamentsstuk. De rest is in het debat te vinden. In de kranten is dit frame met 14 uitingen wel dominant, maar dat werd het vooral na het einddebat. Dat komt doordat Lubbers, Ruding en Van den Broek op basis van dit frame de Kamer zijn gelijk gaf. Hun uitspraken zijn uitvoerig aan bod gekomen als afronding van dit onderwerp in de publieke ruimte. De oorsprong van dit frame is dus in het parlement en geldt als framesponsor voor de media.

⁵⁷ ‘Druk Lubbers op Koeweit bleef niet zonder resultaat’ *De Volkskrant*, 23 juni 1989.

⁵⁸ Handelingen Tweede Kamer, 29 juni 1989, 91-6798.

Tabel 9: Controlerend parlement

	17-Jun	20-Jun	21-Jun	23-Jun	24-Jun	26-Jun	27-Jun	28-Jun	29-Jun	30-Jun	Parlement	Kranten
FR8 Controlerend parlement	1	4	2			2			56	9	60	14

13 Onevenredige maatregel

Heiligt het doel de middelen? Op het eerste gezicht lijkt het of het laag financiële belang van een paar miljoen de aanpassing van diplomatieke betrekkingen niet rechtvaardigt. Wat zijn de *“criteria voor de evenredigheid van het gehanteerde middel in relatie tot het te bereiken doel?”*⁵⁹ Het maakt niet uit of de premier of minister van BuZa dit heeft besloten. Koeweit mag niet als bondgenoot in het Midden-Oosten geriskeerd worden. Het kabinet zal met voorbeelden moeten komen om te bewijzen dat deze gang van zaken normaal is. Daarbij zullen vergelijkingen met andere landen noodzakelijk zijn om de evenredigheid van deze maatregel te bewijzen. Daarnaast is het de vraag in hoeverre deze handeling andere belangen schaadt. In dit frame wordt continu gevraagd of belangen tegen elkaar zijn afgewogen en of deze maatregel niet te zwaar was. Een voorbeeld hiervan is van Kombrink(PvdA): *“De maatregel heeft een structureel karakter en gaat verder dan het afzeggen van een bezoek of het niet bijwonen van een conferentie.”*⁶⁰ Om ervoor te zorgen dat deze diplomatieke kwestie goed wordt opgelost wordt geopperd dat een speciale Midden-Oosten commissie dit op zich moet nemen.

Met 70 uitingen is dit frame dominant in het parlement. De oorsprong ligt in het eerste parlamentsstuk als zowel Kombrink als Weisglas het kabinet naar de evenredigheid vragen. De tegenframes hiervan liggen in het correct-handelen-frame en het nationaal-belang-frame. In het eerste frame wordt namelijk benadrukt dat dit geen heftige maatregel is, terwijl in de ander juist de zwaarte wordt gerechtvaardigd door Koeweits eigen chicaneren. De kranten lijken met 5 uitingen dit frame amper te benoemen. Dit discussiepunt was dus enkel van belang in het parlement.

Tabel 10: Onevenredige maatregel

	17-Jun	20-Jun	21-Jun	23-Jun	24-Jun	26-Jun	27-Jun	28-Jun	29-Jun	30-Jun	Parlement	Kranten
FR13 Onevenredige maatregel		3	1			1		2	67	1	70	5

14 Staatsrechtregels

Om vertrouwen in de politiek te handhaven is het noodzakelijk dat ministers zich niet kwetsbaar maken. Zoals Kombrink zegt: *“Het is een politiek gebod, dat belangenverstremgeling uit den boze is. ...Een mogelijke strijdigheid met een goede ambtsuitoefening moet worden voorkomen en ook de schijn mag niet gewekt kunnen worden dat objectieve besluitvorming in bepaalde gevallen niet gewaarborgd is.”*⁶¹ Om precies deze reden heeft premier Van Agt in 1978 de regel gemaakt dat bij enige vorm van belangenverstremgeling de minister zichzelf moet verschonen. Lubbers heeft zich hier niet aan gehouden. Alhoewel er geen reden is zijn integriteit in twijfel te brengen, kunnen zijn motieven nooit met zekerheid worden gecontroleerd. De verkeerde indruk die nu gewekt is had vermeden kunnen worden. Deze regel dient ten alle tijden nageleefd te worden om een zekere politieke dijk in stand te houden. In het vervolg zou Lubbers er goed aan doen zich simpelweg te verschonen en het

⁵⁹ Handelingen Tweede Kamer, 20 juni 1989, 86-6438

⁶⁰ Handelingen Tweede Kamer, 29 juni 1989, 91-6759.

⁶¹ Handelingen Tweede Kamer, 29 juni 1989, 91-6758.

over te laten aan de desbetreffende minister. Daarnaast wordt het vertrouwen in de politiek ook in stand gehouden door het thuisbrengen van Lubbers' privévermogen in een stichting. Om iedere twijfel te doen voorkomen dat hij uit privébelangen zou handelen. Dit frame benadrukt niet dat Lubbers iets fout heeft gedaan, maar kan wel deze indruk wekken.

Met 45 uitingen was dit frame dominant in het parlement. De oorsprong ligt deels in de kranten, maar dat ging alleen over Lubbers' stichting. De Kamer begint pas over deze stichting als het de regels van Van Agt behandelt. Dit frame kristalliseert volledig uit op het moment dat in de Kamer stichting Lubbers verbindt met de regels uit 1978. Net zoals in het parlement is met 13 uitingen dit frame in de kranten dominant. Het uitgekristalliseerde frame kwam pas na Kamerdebat goed in de kranten. De invloed is daarom eenzijdig vanuit het parlement naar de kranten wat dit frame betreft.

Tabel 11: Staatsregels

	17-Jun	20-Jun	21-Jun	23-Jun	24-Jun	26-Jun	27-Jun	28-Jun	29-Jun	30-Jun	Parlement	Kranten
FR14 Staatsregels		3				2			45 + 2	6	45	13

15 Machtsmisbruik

Ruud Lubbers is een geslepen man die zijn premierschap goed weet te benutten voor persoonlijk gewin. Hij speelt met zijn broer Rob, directeur van HKI, onder één hoedje. De ministers Ruding en Van den Broek horen daar ook bij: *"In hun brief aan de Tweede Kamer proberen zij de Koeweit affaire – de rol van premier Lubbers inclusief – tot een kleinigheid te herleiden."*⁶² Het is verbazingwekkend hoe telkens nieuwe feiten en belangen die vaak ontkend, misleidend of verhuld zijn schoorvoetend worden toegegeven. Lubbers' familiebedrijf aan Krimpen aan den IJssel verrijkt zich continu, terwijl de Nederlandse staat concessies moet doen. Dat de Koeweitse betaling tussen HKI en de Nederlandse staat 50-50 verdeeld zou worden is hier het duidelijkste voorbeeld van. Bij confrontatie van dit smoezelige gedrag wordt alles gebagatelliseerd en het liefst stoppen de NCM en HKI het weer terug in de doofpot. De continue onthullingen rieken onderhand naar machtsmisbruik. Dit is allemaal na te lezen in het boek van Pieter Lakeman *Frisse zaken*.⁶³ Deze Lakeman was in 1984 ook al luis in de Lubberiaanse pels was.

Met 40 uitingen is dit frame dominant in het parlement. Het is alleen te vinden in het derde Parlementsstuk, het einddebat. Daar is het voornamelijk Van Es (PSP) en Beckers-de Bruijn (PPR) die dit frame zo scherp aanhouden, waarin laatstgenoemde haar betoog opende met: *"Een gewetensvraag. Stel dat niet de familie Lubbers, maar de familie van een willekeurig kamerlid, of van een willekeurige andere burger, grootaandeelhouder was geweest van Hollandia Kloos. Had de minister-president dan ook tot vijfmaal toe een brief geschreven en waren de diplomatieke betrekkingen met Koeweit dan ook op een laag pitje gedraaid? Voorzitter! Ik geloof daar niets van."*⁶⁴ In de kranten is dit frame met 33 uitingen ook dominant. Het wordt voornamelijk voor het Kamerdebat gebruikt, nadat de Kamer de affaire als afgerond bestempelde was dit frame ook klaar. Het frame vindt zijn oorsprong ook in de kranten. Van Es zal als hoofdgebruiker van dit frame in de Kamer zeer waarschijnlijk beïnvloed zijn door de media.

⁶² 'Smoezelig' *De Volkskrant*, 26 juni 1989.

⁶³ P. Lakeman, *Frisse zaken (Amsterdam 1987)*.

⁶⁴ Handelingen Tweede Kamer, 29 juni 1989, 91-6769.

Tabel 12: Machtsmisbruik

	17-Jun	20-Jun	21-Jun	23-Jun	24-Jun	26-Jun	27-Jun	28-Jun	29-Jun	30-Jun	Parlement	Kranten
FR15 Machtsmisbruik		3		2	1	10	12		40 + 3	1	40	33

17 Kwijting

De Nederlandse staat en Hollandia Kloos zijn contractueel verbonden. Dat heeft als consequentie dat Nederland rekening heeft te houden met de belangen van het bedrijf om een akkoord te sluiten met Koeweit. Het is gerechtvaardigd dat HKI de deal alleen accepteerde met een 50-50 verdeling. Het bouwbedrijf heeft namelijk nog een vordering op KAC vanwege meerwerk dat niet bij de NCM was verzekerd en dus ook niet uitbetaald. Dit verschuldigde bedrag van Koeweit aan HKI staat nog open en Koeweit heeft daarom twee onderhandelingspartners: HKI en Nederland. Er viel daarom alleen te praten met de Koeweiti's "over een compromis, waarmee ze in één klap ook van de vordering van Hollandia Kloos konden afkomen."⁶⁵ Dat dwong Nederland en HKI tot onderhandelen over de verdeling van het geld van Koeweit. "Bij die verdeling ontvangt de Staat KD 1,5 miljoen van zijn totale vordering van ruim KD 2 miljoen. HKI ontvangt eveneens KD 1,5 miljoen, van zijn vordering van KD 3 miljoen."⁶⁶ Het is logisch dat HKI een minimumbedrag accepteert voor het afkopen van diens claim. De meningsverschillen tussen HKI en Nederland zijn te verwachten, maar zowel Nederland als HKI hebben altijd geprobeerd dit geschil redelijk op te lossen.

Met 73 uitingen in het parlement was dit frame één van de dominantste. Het wordt voor het eerst volledig gearticuleerd in het tweede parlamentsstuk op 24 juni, de uitleg van de ministers Ruding en Van den Broek. De 3 uitingen in de voorafgaande krantenartikelen zijn losse flarden waarin HKI als redelijk bedrijf wordt neergezet. Het idee van de noodzakelijkheid van de finale kwijting geëist door Koeweit komt van de ministers op 24 juni. Daarmee ligt de oorsprong van dit frame in het parlement. Met 13 uitingen is dit frame ook dominant in de kranten.

Tabel 13: Kwijting

	17-Jun	20-Jun	21-Jun	23-Jun	24-Jun	26-Jun	27-Jun	28-Jun	29-Jun	30-Jun	Parlement	Kranten
FR17 Kwijting		2		1	7	5	2	1	66	2	73	13

Metaframes

De volgende twee frames zijn pas opgekomen in de eindfase en betreffen oordelen over het einddebat. Het gaat hier niet om het verloop van de affaire, maar enkel de afloop. Alhoewel ze cijfermatig niet sterk dominant te noemen zijn hebben deze waarschijnlijk bijgedragen aan de beeldvorming. Door de overkoepelende eindoordelen die verweekeld zitten in deze frames zullen ze geholpen hebben met een mening over Lubbers als premier. Beide frames zijn niet voorgekomen in het parlement, maar enkel in de kranten.

23 Quod licet Iovi, (non licet bovi).

Wat Jupiter is toegestaan, is het rund nog niet toegestaan.

⁶⁵ T. Klein, 'Belang bij inning schuld Koeweit bleef lang verzwegen' *De Volkskrant*, 26 juni 1989.

⁶⁶ Brief van de ministers van Buitenlandse Zaken en van Financiën, Tweede Kamer, 21 194 nr. 15, 24 juni 1989.

In het debat over Lubbers' handelingen zal duidelijk worden dat premier Lubbers allang geen eerste onder gelijken meer is. Het parlement heeft onvoldoende morele moed om op hun strepen te staan als het Lubbers betreft. Dit resulteert in behoedzaam geformuleerde kritiek en snelle acceptatie van zijn uitleg. Angst dat kritiek op hem als boemerang terugkeert is daarvoor simpelweg te groot. "Lubbers mag best worden geprikkeld, maar niet getart"⁶⁷ Met enkel tandengeknars zal hij het debat verlaten waarin zijn integriteit in twijfel werd getrokken. Het is niet gek dat Lubbers zich met alles bemoeit als niet alleen zijn ministers, maar het parlement hem nooit stevig aan de tand voelen. Zo gelden blijkbaar andere regels in de politiek dan in de echte wereld. Lubbers is geen slecht persoon, maar hij zou ook niet onschendbaar mogen zijn. Daarom moet hij wat vaker geconfronteerd worden met zijn daden.

Een paar uur voor het debat en de dag erna was dit frame met 14 uitingen in de kranten dominant. Daarvan was het merendeel wel voor het debat genoemd. De dag erna waren de kranten niet meer zo streng.

Tabel 14: Quod licet Iovi

	17-Jun	20-Jun	21-Jun	23-Jun	24-Jun	26-Jun	27-Jun	28-Jun	29-Jun	30-Jun	Parlement	Kranten
FR23 Jupiter's almacht									9	5	0	14

24 Nederige heersers

Lubbers en zijn ministers waren: "Drie rooms-katholieke politici achter de regeringstafel die driewerf door de knieën gingen. De mooiste van het stel was natuurlijk Lubbers. De gelukkige terugkeer van de verloren gewaande zoon – het tafereel had veel wel van herenigd gezinsgeluk."⁶⁸ Het is duidelijk vanuit Kombrinks argumentatie dat er getwijfeld mag worden aan iemands handelen, zonder zijn integriteit in twijfel te trekken. De premier en ministers accepteerde hun symbolische tik en het boetekleed stond hen bijzonder stijlvol.

Ook dit frame kwam enkel na het einddebat op. Met 8 uitingen in de kranten was het op de dag zelf dominant.

Tabel 15: Nederige heersers

	17-Jun	20-Jun	21-Jun	23-Jun	24-Jun	26-Jun	27-Jun	28-Jun	29-Jun	30-Jun	Parlement	Kranten
FR24 Nederige heersers										8	0	8

⁶⁷ T. Klein, J. Tromp, 'Ministers houden premier in de luwte, Lubbers moet het bij tandengeknars laten' *De Volkskrant*, 29 juni 1989.

⁶⁸ T. Klein, J. Tromp, 'De "Macher" nederig door de knieën, Lubbers vroom-voorbeeldig in Koewitdebat' *De Volkskrant*, 30 juni 1989.

Conclusie Koeweitaffaire

De conclusie biedt inzicht over hoe de beeldvorming van de Koeweitaffaire tot stand is gekomen. Dit zal later met de beeldvorming van de Bonnetjesaffaire en het historische deel vergeleken worden. De conclusie bestaat uit drie delen. In het eerste deel wordt gekeken naar dominantie, oorsprong en invloed. Dan wordt antwoord gegeven op hoe de totstandkoming van beeldvorming in beide arena's verschilde. In het tweede deel gebeurt dat weer, maar dan worden ze langs de assen gelegd van positief tegenover negatief en persoonlijk tegenover collectief. Dan wordt antwoord gegeven op waarom dat verschil tussen de arena's zo is. In het derde deel wordt over deze nieuwe bevindingen gereflecteerd.

Hoe verschilde beeldvorming tussen de arena's?

De vragen die hier beantwoord worden is of in kranten andere frames voorkomen dan in het parlement en hoe deze twee arena's elkaar hebben beïnvloed. Dat is gedaan door te kijken naar welke frames dominant waren in elke arena, in welke arena ze hun oorsprong vonden en of er sprake is van onderlinge invloed. Deze vragen zijn per frame hierboven al beantwoord. Die data worden voor een duidelijker overzicht in de onderstaande tabel gezamenlijk geplaatst. Van de meer dan twintig gevonden frames waren er maar elf dominant in minstens één van de twee arena's. Dit zijn dan ook degene die behandeld worden.

Van die elf frames waren er negen in het parlement dominant. De uitzonderingen hierop waren de twee metaframes met Lubbers algemene politieke positie als onderwerp. Deze metaframes kwamen pas in de kranten terecht na het einddebat. Het is dan ook niet verrassend dat deze niet in het parlementaire debat voorkwamen. In de kranten waren alle frames dominant met uitzondering van het Onevenredige-maatregelframe(13). Qua oorsprong lijkt het erop dat in de kranten de meeste frames zijn begonnen. Daar vonden namelijk zeven frames hun begin, tegenover drie in het parlement. Van het Staatsregelframe(14) is het te onduidelijk om uitspraken over te doen. Daar moet bij vermeld worden dat het Correct-handelenframe(1), Belangenverstrengeling(2) en Nationaal-belangframe(3) in de kranten kwamen door interviews met politici. De oorsprong van deze drie frames lijkt dus minder van de journalist af te hangen, dan van de politicus. Na een correctie aan de hand van deze informatie is het terecht om te zeggen dat zes frames afkomstig zijn uit het parlement en vier uit de kranten. Politici lijken dus al zeer bewust van het belang van de andere arena. Ze vertellen hun verhaal alvast in de kranten voor zij in het parlement mogen spreken.

Op een aantal uitzonderingen na is er altijd sprake geweest van onderlinge invloed en is ieder frame behandeld in beide arena's. Politici blijken zelfs vaker verantwoordelijk te zijn voor het starten van frames. Met een diepere blik op de data valt er echter nog meer op.

Tabel 16: Dominantie, oorsprong & invloed

Frames	1	2	3	7	8	13	14	15	17	23	24
Dominant Parl.	X	X	X	X	X	X	X	X	X	-	-
Dominant Krant	X	X	X	X	X	-	X	X	X	X	X
Oorsprong	Par	Par	Par	Kra	Par	Par	-	Kra	Par	Kra	Kra
Invloed	Ja	Ja	Ja	Ja	Ja	Nee	Ja	Ja	Ja	Nee	Nee

Waarom verschilt het van de andere arena?

Waar het eerste deel van de conclusie kijkt *of* politiek en media elkaar beïnvloedden, kijkt dit deel naar *hoe* dat gebeurt. Om te bepalen of in een arena een voorkeur is voor een bepaald soort frame zijn aan de hand van secundaire literatuur bepaalde classificaties gemaakt. De frames zijn verdeeld onder twee assen: de eerste as zijnde positief of negatief en de tweede as episodisch of thematisch. Hieronder worden beide behandeld.

In tabel 17 staan de frames onderverdeeld aan de hand van hoe gunstig of ongunstig ze waren ten opzichte van premier Lubbers, zijn regering, Hollandia Kloos of de Nederlandse staat als geheel. Aangezien de uitingen in het parlement niet direct te vergelijken zijn met die uit de kranten is gekozen om percentages te berekenen per frame over alle uitingen in de desbetreffende arena. De daaruit komende percentages worden dan vergeleken met elkaar. In het parlement waren 53,4% van de voorkomende uitingen van positieve frames, terwijl in de kranten dat getal 42% is. Voor de negatieve frames zijn deze getallen omgedraaid. In het parlement waren maar 40,9% van de uitingen negatief, tegenover 52,5% in de kranten. De reden dat deze cijfers samen niet op 100% uitkomen is vanwege de neutrale frames die ook een aantal procent voor lief nemen. Het lijkt erop dat in het parlement vaker positievere frames voorkomen, terwijl in de kranten negatieve frames eerder dominant zijn. Het idee dat in kranten vaker negatieve verhalen worden verteld is onderbouwd in secundaire literatuur. Volgens Gadi Wolfsfeld, professor politieke communicatie in Jerusalem, hebben journalisten nou eenmaal de noodzaak om een goed verhaal te verkopen. Zo'n verhaal heeft meerdere elementen en de belangrijkste daarvan is drama.⁶⁹ Aangezien negatieve verhalen meer drama bieden dan positieve is het logisch dat zulke verhalen vaker in post-verzuilde nieuwsmedia te vinden zijn.

⁶⁹ G. Wolfsfeld, *Making sense of Media & Politics: five principles in political communication* (New York 2011), 72.

Tabel 17: Positief versus negatief

		Tijdslijn										Parlement	Kranten	Parlement	Kranten	
		17-Jun	20-Jun	21-Jun	23-Jun	24-Jun	26-Jun	27-Jun	28-Jun	29-Jun	30-Jun					
Positieve frames																
FR1 Correct handelen	FR1	7	1+1	1		15+7	21		3	182+1	17	198	56	23,9%	20,8%	
FR3 Nationaal belang	FR3	5	2+3	2	1	24+3	17	1		130	6	156	35	18,8%	13%	
FR17 Kwijting	FR17		2		1	7	5	2	1	66	2	73	13	8,8%	4,8%	
FR21 Oneerlijk spel	FR21					14			1			16	1	1,9%	0,4%	
FR24 Nederige heersers	FR24										8	0	8	0%	3%	
														53,4%	42%	
Negatieve frames																
FR2 Belangenverstrenge	FR2	10	10	3	2	1	7	2	2	64+2	5	64	44	7,7%	16,4%	
FR7 HKI gijzelt staat	FR7	1	1		9		1	8		61		61	20	7,4%	6,7%	
FR8 Controlerend parlem	FR8	1	4	2			2			56	9	60	14	7,2%	5,2%	
FR13 Onevenredige maat	FR13		3	1			1		2	67	1	70	5	8,4%	1,9%	
FR14 Staatsregels	FR14		3				2			45+2	6	45	13	5,4%	4,8%	
FR15 Machtsmisbruik	FR15		3		2	1	10	12		40+3	1	40	33	4,8%	12,3%	
FR23 Jupiter's almacht	FR23									9	5	0	14	0%	5,2%	
														40,9%	52,5%	
Neutrale frames																
FR4 Informatie nodig	FR4	2	6+3	2	1		1	1	1	13+1		19	12	2,3%	4,5%	
FR9 Verkiezingen	FR9									4	1	4	1	0,5%	0,4%	
FR11 Media	FR11		1							22		23	0	2,8%	0%	
Parlementstukken												829	269			
Krantenartikelen																

Als tweede as is het nog mogelijk om frames met een episodisch onderwerp te scheiden van die met een thematisch onderwerp. Thematische frames hebben een collectief onderwerp en richten zich op niet zozeer op één persoon, maar nemen een helicopterview aan.⁷⁰ Daarbij moet gedacht worden aan grotere, abstracte zaken zoals de Nederlandse staat in het Nationaal-belangframe(3). In dat frame zit de Nederlandse staat verbonden aan HKI als schuldeiser om geld terug te krijgen van de Koeweitse staat. Koeweit weigert echter te betalen, waardoor het internationaal aanzien van Nederland in het geding komt. Dit rechtvaardigt Nederland om de diplomatieke relaties aan te passen, zodat het internationaal aanzien behouden kan worden. In dit frame hangen veel abstracties met elkaar samen en dat maakt het lastiger om tot een oordeel te komen. Vergeleken met het Correct-handelenframe(1), waar het voornamelijk gaat over Lubbers en of hij iets fout heeft gedaan. Dat maakt het Nationaal-belangframe(3) thematisch, tegenover het episodische Correct-handelenframe(1).

Er waren tien thematische frames en vijf episodische. Wat hier opvalt in de cijfers is dat in het parlement uitingen van thematische frames 63,5% beslaan, tegen 41,7% in de kranten. Tegenovergesteld zijn episodische frames vaker te vinden in de kranten met 57,7% en maar 36,4% in het parlement. Zoals met de episodische en negatieve frames lijkt ook hier dominantie per arena afhankelijk te zijn van het onderwerp.

In het parlement werden complexe en abstracte verhalen over geopolitieke verhoudingen en staatsregels vaker behandeld. Terwijl de kranten vaker beschreven wat dit voor Lubbers betekende. De kranten hun voorkeur voor persoonlijke frames is volgens professor politieke communicatie in Chicago, Shanto Iyengar te verwachten. Als frames een persoonlijk onderwerp hebben verwerken lezers het sneller.⁷¹ Dit in tegenstelling tot collectieve frames waarin met veel details en uitzonderingen een ingewikkeld verhaal wordt verteld. Aangezien er een doelgroep is die overtuigd moet worden zal dan sneller voor een persoonlijk verhaal gekozen worden.

⁷⁰ L. Aarøe, 'Investigating Frame Strength: The case of Episodic and Thematic Frames' *Political Communication* 28-2, April 2011, 207-226, 209.

⁷¹ S. Iyengar, *Is anyone responsible? How television frames political issues* (Chicago 1991), 126.

Tabel 18: Geordend op episodisch/thematisch

	Parlement	Kranten	Dominantie	Oorsprong	Invloed?	Persoonlijk/Collectief
FR3	18,8%	13%	Parlement meer	Parlement	Ja	Collectief
FR4	2,3%	4,5%	Kranten meer	Kranten	Ja	Collectief
FR7	7,4%	6,7%	Beiden	Kranten	Ja	Collectief
FR8	7,2%	5,2%	Beiden	Parlement	Ja	Collectief
FR9	0,5%	0,4%	Beiden amper	Parlement	amper	collectief
FR11	2,8%	0%	Parlement	Parlement	Nee	Collectief
FR13	8,4%	1,9%	Parlement	Parlement	Nee	Collectief
FR14	5,4%	4,8%	Beiden	Beiden	Ja	Collectief
FR17	8,8%	4,8%	Parlement meer	Parlement	Amper	Collectief
FR21	1,9%	0,4%	Parlement	Parlement	Nee	Collectief
	63,5%	41,7%				
FR1	23,9%	20,8%	Beiden	Parlement	Ja	Persoonlijk
FR2	7,7%	16,4%	Kranten meer	Kranten	Ja	Persoonlijk
FR15	4,8%	12,3%	Kranten meer	Kranten	Ja	Persoonlijk
FR23	0%	5,2%	Kranten	kranten	nee	Persoonlijk
FR24	0%	3%	Kranten	kranten	nee	persoonlijk
	36,4%	57,7%				

Samengevat

Het lijkt een nuancekwestie. Politici en journalisten beïnvloeden elkaar continu en nemen elkaars frames bijna altijd over. Per arena bepalen zij echter waar ze de nadruk op leggen. Kranten maken een selectie in wat ze vertellen aan de lezers. Dat is op zichzelf niet slecht, omdat het onmogelijk is om al het besprokene in het parlement te behandelen. Zo'n selectie zorgt ervoor dat de lezer niet zoveel moeite erin hoeft te steken als de journalist moest. Het selecteren van wat waardevolle onderwerpen voor de lezer en deze begrijpelijk uitleggen is dan ook een belangrijke functie van de journalist.

Politici begrijpen en waarderen journalisten voor deze functie. Ze waarderen het natuurlijk wat minder zodra journalisten deze rol op een voor hen minder gunstige manier vervullen. Dat kan door op een verkeerd onderwerp te focussen, een foute uitleg te geven en als de journalist een politicus in een fout daglicht zet zal dat hem ook niet in dank worden afgenomen. Wederzijdse kritiek is daarom logisch en terecht, maar beide kanten gaan daarin voorbij aan het doel dat de ander heeft. Als er keuzes worden gemaakt over welk verhaal verteld moet worden hangt het af wie het verteld. De politicus zal meer neigen naar een verhaal over de rechtvaardigheid dat Koeweit diplomatiek verschillend wordt behandeld dan een andere wanbetaler. De journalist is meer geïnteresseerd in het verhaal over Lubbers' kwade handelingen.

De Bonnetjesaffaire

Inleiding

De Bonnetjesaffaire begon op 24 september 1999 toen het Rotterdamse Radio Rijnmond gebeld werd door een anoniem persoon. Hij vertelde over het riant leven van de leden van het college van Burgemeester & Wethouders op kosten van de stad. Alhoewel Peper bij naam werd genoemd was hij niet de enige schuldige. Dit werd de volgende dag opgevolgd in het AD op de voorpagina met "*Onderzoek declaraties Peper: 'Foute cultuur' in Rotterdams stadhuis*".⁷² Hierin wordt uitgelegd dat de Commissie tot Onderzoek van de Rekening (COR) een onderzoek was gestart om de declaraties van de toenmalige burgemeester Bram Peper en die van de toenmalige wethouders te onderzoeken. Net zoals op de Radio lag de nadruk niet op Peper, maar de 'foute cultuur' in het stadhuis. In de eerste maand na dit artikel bleef het in zowel de kranten als het parlement stil. Er werden op 8 oktober wel twee vragen gesteld door SP-lid Kant, maar die waren niet heel schokkend. Ze vroeg namelijk of de burgemeester op de hoogte was van het onderzoek en of Peper redenen had zelf betrokken te raken hierbij aangezien hij verantwoordelijk was voor integriteit van het bestuur.⁷³ Peper reageerde dat hij op de hoogte was en het COR-rapport afwachtte. Er was amper interesse voor deze zaak in zowel de media als het parlement.

Er is pas echt sprake van een mediaopwelling waarin Peper centraal ging staan vanaf 28 oktober met de AD-kop: "*Peper beticht van misbruik; ...*"⁷⁴. In dit artikel stonden zinnen als:

"Minister Peper heeft jarenlang op grote schaal misbruik gemaakt van gemeenschapsgeld en- goederen."

"De voormalige medewerkers dragen een waslijst aan frauduleuze handelingen aan... Zo zouden onder meer luxe cadeaus, sieraden en boodschappen voor het huishouden, exquisite etentjes, telecommunicatieapparatuur, drankgelagen, reis- en verblijfskosten tijdens privetrips naar het buitenland en verbouwings- en onderhoudswerk aan woningen en tuinen uit de gemeentekas zijn betaald."

"De meeste ex-werknemers die de onthullingen tegenover het Algemeen Dagblad hebben gedaan willen anoniem blijven uit angst voor represailles,"

Dit artikel was daarmee het eerste waarin Peper persoonlijk werd aangevallen en het niet meer alleen om de gemeentecultuur ging. Vanaf dat artikel stond Peper in het middelpunt van de belangstelling en ging er geen week voorbij zonder iets over deze affaire in het nieuws. Er waren twee opties wat betreft de zaak Peper: je was voor of tegen. De ene kant sprak beschuldigend over Peper met gelekte informatie uit het

⁷² A. Smit, 'Onderzoek declaraties Peper: 'Foute cultuur' in Rotterdams stadhuis' *Algemeen Dagblad*, 25 september 1999.

⁷³ Aanhangsel van de Handelingen, Tweede Kamer, 8 oktober 1999, aanhangsel 413.

⁷⁴ A. Besse, P. de Knecht, 'Peper beticht van misbruik; Verwennerij op kosten Rotterdam; 'Peper had zo zijn eigen opvattingen over burgemeesterschap'; Rotterdamse ambtenaren klagen ook Neelie Kroes aan' *Algemeen Dagblad*, 28 oktober 1999.

onderzoek of anonieme verhalen over zijn misbruik. Aan de andere kant werd Peper verdedigd met argumenten dat deze anonieme verhalen verzonnen of overdreven waren door mensen die Peper had gekrenkt met zijn olifant-in-een-porseleinen-kast mentaliteit. Een half jaar later trad Peper op 13 maart 2000 vier dagen voor het uitkomen van het beruchte COR-rapport af. Zelf zei hij om zich te kunnen verdedigen. Dit leidde de volgende dag tot een debat over waarom hij juist nu was afgetreden en niet in voorafgaande halve jaar.

Na het parlamentsdebat ebde de aandacht in zowel parlement als media voor Peper weg, maar de affaire was pas helemaal over in mei 2001. Toen de rechter het accountantskantoor KPMG, dat de COR bijstond, berispte voor een onjuiste weergave van de feiten. Peper wist in 2003 met KPMG te schikken voor een schadevergoeding van onbekend bedrag.

Omdat deze affaire ongeveer anderhalf tot drie jaar duurde is het moeilijk om alle bronnen mee te nemen in dit onderzoek. Daarom is gekozen voor de intensiefste periode in zowel het parlement als in de media. Dat is van 25 september 1999 tot en met 16 maart 2000, namelijk het eerste artikel in het AD tot en met de krantenberichten net na het Kamerdebat.

De analyse en opbouw van dit hoofdstuk zijn hetzelfde als in het vorige hoofdstuk over Lubbers. De verhalende en verbeeldende elementen zijn in de gekozen bronnen gezocht en in een framematrix geplaatst. Vervolgens is door middel van kwantitatief onderzoek dominantie en oorsprong bepaald per frame. Als laatste wordt daarna met de tijdslijn gekeken of er onderlinge invloed was. In het kleine half jaar tussen eerste krantenartikel en Pepers opstappen zijn 114 krantenartikelen en vijf parlamentsstukken gevonden.⁷⁵ In deze 119 bronnen zijn 38 frames gevonden. Na een selectie op dominantie bleven daar 15 frames van over. Deze 15 frames zijn in een tijdslijn gezet om dominantie, oorsprong en onderling invloed te bekijken.

Wat interessant is aan de Bonnetjesaffaire is dat deze zich meer in de andere communicatiearena afspeelde dan de Koeweitaffaire. Er zijn nu namelijk 299 uitingen gevonden in het parlement tegenover 890 in de kranten. Ter vergelijking; bij de Koeweitaffaire was dat andersom met 838 uitingen in het parlement en 274 in de kranten. Het is daarmee duidelijk dat de Bonnetjesaffaire zich meer in het nieuws afspeelde dan in het parlement, in tegenstelling tot de Koeweitaffaire.

In het vorige hoofdstuk werden de gevonden data in een overzichtelijk Excel-schema getoond. Dat was mogelijk omdat er in de tweeweekse periode maar 10 dagen waren waarin bronnen gevonden werden. Helaas is dat in dit hoofdstuk wat moeilijker aangezien er 58 dagen zijn waarop data geplaatst zijn. Het tonen van deze data resulteert in het praktisch onleesbare bestand in tabel 19 daarom is gekozen om de data anders te illustreren. Voor leesbaarheid zullen enkel de belangrijke cijfers worden weergegeven. Bij de uitwerking van de frames zal per frame alsnog bewijs worden geleverd met informatie uit de tabel. In plaats van de volledige tijdslijn te tonen wordt nu geselecteerd welke data belangrijk zijn om dominantie, oorsprong en invloed te bewijzen.

⁷⁵ Van Gorp, 'Het reconstrueren van frames via inductieve inhoudsanalyse', 17.

Frames

1 Haast

Er zijn beschuldigingen geweest omtrent declaratiegedrag van oud-burgemeester Peper. Aangezien Peper als minister van Binnenlandse Zaken verantwoordelijk is voor de integriteit van de volledige Nederlandse overheid moeten er NU antwoorden komen. Het belang van dit onderzoek is zo groot dat het waarschijnlijk beter is als Den Haag het zelf oplost in plaats van de gemeente Rotterdam. Iedere keer als de Commissie Onderzoek in de Rekening het rapport uitstelt lijkt de ernst te dringen, terwijl in de tussentijd Peper in het nieuws bungelt als schietschijf. Normaal gesproken zou de gemeente Rotterdam dit moeten afhandelen, maar door het verzwaard politieke gewicht en traagheid van de COR is het beter als de overheid het overneemt.

Na het aftreden van Peper bleek dat het onderzoek te lang duurde en lijkt het overduidelijk dat Den Haag eerder had moeten ingrijpen.

Dit frame heeft twee hoofdkenmerken. Ten eerste is er haast en ten tweede is de integriteit in het geding van het bestuurslid dat verantwoordelijk is voor integriteit. Alhoewel in de eerste artikelen wel werd gesproken over haast kwam het tweede element pas later. Op 8 oktober werd dit dilemma genoemd door SP-lid Kant in een Kamervraag met de woorden: "Acht u, gezien uw verantwoordelijkheid voor de integriteit van het bestuur, een grondig en onafhankelijk onderzoek gewenst?"⁷⁶ Hier reageerde Peper op 28 oktober op dat hij het aan de gemeente Rotterdam overlaat. De volgende dag werd in het AD de koppeling tussen haast en het integriteitsdilemma gemaakt. Dat gebeurde echter met een citaat van Kant, namelijk:

*"SP-Kamerlid Kant daarentegen wil dat Peper voor 1 november antwoord geeft op Kamerfragen die zij al eerder stelde: 'Als minister van Binnenlandse Zaken bepaalt hij voor heel Nederland de normen van integriteit. Gezien de omvang die de geruchten inmiddels hebben aangenomen is snelle opheldering van Peper van belang. Er mag geen twijfel bestaan over zijn eigen integriteit.'"*⁷⁷

Alhoewel uit de cijfers lijkt alsof dit frame zich als eerste manifesteerde in de kranten lijken de belangrijkste elementen van parlementariër Kant te komen. De oorsprong ligt daarmee meer in het parlement dan in de kranten. Dit frame is zowel in de kranten als het parlement dominant. Er is zeker sprake van invloed vanuit de politiek naar de kranten. Het bewijs daarvoor is duidelijk te vinden in de woorden die door het AD zijn overgenomen.

Tabel 20: Haast

	Tijdslijn	25-Sep	08-Oct	28-Oct	29-Oct	30-Oct	01-Nov	02-Nov	08-Mar	11-Mar	13-Mar	14-Mar	15-Mar	16-Mar	Parlement	Kranten
FR1 Haast		2	1		5	2	15	4	2	2	6	2	3		25	34

2 Foute-cultuur

In de gemeente Rotterdam heerst onder hoge ambtenaren een foute cultuur als het gaat om het uitgeven van overheidsgeld. De COR doet nu onderzoek in de declaraties van leden van onder andere het college van B&W, maar bijvoorbeeld ook het hoofd

⁷⁶ Vragen gesteld door de leden der Kamer, Tweede Kamer, 8 oktober 1999, Aanhangsel 413.

⁷⁷ 'Uitleg Peper geeist' *Algemeen Dagblad*, 29 oktober 1999.

beveiliging. Het lijkt erop dat de gemeente Rotterdam voor haar personeel veel privéfeestjes betaalde, te dure dienstauto's toeliet of verbouwingen thuis op zich liet bekostigen. Alhoewel Peper de burgemeester van de stad was in de zestien jaar dat deze foute cultuur heerste is het niet volledig aan hem te danken. Te veel mensen pikte hun graantje mee. Het probleem nu is dat iedereen elkaar de hand boven het hoofd houdt en het liefst in de doofpot wil laten verdwijnen. De huidige burgemeester Opstelten probeert een einde te maken aan deze foute cultuur, maar wordt daarin tegengewerkt door deze manipulerende groep. Het is tijd dat Opstelten van het Rotterdamse gemeentehuis weer een eervol huis maakt.

Dit frame begon al op dag één toen het AD kopte met "*Onderzoek declaraties Peper; 'Foute cultuur' in Rotterdams stadhuis*".⁷⁸ In het parlement is dit frame amper aan bod gekomen en kan niet als dominant beschouwd worden. Wat betreft de kranten is het iets beter. Daar is het namelijk in ieder geval dominant, maar nog steeds niet veel voorkomend. Oorspronkelijk is dit frame afkomstig van de COR zelf, omdat deze commissie zelf zei onderzoek te doen naar fraude in het Rotterdams stadhuis. De commissie wilde niet Peper aanwijzen als hoofdschuldige. In zowel de kranten als het parlement is dit frame gebruikt als tegenhanger van het aankomende Zonnekoning-frame. Aangezien er een onderzoek was naar fraude moest een verdachte aangewezen worden en het maakt verschil of dat één persoon was of een grote groep. Alhoewel ze soms hetzelfde frame gebruikten is lastig om te zeggen of het parlement beïnvloed is door de kranten. Het is waarschijnlijker dat beide arena's hier beïnvloed waren door het COR.

Tabel 21: Foute-cultuur

	25-Sep	02-Nov	12-Nov	13-Nov	15-Nov	17-Nov	18-Nov	20-Nov	26-Nov	11-Mar	13-Mar	14-Mar	15-Mar	Parlement	Kranten
FR2 Foute-cultuur	6	1		1		8	4	4	1			1 4+2	1	7	37

3 Zonnekoning

Peper heeft in zijn tijd als burgemeester van Rotterdam flink misbruik gemaakt van zijn bevoorrechte positie. Nadat een waslijst met frauduleuze handelingen over bijvoorbeeld zijn zakenreisjes, privéfeestjes en gebruik van de gemeentelijke boot bekend werd sijpelden steeds meer details binnen over hoe hij leefde als Byzantijnse vorst aan de Maas. Zijn vrouw Neelie Kroes hield zich niet in en beide stonden bekend als bevoorrechte regenten. De andere hoge functionarissen deden misschien wel mee, maar Peper was verreweg de ergste. Hij werd zelfs kwaad op oud-wethouder Van der Pol toen "*zij een prive-verblijf in Kobe van haar declaratie had afgetrokken en dat Peper haar bij zich had geroepen en gezegd: 'Dit hoort bij de emolumenten van een wethouder en je verpest het voor de anderen.'*"⁷⁹ De reden dat dit zolang heeft kunnen doorgaan is Pepers wraakzuchtige karakter. Als hij eenmaal de pik op je had hield deze wrede man zich niet meer in. Vandaar dat veel van deze informatie anoniem moet komen. "*Veel getuigen, die vaak gedetailleerde beschuldigingen aan het adres van Peper uitten, durven uit angst voor represailles niet naar buiten te komen.*"⁸⁰ Mensen zijn simpelweg bang voor Peper, omdat ze er nog werken of op een andere manier afhankelijk zijn van de

⁷⁸ A. Smit, 'Onderzoek declaraties Peper: 'Foute cultuur' in Rotterdams stadhuis' *Algemeen Dagblad*, 25 september 1999.

⁷⁹ A. Besse, P. De Knecht, 'Peper regeerde als Byzantijns vorst' *Algemeen Dagblad*, 30 oktober 1999.

⁸⁰ 'Anoniem klagen mag in Rotterdam' *Algemeen Dagblad*, 13 november 1999.

gemeente. Het is schandalig dat Peper hier al die jaren mee weg kwam en hij moet gestraft worden. Dat kan echter alleen als anonieme klachten worden toegelaten in het onderzoek. *“Dat Peper als een Zonnekoning over Rotterdam heeft geregeerd, staat voor iedereen vast.”*⁸¹

Van deze affaire is dit frame waarschijnlijk de opvallendste. Ten eerste omdat het zo samenhangend is verteld in meerdere kranten. Terwijl de meeste frames zijn samengesteld door losse uitingen over verschillende teksten aan elkaar te koppelen, is dit frame vaak volledig en helder in dezelfde tekst gevonden. Ten tweede is het interessant dat er geen enkele uiting van dit frame terug te vinden is in het parlement. Dat betekent dat politici in het parlement nooit spraken over zijn privéreisjes, wraakzuchtige karakter of iets anders toen Peper burgemeester was, aangezien dit geruchten waren uit voornamelijk anonieme bronnen. In een uitspraak van de heer Rosenmöller (Groenlinks) aan de parlementaire hoofdaanklager Kant wordt de gedeelde mening van alle parlementariërs duidelijk, namelijk: *“omdat er nog geen snipper van bewijs bestaat. Immers, pas daarna is het interessant om conclusies te trekken.”* Dat deze mening gedeeld wordt is zichtbaar in haar verdediging als zij zegt dat ze: *“heel bewust geen vingerwijzen heeft gedaan, want dat is op dit moment niet aan de orde.”*⁸²

In de kranten is dit het op één na dominantste frame, Terwijl in het parlement een taboe hierop heerste. Technisch gezien was er geen invloed van de ene naar de andere arena volgens de in dit onderzoek toegepaste methode, want er was geen kruisbestuiving. Toch kan moeilijk gezegd worden dat het parlementair debat niet is beïnvloed. Het is namelijk juist dat dit frame zo sterk in de kranten voorkwam dat het Rotterdams onderzoek parlementair behandeld werd. De enige reden dat het niet overgedragen was naar het parlement was vanwege diens debatterregel dat geruchten ontoelaatbaar zijn.

Tabel 22: Zonnekoning

	25-Sep	08-Oct	28-Oct	29-Oct	30-Oct	03-Dec	15-Jan	19-Jan	20-Jan	11-Mar	13-Mar	14-Mar	15-Mar	16-Mar	Parlement Kranten
FR3 Zonnekoning	3		11	6	17	5	23	1	4	2		16	1		0 141

4 Onkreukbaar

De beschuldigingen over Peper zijn allemaal onzin en leugens verzonnen door oproerkraaiers. Peper zit niet in de politiek om vriendjes te maken en versleet dan ook veel mensen. Met deze intolerante houding tegenover falen werkte hij er veel tegen zich in het harnas. Het is dan ook niet verrassend dat deze ontslagen ambtenaren zich gekrenkt voelen en Peper terug willen pakken. Peper is zich altijd bewust geweest van dit risico. Zoals hij zelf zei: *“Allemaal flauwekul. Die verhalen doen al heel lang de ronde. Ik heb de gemeentesecretaris zelf drie jaar geleden onderzoek laten doen omdat ik het gevoel had dat de aanbesteding van de catering niet klopte. Daarna heb ik nog eens een onderzoek laten doen. Er is nooit iets uitgekomen.”*⁸³ Peper kan dan wel hard zijn, maar velen kennen hem juist als een humoristisch en charmant leider. Dit is bijvoorbeeld zichtbaar in hoe hij dit keer met de aantijgingen omgaat. Als deze nutteloze stemmingmakerij in het AD doorgaat zal hij ze aanklagen en *“wil met de schadevergoeding een wrijfpaal kopen*

⁸¹ J. 't Hart, L. Nicolassen, 'Echte vrienden heeft Peper niet in Den Haag' *De Volkskrant*, 20 januari 2000.

⁸² Handelingen Tweede Kamer, 2 november 1999, 16-1126.

⁸³ A. Smit, 'Onderzoek declaraties Peper: 'Foute cultuur' in Rotterdams stadhuis' *Algemeen Dagblad*, 25 september 1999.

voor de olifanten in de Rotterdamse Diergaarde Blijdorp.”⁸⁴ Want alleen olifanten hebben een dikkere huid dan de Peper. Uiteindelijk zal blijken dat Peper altijd onkreukbaar was.

In de laatste paar dagen voor zijn aftreden toonde Peper hetzelfde karakter door met opgeheven hoofd en een flinke dosis humor zijn einde tegemoet te gaan. Onderweg naar zijn persconferentie wil hij “... de driehonderd meter te voet afleggen. Niet laf met een dienstauto naar het perscentrum, maar met opgeheven hoofd naar de grote finale. In stijl.”⁸⁵

Dit frame vond zijn oorsprong op 25 september in het AD met Pepers eigen ‘Allemaal flauwekul’ uitspraak. Het is vooral in de daaropvolgende maanden oktober en november veel in het nieuws geweest. Na december ebde het weg, waarschijnlijk door de overvloed aan nieuwe voorbeelden over zijn declaraties. Op de dag van zijn aftreden was dit frame ineens sterk zichtbaar, maar dan ging het alleen over zijn sterke houding. Dit frame was in zowel parlement als in de kranten dominant. Aangezien het frame bij de politicus Peper zelf begon en daarna in de kranten zo sterk voorkwam is er absoluut sprake van invloed, maar dan wel van het parlement naar de kranten.

Tabel 23: Onkreukbaar

	25-Sep	29-Oct	30-Oct	01-Nov	02-Nov	03-Nov	15-Nov	17-Nov	11-Mar	13-Mar	14-Mar	15-Mar	16-Mar	Parlement	Kranten
FR4 Onkreukbaar	4	7	2	4+		5	3	4	2	4+31		6		8	80

7 Hetze

Peper wordt onterecht kapotgemaakt. Het enige wat deze harde werker mee naar huis nam was “tassen met huiswerk”.⁸⁶ Het is een originele intellectueel die zich jarenlang hard maakte voor een goed bestuur in zowel Rotterdam als Nederland. Veel vrienden nemen het voor hem op, zoals premier Kok: “Ik vertrouw hem op zijn woord.... Bewijs maar eens de onjuistheid van anonieme kritiek.”⁸⁷ Het is een schande dat deze man na zo’n trouwe dienst slachtoffer werd in deze heksenjacht door sensatiejournalisten en ontevreden (oud)werknemers. Het COR-onderzoek is kwalitatief ver onder de maat doordat het anonieme bronnen toelaat, onzorgvuldig omgaat met feiten en daarbovenop lekt aan de pers. Peper voelt zich zo besmeurd dat hij de handdoek in de ring wil gooien en zodra hij dat doet zal het een pijnlijk verlies zijn voor het Nederlands openbaar bestuur. Echter niet zo pijnlijk als voor hemzelf “een hetze gaande tegen de minister. Peper ligt al maanden onder vuur...”⁸⁸

Het frame begon net als het Zonnekoning-frame(3) eind oktober. Het vindt officieel zijn oorsprong in de kranten, maar dat is voornamelijk doordat politici zoals Kok het daar voor hem opnemen. Peper is daar uiteraard geen uitzondering in als hij zich voelt “aangetast in zijn goede naam”.⁸⁹ Van alle frames is deze het sterkste in de kranten en zeer dominant in het parlement. Dat maakt dit één van de belangrijkste frames in de hele affaire. Het is zoals bij veel frames hier ook weer het geval dat politici preventief de kranten hebben beïnvloed.

⁸⁴ ‘Gelegenheid tot anoniem klikken verbaast Peper’ *De Volkskrant*, 15 november 1999.

⁸⁵ J. ’t Hart, ‘Declaratiegrappen’ *De Volkskrant*, 14 maart 2000.

⁸⁶ ‘Peper noemt beschuldiging van fraude ‘lariekoek’ *De Volkskrant*, 29 oktober 1999.

⁸⁷ ‘Kok spreekt vertrouwen in Peper uit’ *De Volkskrant*, 30 oktober 1999.

⁸⁸ ‘Ministerie betaalde vliegticket van echtgenote Peper’ *Algemeen Dagblad*, 21 februari 2000.

⁸⁹ ‘Peper noemt beschuldiging van fraude ‘lariekoek’ *De Volkskrant*, 29 oktober 1999.

Tabel 24: Hetze

	29-Oct	30-Oct	01-Nov	02-Nov		15-Nov	17-Nov		04-Feb	05-Feb		11-Mar	13-Mar	14-Mar	15-Mar	16-Mar	Parlement	Kranten
FR7 Hetze	4	19	1	3+3		5	3		6	2		2	1	21+31	8	1	25	143

8 Zorgvuldigheid

Het COR-rapport zal in 2000 leidinggevend zijn voor de beslissing. In de Nederlandse rechtsstaat hebben geruchten geen feitelijke ondergrond. Het is daarom belangrijk om het al lopende onderzoek af te wachten voor er een oordeel wordt geveld door Den Haag of de rechter. Tot die tijd wachten we de zaak af. Er zijn twee bijzonderheden in deze situatie die geregeld moeten worden. De eerste zijnde dat Peper eindverantwoordelijke is over zijn eigen onderzoek. Dat is opgelost door Van Boxtel tijdelijk de verantwoordelijkheid over integriteit te geven. Ten tweede draagt het onderzoek zo'n politiek gewicht dat het belangrijk is dat de gemeente Rotterdam geen middelen te kort komt om de tienduizenden bonnetjes over een periode van twintig jaar te bekijken. Daarom is het accountantskantoor KPMG ingeschakeld om deze grote klus te klaren. Nu deze twee bijzonderheden in toom zijn gehouden is het wachten op een degelijk rapport. Het opjagen van de commissie of als Den Haag het zou over nemen brengt alleen maar de zorgvuldigheid van het onderzoek in gevaar.

Dit frame hield zelfs aan tot na het aftreden van Peper. Dat is zichtbaar als bijvoorbeeld meneer De Hoop Scheffer (CDA) in het einddebat zegt: *"Het probleem in dit debat is dat wij nog steeds niet weten of die aantijgingen gefundeerd zijn of niet, want wij kennen het rapport niet en zolang niet is bewezen dat zij gefundeerd zijn, zijn zij ongefundeerd."*⁹⁰

Dit frame was in beide arena's dominant en vindt zijn oorsprong in het parlement. Dat is met de woorden van Peper zelf als hij antwoordt op Kamervragen van Kant op 29 oktober met: *"De resultaten van dit onderzoek zouden moet worden afgewacht zo meent het college.... Het voornemen is dat de rapportage wordt afgerond in februari 2000."*⁹¹ Dezelfde dag staat in de kranten dat parlementariërs Bolsius (CDA), Halsema (GroenLinks), maar ook premier Kok en nieuwe Rotterdamse burgemeester Opstelten het rapport willen of moeten afwachten.⁹²

Tabel 25: Zorgvuldigheid

	25-Sep	08-Oct	28-Oct	29-Oct	30-Oct	01-Nov	02-Nov		29-Jan	01-Feb		11-Mar	13-Mar	14-Mar	15-Mar	16-Mar	Parlement	Kranten
FR8 Zorgvuldigheid		2		5	2	5+1			2	3		2		21+3			28	32

10 Gerechtigheid

*"Waar rook is, is vuur", zegt de 65-jarige mevrouw Calame op het binnenwegplein.*⁹³ Het enige verbazingwekkende is dat er uit Rotterdam al jaren een flinke pluim rook komt. Over het misbruik dat Peper maakt van zijn functie gaan al heel lang geruchten en deze waslijst aan feiten verrast geen enkele Rotterdammer. Het is schandelijk dat hij er zolang mee weg kwam, maar nu zal uit het onderzoek *"eindelijk de waarheid op tafel komen"*.⁹⁴ Namelijk dat hij een gevaarlijke politicus was die alles voor zichzelf deed.

⁹⁰ Handelingen Tweede Kamer, 14 maart 2000, 55-3916.

⁹¹ Vragen gesteld door de leden der Kamer, Tweede Kamer, 8 oktober 1999, Aangangsels 413

⁹² 'Uitleg Peper geeist' *Algemeen Dagblad*, 29 oktober 1999.

⁹³ 'Ex-wethouder: Peper is wraakzuchtig' *Algemeen Dagblad*, 29 oktober 1999.

⁹⁴ A. Besse, P. de Knegt, 'Rotterdamse ambtenaren willen graag onder ede getuigen' *Algemeen Dagblad*, 30 oktober 1999.

Hij verdient geen greintje respect. Aan het einde van deze Peperaffaire is gerechtigheid gekomen en is het eindelijk “een feestelijke dag voor Rotterdam”⁹⁵.

Dit frame begon op 29 oktober met interviews op de Rotterdamse straten. Vooral het oordeel of de belangen van de man op straat zijn hier belangrijk. Dit frame was enkel dominant in de kranten. Er kan daarom ook geen sprake zijn van invloed.

Tabel 26: Gerechtigheid

	29-Oct	30-Oct	01-Nov	02-Nov	26-Feb	27-Feb	02-Mar	03-Mar	08-Mar	11-Mar	13-Mar	14-Mar	15-Mar	16-Mar	Parlement	Kranten	
FR10 Gerechtigheid	5	4		1+2	1	2	1					1+4		1		2	33

11 Waakhond

Journalisten worden beticht van een mediahype leiden tegen Peper, maar het enige wat deze journalisten doen is de waarheid aan de man brengen. Journalisten hebben nou eenmaal de functie om dit soort geruchten uit te zoeken. Daarnaast gaan ze zorgvuldig om met de representatie van de zaken door de betrouwbaarheid van anonieme bronnen te verifiëren en feiten te controleren. “Het is niet aan een krant om een oordeel uit te spreken over verondersteld misbruik van gemeenschapsgeld.”⁹⁶ De gemaakte aantijgingen komen namelijk niet van de kranten, maar juist de bronnen die ze raadplegen. Het is belangrijk om een samenleving te beschermen tegen politici en de journalistiek is de waakhond die die bescherming biedt.

Dit frame begon in een AD-artikel op 1 november als reactie op premier Kok. Kok stond de dag ervoor in het AD zelf met de kop “Kok is woedend op Algemeen Dagblad”, daarin was hij “verbolgen over de wijze waarop de verhalen in de kranten zijn verschenen.”⁹⁷ Het AD reageerde met teksten als “Misschien is het nuttig nog eens uit te leggen hoe het werkt bij kranten die trots zijn op hun betrouwbaarheid. Net zoals de premier met zijn minister indringend praat, praat de hoofdredactie lang en grondig met de auteurs over die artikelen,…”⁹⁸ Dit frame is daarmee meer dan enkel een uiteenzetting van een goedwerkende samenleving, het was een verdediging van het AD zelf.

Dat gezegd hebbende was dit frame enkel dominant bij de kranten. Er is daarmee ook geen sprake van onderlinge invloed.

Tabel 27: Waakhond

	01-Nov	09-Nov	02-Feb	03-Feb	04-Feb	05-Feb	07-Feb	09-Feb	11-Feb	14-Mar	15-Mar	16-Mar	Parlement	Kranten
FR11 Waakhond	9	10	6		6	2	1	4	1	1	2		1	47

14 Autonomie

De stad Rotterdam is verantwoordelijk voor het onderzoek naar zijn eigen bestuurders. Het is belangrijk dat de COR zijn eigen bevindingen kan doen en daar rapport over uitbrengen om de onafhankelijkheid van de stad te beschermen. Er is een algemeen vertrouwen in de COR dat diens onderzoek betrouwbaar en zorgvuldig wordt uitgevoerd. Voor een belangenconflict bij de onderzoeksleden, vanwege hun eigen positie in de Rotterdamse gemeente hoeft niet gevreesd te worden. Hun onafhankelijkheid staat buiten kijf en ze zullen niet lekken. Rotterdam zal dit probleem zelf oplossen en daarom is geen inbreuk in zijn autonomie door de regering nodig.

⁹⁵ ‘Pleidooi voor Stekelenburg’ *Algemeen Dagblad*, 14 maart 2000.

⁹⁶ ‘Kok vierkant achter Peper’ *Algemeen Dagblad*, 1 november 1999.

⁹⁷ ‘Kok is woedend op het Algemeen Dagblad’ *Algemeen Dagblad*, 30 oktober 1999.

⁹⁸ ‘Kok vierkant achter Peper’ *Algemeen Dagblad*, 1 november 1999.

Dit frame begon op 8 oktober met Peper's antwoord op Kants Kamervraag over wie verantwoordelijk is over het COR-onderzoek. Hij zei simpelweg: "Het gemeentebestuur van Rotterdam is verantwoordelijk in deze kwestie."⁹⁹ Hij werkte dit verder uit in het eerste parlamentsdebat op 2 november als hij "de verantwoordelijkheden van de onderscheiden bestuurslagen respecteert."¹⁰⁰ Op dezelfde dag staat in het AD dat het voor "premier Kok lastig (is) om in te grijpen en een zware ploeg deskundigen het onderzoek te laten overnemen. Dan gaat hij voorbij aan de autonomie van de gemeente Rotterdam."¹⁰¹ Dit frame is in beide arena's dominant geweest. Daarmee is oorsprong duidelijk terug te vinden in het parlement, wat snel de kranten beïnvloedde. Aangezien het frame door zowel premier Kok als minister Peper tegelijkertijd uitgebracht is lijkt het zelfs een strategische keuze geweest te zijn.

Tabel 28: Autonomie

	25-Sep	08-Oct	02-Nov	26-Nov	27-Nov	25-Jan	26-Jan	27-Jan	14-Mar	15-Mar	16-Mar	Parlement
FR14 Autonomie		1	7+4	1+5	5	2	3	1	8+2	1		17/26

15 Bemoeial

Peper probeert het onderzoek in zijn voordeel te beïnvloeden. Dat doet hij op meerdere manieren. Soms geeft hij suggesties over hoe het echt moet, terwijl blijkt dat hij niet weet waar hij over praat. Vaak stopt hij zijn eigen medewerking met de Commissie door niet op te komen dagen of inzage in zijn documenten te weigeren. Daarna houdt hij een tirade in de pers dat hij onterecht wordt behandeld, terwijl "het ook bij de andere gehoord (zo is) gegaan, aldus het COR."¹⁰² Dan lekt hij zelf informatie aan de pers om vervolgens te klagen over hoe de Commissie over hem lekt. Hij geeft meerdere loze dreigementen dat hij mensen zal aanklagen. Ook zijn er genoeg van zijn hoge politieke vriendjes die hem 'bijstaan'. Bovenal is dit tijdrekkend, patserig en arrogante gedrag "slecht voor het aanzien van de politiek."¹⁰³ Deze betweterige houding beïnvloedt de feiten niet, maar bewijst alleen maar meer de fouten van deze bemoeial.

Dit frame begon op 15 november in het AD als daar staat dat leden van de commissie "verbaasd (zijn) over de bewering van minister Peper (Binnenlandse Zaken) dat hij is uitgenodigd om te praten over de opzet van het onderzoek. De commissieleden wijzen er op dat de opzet al op 18 oktober is vastgesteld."¹⁰⁴ Het is gaan oplaaieren in de kranten toen Peper niet kwam opdagen op 24 januari, maar heeft in het parlement nooit wortel geschoten. Als het frame in het parlement viel was dat voornamelijk door Marijnissen(SP) die Peper voor zijn patserige gedrag wilde aanpakken, bijvoorbeeld als hij zegt: "Ondertussen heeft de oud-minister in de publiciteit veel grote woorden gebruikt in de richting van de commissie, de pers, enzovoort."¹⁰⁵ Alhoewel het frame in de kranten dus dominant was is het nooit overgewaaid naar het parlement. Daarmee was er geen sprake van onderlinge invloed.

⁹⁹ Vragen gesteld door de leden der Kamer, Tweede Kamer, 8 oktober 1999, Aanhangsel 413

¹⁰⁰ Handelingen Tweede Kamer, 2 november 1999, 16-1125.

¹⁰¹ 'Haast met onderzoek naar handelen Peper' *Algemeen Dagblad*, 2 november 1999.

¹⁰² 'Peper wekt irritatie van commissie met afzegging' *De Volkskrant*, 24 januari 2000.

¹⁰³ A. Besse, P. de Knecht, 'Peper boycot onderzoek; commissie woedend op oud-burgemeester' *Algemeen Dagblad*, 24 januari 2000.

¹⁰⁴ A. Besse, P. De Knecht, 'Commissie verbaast over Peper; Oud-burgemeester Rotterdam wilt meepraten over opzet onderzoek' *Algemeen Dagblad*, 15 november 1999.

¹⁰⁵ Handelingen Tweede Kamer, 14 maart 2000, 55-3929

Tabel 29: Bemoelial

	15-Nov	15-Jan	19-Jan	20-Jan	21-Jan	22-Jan	24-Jan	25-Jan	26-Jan	27-Jan	14-Mar	15-Mar	16-Mar	Parlement	Kranten
FR15 Bemoelial	3	1	2	6	2	3	20	2	2	5	7+7	6		7	71

18 Vleugellam

Peper heeft het moeilijk in de affaire, door *“de aanhoudende stroom van berichten en onthullingen begint het tij te keren.”*¹⁰⁶ Uit de gesprekken die Peper heeft met de COR trekt hij slechte conclusies en als steeds meer politici twijfelen zetten Peper en de PvdA zich schrap. In de media worden gezegd dat de beschuldigingen in het COR-rapport grotendeels bevestigd worden en Pepers eigen antwoorden lijken niet voldoende om twijfel weg te nemen. Die twijfel groeit met de dag en de vraag rest of deze belaste minister zijn functie ooit nog kan uitvoeren. In deze massahysterie die om zijn zaak hangt is Peper vleugellam geslagen en misschien is het maar beter als hij gewoon aftreedt.

Na zijn aftreden hield dit frame aan in de doorgetrokken lijn dat het logisch was dat hij aftrad, want *“Zelfs voor een dikhuid is het eens op”*.¹⁰⁷ Peper kon beter de eer aan zichzelf houden en aftreden. Aftreden is iets anders dan schuld bekennen. Hij zou zijn ministeriële verantwoordelijkheid nemen. Hij is slachtoffer geworden om wat anders dan zijn declaratiegedrag, maar zijn positie lijkt simpelweg onhoudbaar.

Dit frame begon op 15 januari toen in het AD stond dat *“Kringen rond het kabinet vrezden voor het politieke leven van minister Peper. Volgens ingewijden is het aftreden van de PvdA-bewindsman onontkoombaar als hij de beschuldigingen niet kan weerleggen.”*¹⁰⁸ Dit frame heeft in de kranten vanaf januari tot en met Pepers aftreden in maart een verspreid bestaan geleefd. Pas na Pepers aftreden is dit frame in het einddebat voorgekomen, daarvoor leefde het enkel in de kranten. In dat debat was dit frame voornamelijk gebruikt ter verdediging van Pepers plotselinge aftreden vier dagen voor het uitkomen van het rapport. Zoals bijvoorbeeld meneer Dijkstal (VVD) zei: *“De reden voor het aftreden is wel de aantasting van het gezag van de minister door, zoals hij zelf in zijn brief aan de Kamer schrijft: het rumoer, in het bijzonder in de vorm van aantijgingen en verdachtmakingen over mijn integriteit.”*¹⁰⁹ Alhoewel dit frame in beide arena's dominant was lijkt onderlinge invloed lastig te bepalen. Pepers aftreden was namelijk de reden dat dit frame gebruikt werd in het parlement, niet de berichtgeving in de kranten. Het lijkt er daarom niet op dat de kranten het parlement sterk hadden beïnvloed.

Tabel 30: Vleugellam

	15-Jan	19-Jan	20-Jan	21-Jan	22-Jan	26-Jan	27-Jan	28-Jan	13-Mar	14-Mar	15-Mar	16-Mar	Parlement	Kranten
FR18 Vleugellam	7		4		4	7	4	2	25+12				25	48

24 Vechtjas

Peper heeft genoeg gehad van de onterechte beschuldigingen aan zijn adres en gaat in het offensief. De COR en media hebben Peper zo erg benadeeld het afgelopen half jaar dat hij besloten heeft een tegenaanval te leiden. Dat kan hij echter niet doen vanuit

¹⁰⁶ W. Boom, ‘Twijfel over Peper groeit’ *Algemeen Dagblad*, 26 januari 2000.

¹⁰⁷ L. Nicolassen, F. Poorthuis, ‘Zelfs voor een dikhuid is het eens op; Peper verbaasd met tijdstip van opstappen iedereen, inclusief Kok en Melkert’ *De Volkskrant*, 14 maart 2000.

¹⁰⁸ A. Besse, P. de Knecht, ‘Pepers zwaarste moment; minister gehoord door onderzoekscommissie’ *Algemeen Dagblad*, 15 januari 2000.

¹⁰⁹ Handelingen Tweede Kamer, 14 maart 2000, 55-3919.

zijn functie als minister zoals hij zelf zegt tijdens de persconferentie waar hij zijn aftreden aankondigt op 13 maart: *“Om een vechtjas te zijn moet ik vrij zijn.”*¹¹⁰ Hij zal zich wapenen in de strijd tegen het COR voor het uitlekken en zet vraagtekens bij de zorgvuldigheid van het onderzoek. Zijn andere slachtoffers worden de media die onterecht anonieme bronnen gebruikten en een foute representatie van de situatie neerzetten. De rechter zal zijn handen vol hebben aan deze losgebroken vechtjas.

Dit frame vindt zijn oorsprong op de voorpagina van de Volkskrant met de kop *“Peper opent tegenaanval op onderzoekscommissie”*.¹¹¹ Alhoewel toen duidelijk werd dat hij niet zou stilstaan werd dit frame in zowel kranten als het parlement pas echt dominant na zijn aftreden. Aangezien Peper zichzelf een vechtjas noemde is het duidelijk dat hij als politicus de media heeft beïnvloed.

Tabel 31: Vechtjas

	19-Jan	20-Jan	21-Jan	22-Jan	26-Jan	26-Feb	27-Feb	02-Mar	13-Mar	14-Mar	15-Mar	16-Mar	Parlement	Kranten
FR24 Vechtjass	5	2	1	2	5	7	2	2	2	18	18	18	20	54

29 Ongeloofwaardig

Vier dagen voor het COR-rapport eindelijk uitkomt stapt Peper op, terwijl hij al maanden in het nieuws zegt dat het juist zijn onkreukbaarheid zou bewijzen. Het *“Opstappen verrast kennissen en collega’s”*.¹¹² Zijn uitleg om vrij te zijn als vechtjas wordt door velen niet als overtuigend gezien. *“Maar ook deze motivering verliest aan geloofwaardigheid in het licht van zijn eerste commentaar, waarin hij de aantijgingen met veel aplomb afdeed als lariekoek, onzin en flauwekul.”*¹¹³ In het parlement wordt het niet anders gezien. *“In die maanden heeft de minister in ieder geval daarin geen belemmering gevonden om zich te gedragen zoals hij zich gedroeg. De vraag die dan ook rijst, is waarom deze afweging in die periode dan niet reeds een aanleiding was om zijn ontslag in te dienen. Dat is dus de vraag, waarom nu!”*¹¹⁴ *“Waarom is dit dan nu gebeurd, vier dagen voor de publicatie van het rapport, en niet veel eerder?”*¹¹⁵ Wist Peper wat er in het rapport stond? Zijn er andere PvdA’ers die op de hoogte waren van wat er in het rapport stond? *“Was het niet chiquer geweest als de minister de Kamer de mogelijkheid had geboden om hem over zijn uitspraken van de afgelopen maanden te onderwerpen?”*¹¹⁶ Er wordt gevreesd *“dat wanneer de Commissie tot Onderzoek van de Rekening (COR) met haar conclusies komt, 'ernstige zaken' aan het licht zullen komen.”*¹¹⁷

Dit frame is in zowel het parlement als de kranten tegelijkertijd ontstaan, maar had in de kranten te weinig uitingen om dominant te noemen. Tijdens het einddebat is dit frame zo vaak gevallen dat het het dominantste is van alle frames wat betreft het parlement. Aangezien dit frame in de kranten niet dominant was, is er geen sprake van onderlinge invloed.

¹¹⁰ RTV Rijnmond, Peper treedt terug, <https://www.youtube.com/watch?v=pCqcQWImkcY>

¹¹¹ ‘Peper opent tegenaanval op onderzoekscommissie’ *De Volkskrant*, 19 januari 2000.

¹¹² ‘Opstappen verrast kennissen en collega’s’ *Algemeen Dagblad*, 14 maart 2000.

¹¹³ ‘Perscommentaren over Peper’ *Algemeen Dagblad*, 15 maart 2000.

¹¹⁴ Handelingen Tweede Kamer, 14 maart 2000, 55-3916.

¹¹⁵ Ibidem, 55-3918.

¹¹⁶ Ibidem.

¹¹⁷ ‘Rotterdamse politiek wacht vol spanning op rapport’ *De Volkskrant*, 14 maart 2000.

Tabel 32: Ongeloofwaardig

			13-Mar	14-Mar	15-Mar	16-Mar	Parlement	Kranten
FR29 Ongeloofwaardig				54+15	4		54	19

30 Partijpolitiek

Peper was eerst een belangrijk en hooggeëerd lid van de PvdA, maar zijn imago als Zonnekoning en de loopgravenoorlog met de COR lijken daar verandering in te brengen. *“Peper kan nuttige lessen trekken uit de affaire-Helmut Kohl.... Kohl verloor zijn erevoorzitterschap van de CDU en zijn partij liet hem vallen als een baksteen. Geen aantrekkelijk vooruitzicht voor Bram Peper en zijn partij, de PvdA.”*¹¹⁸ Peper is onderhand een gevaarlijk onderwerp geworden en hij wordt als radioactief behandeld. *“Kok ziet met lede ogen hoe Peper zich steeds meer gedraagt als een kat in het nauw en daarom een toenemende risicofactor voor de PvdA en zijn kabinet wordt”.*¹¹⁹ Na Pepers aftreden kreeg Kok vragen of zijn onvoorwaardelijke steun aan Peper weg was: *“Een en ander roept echter wel de vraag op of de minister-president dat tijdstip zelf een gelukkig gekozen tijdstip vindt.”*¹²⁰ De affaire duurt te lang en neemt te veel slachtoffers met zich mee. De risicofactor Peper wordt door partijpolitiek eruit gesneden.

Dit frame vindt zijn oorsprong in de kranten met de vergelijking met Helmut Kohl, maar is daar verder nooit dominant geworden. In het parlement daarentegen wel. Vanwege het lage aantal uitingen is er onderlinge invloed moeilijk te bewijzen.

Tabel 33: Partijpolitiek

		22-Jan	24-Jan	25-Jan	26-Jan		26-Feb		11-Mar	13-Mar	14-Mar	15-Mar	16-Mar	Parlement	Kranten
FR30 Partijpolitiek		2			6		1			7+7		1		7	16

37 Beeldvorming

Er is een transformatie in de politiek gaande. *“Daarmee wordt de politiek geleidelijk van een forum van diepgaande gedachteswisseling en meningsvorming tot een arena van confrontatie tussen sterke mannen en vrouwen die vooral op hun onderlinge krachtsverschillen worden beoordeeld.”*¹²¹ Beeldvorming over politici wordt steeds belangrijker en dat is mede te danken aan de 24uurs-informatie-economie. Het gevolg is dat een onderzoek nu eerder een *“kroniek van een aangekondigd afscheid”*¹²² wordt in plaats van een zoektocht naar de waarheid. Elementaire beginselen van zorgvuldigheid, betrouwbaarheid, politieke correctheid, redelijkheid en proportionaliteit lijken niet meer noodzakelijk te zijn. Als iemand *“een poging doet om zich te verdedigen, (wordt) dit hem al snel als obstructie verweten.”*¹²³ Deze verschuiving tast iedere politicus in diens gezag en we moeten allemaal goed nadenken of we dit wel willen. Er moet een debat komen over beeldvorming en vertrouwen in de politiek.

Dit frame is in het einddebat door fractievoorzitter van de PvdA Melkert duidelijk geuit. Hij trekt de relatie tussen politiek en journalistiek in twijfel en gebruikt

¹¹⁸ T. Klein, ‘Straatvechter Peper bijna de Helmut Kohl van Nederland’ *De Volkskrant*, 22 januari 2000.

¹¹⁹ J. Hoedeman, F. Poorthuis, ‘PvdA-dinosaurussen Kok en Peper botsen weer’ *De Volkskrant*, 26 januari 2000.

¹²⁰ Handelingen Tweede Kamer, 14 maart 2000, 55-3935.

¹²¹ Handelingen Tweede Kamer, 14 maart 2000, 55-3917.

¹²² Handelingen Tweede Kamer, 14 maart 2000, 55-3917.

¹²³ Handelingen Tweede Kamer, 14 maart 2000, 55-3920.

Peper als voorbeeld van hoe slecht het kan aflopen en wat de gevolgen zijn voor de toekomst van de politiek. Bijna iedere parlementariër is het eens over de noodzakelijkheid van een toekomstig debat waarin dit verder behandeld moet worden. Wanneer dat moet gebeuren is nog onduidelijk. In de media is dit frame niet overgenomen, dus er is duidelijk geen sprake van invloed. Dit frame was dominant in het einddebat geworden, maar niet overgenomen door de kranten. Aangezien dit kritiek op hun is, zou dat misschien ook niet moeten verbazen.

Tabel 34: Beeldvorming

		14-Mar	15-Mar	16-Mar	Parlement	Kranten
FR37 Beeldvorming		28			28	0

Conclusie Bonnetjesaffaire

Nu alle frames zijn behandeld is het mogelijk om een aantal conclusies te trekken over de totstandkoming van beeldvorming over de Bonnetjesaffaire. Alhoewel af en toe een vergelijking wordt getrokken met de Koeweitaffaire zal het hier enkel illustratief zijn voor hoe de Bonnetjesaffaire verliep. Een volledige vergelijking tussen de twee affaires komt in het volgende hoofdstuk pas. Zoals in het vorige hoofdstuk zal eerst dominantie, oorsprong en onderlinge invloed bepaald worden. Vervolgens wordt uiteengezet hoe de totstandkoming van beeldvorming tussen de twee arena's verschilde. Het blijkt dat daar de assen van positief-negatief en collectief-persoonlijk weer bruikbaar waren. Tot slot wordt in de reflectie samengevat hoe er sprake was van eenrichtingsverkeer in de communicatie tussen de journalist en politicus.

Hoe verschilde beeldvorming tussen de arena's?

Hier wordt beantwoord of in kranten en het parlement verschillende frames voorkwamen en hoe deze twee arena's elkaar beïnvloedden. Dat is gedaan door te kijken naar welke frames dominant waren in elke arena, in welke arena ze hun oorsprong vonden en of er sprake is van onderlinge invloed. Alhoewel deze vragen per frame hierboven al beantwoord zijn, worden de vijftien frames hieronder overzichtelijker getoond in tabel 35.

Zoals in de tabel hieronder te zien waren in het parlement elf frames dominant en zeven vonden er hun oorsprong. Er kwamen drie frames wel in het parlement, maar niet in de kranten. Andersom waren er twaalf frames dominant in de kranten, waarvan zeven er ook hun oorsprong vonden. Vijf van de frames die wel in de kranten voorkwamen waren niet terug te vinden in het parlement.

Van de vijftien frames waren er maar zeven dominant in beide arena's en van zes was er sprake van onderlinge invloed. Alleen bij het Vleugellamframe(18) was invloed niet goed te bepalen. Er zijn dus nu in tegenstelling tot de Koeweitaffaire veel grotere verschillen tussen de arena's wat betreft de selectie in frames.

Tabel 35: Dominantie, oorsprong & invloed

Frames	1	2	3	4	7	8	10	11	14	15	18	24	29	30	37
Dominant parl.	X			X	X	X			X		X	X	X	X	X
Dominant krant	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X			
Oorsprong	Pa	Kr	Kr	Pa	Pa	Pa	Kr	Kr	Pa	Kr	Kr	Pa		Kr	Pa
Invloed	Ja	Nee	Nee	Ja	Ja	Ja	Nee	Nee	Ja	Nee	Nee	Ja	Nee	Nee	Nee

Waarom is er een verschil in beeldvorming:

Net als in het vorige hoofdstuk wordt gekeken of er een voorkeur is voor een bepaald soort frame in een communicatief systeem. Dit gebeurt door te kijken naar de assen van positief versus negatief en episodisch versus thematisch.

Positief en negatief

Wat betreft het gebruik van positieve, negatieve of neutrale frames verschildt er iets opmerkelijk van de Koeweitaffaire. In zowel parlement als kranten worden meer positieve frames gebruikt en ook nog eens even vaak met ongeveer 36% in beide gevallen. Alhoewel in de kranten wel iets meer negatieve frames voorkomen dan in

het parlement is het met 21% en 29,6% niet zo verschillend als men zou verwachten bij zo'n affaire. Het idee dat Peper in de kranten volledig is zwartgemaakt blijkt daarmee niet te kloppen. Er waren genoeg artikelen waarin mensen het voor hem opnamen. Kijkende naar het gebruik van negatieve frames in het parlement moet wel een kanttekening geplaatst worden. Het Ongeloofwaardigframe(29) leverde namelijk 18% van de 21% op en dat frame kwam pas op na het aftreden van Peper. Daarmee was in het parlement tot en met Pepers aftreden bijna geen slecht woord over hem gerept, terwijl dat in de kranten daarvoor al wel gebeurde. In het halve jaar voor Pepers aftreden was er dus wel degelijk een verschil in gebruik van negatieve frames tussen de twee arena's. In beide speelvelden waren evenveel positieve frames te vinden, maar tot en met Pepers aftreden was er in de kranten ook een negatief geluid hoorbaar. Dat negatieve geluid was in het parlement pas hoorbaar nadat Peper zich terugtrok.

Tabel 36: Positief en negatief

Positieve frames		Parlement	Kranten	Negatieve frames		Parlement	Kranten	Neutrale frames		Parlement	Kranten
FR4 Onkreukbaar		2,7%	9%	FR3 Zonnekoning		0%	15,8%	FR1 Haast		8,4%	3,8%
FR7 Hetze		8,4%	16%	FR10 Gerechtigheid		0,7%	3,7%	FR2 Foute-cultuur		2,3%	4,1%
FR18 Vleugellam		8,4%	5,4%	FR15 Bemoeial		2,3%	8%	FR8 Zorgvuldigheid		9,4%	3,6%
FR24 Vechtersjas		6,7%	6%	FR29 Ongeloofwaardig		18%	2,1%	FR11 Waakhond		0,3%	5,3%
FR37 Beeldvorming		9,4%	0%			21%	29,6%	FR14 Autonomie		5,7%	2,9%
		35,6%	36,4%					FR30 Partijpolitiek		2,7%	1,8%
										28,8	21,1%

Episodische en thematische frames

In het parlement waren 38,2% van de gebruikte frames collectief, terwijl dit voor de kranten 21,5% was. Daartegenover kwam in het parlement 47,2% aan persoonlijke gerichte frames voor en maar liefst 66% in de kranten. Daarmee is er een overeenkomst met de resultaten van de Koeweitaffaire. In het parlement wordt namelijk meer collectieve frames gebruikt en in de kranten meer persoonlijke. Dat neemt echter niet weg dat zelfs in het parlement meer persoonlijke frames voorkwamen dan collectieve, namelijk 47,2% persoonlijk tegenover 38,2% collectief. Hier moet wel dezelfde kanttekening geplaatst worden als in de vorige alinea. Het Ongeloofwaardigheidsframe(29) telt 18% bij de score op voor het gebruik van persoonlijke frames in het parlement. Het is dus wel Pepers eigen actie van aftreden die zijn persoon zo erg in het middelpunt van de belangstelling zette in het einddebat. Al met al lijken persoonlijke frames zelfs in het parlement belangrijker te zijn geworden, maar kranten zijn nog steeds verreweg de grootste gebruikers van persoonlijke frames.

Tabel 37: Episodisch en thematisch

Collectief	Parlement	Kranten	Persoonlijk	Parlement	Kranten
FR1 Haast	8,4%	3,8%	FR3 Zonnekoning	0%	15,8%
FR2 Foute-cultuur	2,3%	4,1%	FR4 Onkreukbaar	2,7%	9%
FR8 Zorgvuldigheid	9,4%	3,6%	FR7 Hetze	8,4%	16%
FR11 Waakhond	0,3%	5,3%	FR10 Gerechtigheid	0,7%	3,7%
FR14 Autonomie	5,7%	2,9%	FR15 Bemoeial	2,3%	8%
FR30 Partijpolitiek	2,7%	1,8%	FR18 Vleugellam	8,4%	5,4%
FR37 Beeldvorming	9,4%	0%	FR24 Vechtersjas	6,7%	6%
	38,2%	21,5	FR29 Ongeloofwaardig	18%	2,1%
				47,2%	66%

Reflectie

Waar het verschillend gebruik van frames in arena's in de Koeweitaffaire een nuanceprobleem was, lijkt dat hier niet meer het geval te zijn. In de vorige affaire was bij acht van de elf frames sprake van onderlinge invloed tussen de twee arena's. Nu zijn die verhoudingen zes op de vijftien. Dat betekent dat van alle dominante frames bij negen van de vijftien geen sprake was van kruisbestuiving. Los van invloed waren er ook vijf frames die wel in de kranten kwamen, maar niet in het parlement en vice versa waren dat drie frames. Daarmee is wel degelijk te zeggen dat de beeldvorming in het parlement heftig verschilde van die in de kranten.

Op het eerste gezicht lijkt het alsof er weinig interactie tussen de twee arena's was en er verschillende werelden qua beeldvorming naast elkaar leefden. Het bijzondere is echter dat alle zes frames waar sprake was van invloed afkomstig waren van een politicus. Enkel de frames die door politici zijn bedacht kwamen voor in de andere arena. Frames die van de journalisten kwamen werden niet overgenomen door politici. Het was te verwachten dat de media wel opletten wat er in de politiek gebeurde, dat blijkt ook aangezien al die frames in de kranten verschenen. De journalisten schreven er echter ook hun eigen frames naast. De politici daarentegen namen deze extra frames niet over in het parlement. Het waren daarmee geen los van elkaar staande werelden, maar het was eenrichtingsverkeer vanuit de politiek naar de media.

Status & strategie

Er zijn twee manieren waarop een politieke affaire fataal kan worden voor een minister. Ten eerste als het parlement met meerderheid van stemmen een motie van wantrouwen aanneemt en de minister gedwongen wordt af te treden. Dit komt amper voor, omdat de persoon vaak de bui al ziet en hangen en voor de tweede optie kiest: zelf aftreden. De eerste mogelijkheid was voor Lubbers het risico tijdens het parlamentsdebat, toen bij Peper dit risico steeds meer een zekerheid werd koos hij met geheven hoofd de tweede optie. Om het verschil in uitkomst te begrijpen worden de twee casussen hieronder met elkaar vergeleken. Per casus wordt de gang van zaken nagelopen met een nadruk op hoe politieke acteurs hun rol vervulden en met welke argumenten zij bepaalde standpunten verdedigden.

In 1984 werd Lubbers door het parlement aangesproken voor het behandelen van persoonlijke zaken in Koeweit, terwijl hij in functie als premier was. Zijn verdediging hiervoor was, dat hij is benaderd door de Koeweitse prins en zelf direct de zaak doorschoof naar het ministerie van BuZa. Vijf jaar later komt uit dat Lubbers vanuit de functie van premier nog vijf brieven heeft geschreven naar de Koeweitse prins en in de tussentijd zijn in de diplomatieke relaties gerommeld zonder het medeweten van het parlement. Lubbers verdedigde zich door te zeggen dat hij iedere actie deed op initiatief en onder leiding van de ministers van BuZa en Financiën. De ministers vroegen hem mee te helpen, omdat de Koeweitse regering zich niet aan de afspraak hield.

Het probleem met deze verdediging is dat er geen hard bewijs leverbaar is dat Lubbers niet naar eigen zin handelde. De kracht van deze verdediging hangt volledig af van de geloofwaardigheid van de regering. Het parlement moet de premier en zijn ministers op hun woord geloven. Als dit onverifieerbare verhaal waar is, dan heeft iedereen correct gehandeld en is er geen probleem. Als een parlementariër de geloofwaardigheid van dit verhaal in twijfel zou trekken, zou dat een persoonlijke aanval op Lubbers zijn. Een aanval die één maal wordt uitgevoerd door een lid van de PSP, maar waar verder niemand inhoudelijk op reageert. In plaats van Lubbers aan te vallen met morele argumenten over belangenverstrengeling, beroept iedereen zich op de staatsregels van Van Acht uit 1978. In die staatsregels staat dat de *Schijn des Kwaads* te allen tijde voorkomen moet worden. Lubbers reageerde op dit schijn des kwaads punt als volgt:

“gezien de schijn die het zou kunnen wekken, was het toch niet beter geweest (het niet te doen),... Bij die keuze was het waarschijnlijk best mogelijk geweest dat ik mij aan het einde van mijn ambtsperiode voor mij zelf had moeten verantwoorden.... Dan had ik mij zelf moeten aforagen hoe ik daarop terugkijk. Dan had ik moeten zeggen: vanaf 1986 een beetje riskant, een beetje politiek kwetsbaar,...Als je om die reden hebt gezegd "nee, ik heb de routine onderbroken, ik ben gestopt", dan kun je denken dat je het goed hebt gedaan. Dan kun je denken: ik heb mij politiek niet kwetsbaar gemaakt.... zou ik mij dan een beetje beschaamd gevoeld hebben.”¹²⁴

¹²⁴ Handelingen Tweede Kamer, 29 juni 1989,91-6797/6798. (Tussen haakjes is toegevoegd)

Lubbers' hoofdargument om zich niet politiek onkwetsbaar op te stellen is dat hij zich achteraf zou schamen. Schamen als hij niet de juiste actie had ondernomen, maar de veilige. Hiermee verdedigt Lubbers zich niet met een staatsregel of politiek argument, maar met een persoonlijk moreel argument. Het debat is vanuit de parlementariërs continu juridisch gebleven om de persoon Lubbers niet aan te vallen, maar alleen zijn handelen, terwijl Lubbers zich juist wel op zijn eigen persoon beriep. Kombrink houdt vervolgens vast aan zijn kritiek met Van Achts staatsregels. Lubbers bagatelliseert deze kritiek door hem als volgt te parafraseren:

*"Hij zei: er hoeven geen afwegingen gemaakt te worden; wij zijn niet geïnteresseerd in motieven of achtergronden, want het is gewoon de regel."*¹²⁵

Kombrinks reactie hierop is weer de gedachte achter die regel te herhalen, want:

*"Van die motieven kunnen wij het beste hopen, maar wij kunnen deze niet beoordelen."*¹²⁶

Het probleem tussen de twee heren is dat Lubbers vindt dat er redenen kunnen zijn om af te wijken van de regel, terwijl volgens Kombrink redenen ondoorgrondelijk zijn en daarom niet genoeg zijn om regels te breken. Vandaar dat Lubbers enigszins gepijnigd eindigt met:

*"Ik vind dat ik argumenten heb op grond waarvan ik in redelijkheid tot de afweging kon komen die ik heb gemaakt. Ik heb die argumenten uiteengezet... Terugkijkend op het debat zeg ik: het is wel duidelijk. Je kunt in de Kamer wel de kans krijgen om de zaak goed uiteen te zetten. Echter, vervolgens blijkt in dezelfde Kamer ook na de uiteenzetting – en dat gevoel heb ik heel duidelijk na deze interrupties – dat men die motieven allemaal mooi en aardig vindt.... Als de Kamer zegt "daar hebben wij geen minister-president voor" en "in die situatie zo niet", dan zeg ik: dan doe ik dat natuurlijk niet!"*¹²⁷

Met deze woorden legde Lubbers de autoriteit bij de Kamer zonder van zijn standpunt te wijken. Sterker nog, hij minachtte de Kamer door te zeggen dat zijn motieven niet serieus genomen werden. Door te zeggen dat hij het niet meer zal doen gaf hij geen fout toe, enkel dat hij het oneens met het oordeel was, maar toch zal gehoorzamen. Het parlement vond dat blijkbaar wel genoeg, want er is verder niet op ingegaan. Met deze verdediging omzeilde Lubbers iedere vorm van officiële berisping en hoefde zich geen zorgen meer te maken over het parlement.

Dat betekent nog niet dat Lubbers direct veilig was. Peper was namelijk al afgetreden voor het parlement hem iets kon maken, door wat er in de media over hem gezegd werd. Hoe een affaire in het nieuws wordt gezet is minstens zo belangrijk voor de uitkomst ervan. Hoe ging Lubbers met de pers om?

Uit secundaire literatuur valt op te maken dat Lubbers de persconferentie bespeelde. Moeilijke vragen wist hij altijd om te buigen of dood te praten en indien

¹²⁵ Handelingen Tweede Kamer, 29 juni 1989,91-6798

¹²⁶ Handelingen Tweede Kamer, 29 juni 1989,91-6798

¹²⁷ Handelingen Tweede Kamer, 29 juni 1989,91-6799

zijn integriteit in twijfel werd gebracht kon hij fel reageren. Een veel gegeven verdediging is Lubbers' karakter als no-nonsense en pragmatisch "*wat werkt, dat is goed*".¹²⁸ Deze no-nonsense houding die Lubbers tegenover de pers had werkte als een schild tegen pijnlijke morele of juridische vragen. Als iemand toch probeerde Lubbers een moeilijke vraag te stellen werkte dat vaak juist averechts. Een voorbeeld daarvan is te zien bij een persconferentie op 5 oktober 1984 toen er werd gesproken over een stijging van de ministersalarissen. De krantenkop van de volgende dag ging over Lubbers' verontwaardiging met het citaat: '*Ik krijg er de kots van*'.¹²⁹ Daarmee werd het verhaal van een onterecht aangevallen Lubbers belangrijker dan de misschien terechte vragen over de loonsverhogingen. Het ontzag dat Lubbers genoot van de journalisten zal hem zeker geholpen hebben in deze affaire.

Het lijkt nu op eerste blik dat de kritische journalist van na de ontzuiling Lubbers nog niet durfde aan te pakken. Er moet echter niet vergeten worden hoe deze affaire begon, namelijk met artikelen in Vrij Nederland van de journalisten Lex Runderkamp en Feike Salverda. Dezen zeiden in een interview in 2016:

*"(wij zijn) ooit de journalistiek in gegaan om een president ten val te brengen, natuurlijk; net zoals Woodward & Bernstein van de Washington Post dat deden met president Nixon. (in gesprek met elkaar) 'Lex, weet jij dat we met Ruud Lubbers als premier voor het eerst sinds de oorlog een premier hebben die miljonair is?' Daar had ik niet bij stil gestaan."*¹³⁰

Hier is overduidelijk het zelfbeeld zichtbaar van een speurende journalist die een toppoliticus wilde neerhalen. Alleen waren Runderkamp en Salverda eerder uitzondering dan regel. Het merendeel van de journalisten had niet als doel om Lubbers neer te brengen. Uit het hoofdstuk over de Koeweitaffaire is duidelijk geworden dat in zowel de Volkskrant als het AD de journalisten beide kanten van het verhaal gaven. Dit in combinatie met de korte duur van de Koeweitaffaire en het parlementair positieve oordeel heeft Lubbers waarschijnlijk gered.

Er zijn drie belangrijke verschillen tussen Lubbers en Peper die genoemd moeten worden. Het eerste verschil is dat de Bonnetjesaffaire niet twee weken maar zes maanden duurde. Het tweede dat Lubbers en Peper andere strategieën hanteerden. Het derde verschil is dat ze volledig verschillende imago's hebben. Die eerste twee punten zijn met elkaar verbonden. Toen de eerste aantijgingen in het parlement en de kranten kwamen waren die op basis van het toen actieve COR-onderzoek. Peper zei zowel in het parlement als tegen de kranten dat iedereen geduldig moest wachten op het rapport van de COR. De Rotterdamse gemeente deed al onderzoek en er was geen reden daar vroegtijdig mee te bemoeien. Dit was Pepers primaire strategie. Waar Lubbers zo snel mogelijk actie ondernam en dit probleem binnen twee weken oploste, gaf Peper de regie uit handen. Nu was een onderzoeksteam verantwoordelijk voor Pepers lot en die zou het niet spoedig, maar grondig uitzoeken. Peper was als minister van Binnenlandse Zaken verantwoordelijk voor integriteit. Vanwege deze betrokkenheid was het parlement het eens met een

¹²⁸ A. Joustra, E. Van Venetië, *Ruud Lubbers; Manager in de politiek* (Amsterdam 1989), 256.

¹²⁹ A. Joustra, E. van Venetië, *De geheimen van het torentje* (Amsterdam 1993), 160.

¹³⁰ L. Runderkamp, Premier Ruud Lubbers, de miljonair, *Vrij Nederland*, 18 mei 2016.

onafhankelijk onderzoek. Hierdoor werd er in de Kamer niet meer over gesproken, in ieder geval tot na Pepers aftreden.

Deze parlementaire besluiteloosheid gecombineerd met een onderzoek dat een half jaar op zich liet wachten opende het speelveld voor de media. Het AD vond het belachelijk om zo lang te moeten wachten op het rapport en begon hun eigen onderzoek. De redactie schreef bijna dagelijks hierover, wat Peper ertoe leidde over te stappen op zijn tweede strategie. Dat hield een mediaoorlog in met zijn vijanden. Hij schreeuwde van de daken dat de aantijgingen lariekoek waren en dat hij altijd onkreukbaar zal blijven. Door het uitblijven van het rapport kwam er maar geen duidelijkheid in de situatie en stapelden de schadelijke berichten telkens hoger. Pepers houding als onkreukbaar werd ongeloofwaardig tegenover de vele voorbeelden over zijn vakanties en boottochtjes op kosten van Rotterdam. Toen hij doorhad dat het rapport eerder een anker dan een reddingsboei zou zijn, nam Peper ontslag twee dagen voordat het uitkwam.

Het interessante aan de krantenberichten is dat Peper van fraude beschuldigd werd. Wat logisch is, aangezien het COR-onderzoek daar ook over ging. Maar er werd nooit duidelijk gedefinieerd wat fraude precies was. Er was in de media een soort wisseltruc gaande. Eerst werd er verteld dat er een onderzoek naar Peper was in verband met fraude, daarna kwamen er voorbeelden van zijn luxueuze levensstijl op kosten van de staat. Bijna nergens werd een verband hiertussen besproken en de dure etentjes en bootvaarten werden impliciet als fraude bestempeld onder de gedachte: Er is onderzoek naar fraude, Peper zat vaak op een dure boot, dus hij zal wel gefraudeerd hebben met de declaraties voor die dure boot. Eigenlijk waren er twee rechtszaken; degene in de politiek over fraude en degene in de kranten. Waar Peper in de kranten voor terechtstond was dat het een ambtsdiender niet betaamd zulke dure uitjes op de staat te declareren, maar staatsrechtelijk was dit wel toegestaan. Vandaar dat de rechters Peper altijd gelijk gaven, maar de kranten daar geen genoeg mee namen. Juridisch gezien mocht hij alle kosten op de gemeente verhalen. Het klopt alleen niet als een ambtenaar op kosten van de belastingbetaler zo luxe leeft. Dat is het verschil tussen juridisch aantoonbare fraude en een moreel verwerpelijke levensstijl. Als Peper dan in de kranten nog bazuïnt dat alle aantijgingen lariekoek zijn, komt hij bijzonder slecht over als er genoeg bewijs is voor die dure levensstijl. Peper vocht het verkeerde gevecht. Hij had het over fraude en het COR-onderzoek, terwijl de kranten het over de Byzantijnse vorst aan de maas hadden.

Als laatste verschil was er nog de afwijking in imago. Peper was bekend met zware kritiek vanuit de media en op die manier was het volk ook bekend met hem. Het duidelijkste voorbeeld was het interview met Isscha Meijer in 1984. Meijer kwam verhuld als vriend bij Bram en zijn toenmalige vrouw Gusta Peper op bezoek. De Pepers hadden na een drankje geen goed woord meer over voor de PvdA en het werd duidelijk dat Gusta net zoveel burgemeester was van Rotterdam als Bram.

“De echtgenote van de burgemeester: ‘Maar elke boerenkloothommel kan toch op zijn vingers natellen dat een burgemeester het met zijn vrouw doet. Mag die vrouw dan misschien ook nog effe met haar man meedenken?’”¹³¹

¹³¹ I. Meijer, ‘Isscha Meijer interviewt Bram en Gusta Peper: ‘Bram kan echt niet tegen een dom wijf thuis’’, *Vrij Nederland*, 15 maart 1984.

Behalve dat Rotterdam twee burgemeesters bleek te hebben was het aanstootgevendste van het interview de houding van de Pepers. Er was een algemene opstelling van elitair en boven het gepeupel uitstijgend. Meijer had meerdere voorbeelden waar de Pepers verontwaardigd waren dat ze geen bijzondere behandeling kregen. Zo kregen ze ooit een keer een boete voor over de busbaan rijden en mochten ze niet zonder kaartje het opera bezoeken. Rotterdam had het imago een stad te zijn voor hardwerkende arbeiders. De elitaire houding in Meijers interview staat haaks op dat imago. Alhoewel Peper snel zijn excuses aanbood voor zijn woorden, doet hij dat voornamelijk naar de PvdA.¹³² Het imago van een elitaire burgemeester die meer rechten dient te hebben dan een ander wordt nooit ontkracht. Als vijftien jaar later een affaire opkomt waar deze elitaire houding het middelpunt van belangstelling is, kan het niet verbazen dat iedereen hier zoveel aandacht voor heeft.

Vergelijk Pepers imago dan met dat van Lubbers. Een goed voorbeeld van Lubbers' imago is zichtbaar in Ruttés afscheidswaarden bij diens herdenking: "hij had *liever een broodje kaas dan een driegangendiner*".¹³³ Lubbers stond bekend als een sober staatsman die niets moest hebben van chique aangelegenheden. In affaires over geld kan het imago van iemand met een weelderige levensstijl een behoorlijke achillespees zijn. Lubbers is daarmee betrouwbaarder in geldconflicten dan iemand als Peper. Iemands behoefte aan geld zal geen doorslaggevende reden zijn bij diens terechtstelling, maar het is wel een factor waar rekening mee wordt gehouden.

Jupiter en het rund

Lubbers voorkwam de motie van wantrouwen door zijn verdediging in het parlement te voeren. Een verdediging die volledig beruete op zijn eigen betrouwbaarheid en die van zijn ministers. In plaats van die betrouwbaarheid aan te vallen kozen Kombrink en andere parlementariërs voor een veiligere aanval. In de staatsregels van 1978 stond namelijk al vastgesteld dat in gevallen waar een minister persoonlijk belang bij heeft hij zich direct hoort te verschonen. Deze aanval was bij ieder andere minister waarschijnlijk genoeg geweest. Vandaar dat het debat juridisch van aard was. Alleen Lubbers was verheven genoeg dit te mogen afwimpelen met een persoonlijk moreel argument.

Deze verheven positie is niet onopgemerkt gebleven bij alle journalisten. Zoals uit het Jupitermetaframe uit de Koeweitaffaire blijkt, werd Lubbers met de Romeinse oppergod vergeleken. Deze vergelijking met Jupiter is het best uitgewerkt in een artikel in de Leidse Courant twee weken na de afloop van de Koeweitaffaire. Daarin wordt de affaire Lubbers naast die van Albert-Jan Evenhuis (VVD) gezet. Deze hadden beide in 1989 een affaire over belangenverstremgeling, maar het liep voor Evenhuis wat slechter af. Dit artikel bekritiseerde parlementariër Engwirda's (D66) hypocrisie voor het afkraken van Evenhuis, maar niet datzelfde standpunt in te nemen tegen Lubbers. Nadat Engwirda zei dat er zeker sprake is van belangenverstremgeling voor Evenhuis staat er in het artikel:

¹³² 'Echtbaar Peper: 'Excuses' 'Uitspraak over ambtenaren overtrokken'', *Het Vrije Volk*, 17 maart 1984.

¹³³ 'Kamer herdenkt Lubbers als groot staatsman', *De Telegraaf*, 22 februari 2018.

“De vergenoegde uitdrukking verdween echter op slag, toen zijn ondervrager vervolgens onderstelde dat het er voor premier Lubbers dan ook wel niet zo best uit zou zien. Immers, in diens geval was toch ook sprake van een vermenging van belangen. “Nee... eh... eh...”, hakkelde het D66-kamerlid. “Geen twee zaken zijn... eh... precies gelijk. In de zaak van de minister-president ligt het anders”. Hoe anders heeft Engwirda echter niet duidelijk kunnen maken.”¹³⁴

De schrijver van het artikel gooit Engwirda's tweespalt op een vorm van vriendjespolitiek. Om de voorkeur van het grote CDA te behouden, zou hij Lubbers' belangenverstrengeling door de vingers zien. De coalitie tussen het CDA en de VVD was een maand voor deze affaire opgebroken. Waardoor Evenhuis niet meer op dezelfde steun kon hopen. Zo mocht Lubbers als Jupiter dingen, die het rund Evenhuis niet mocht.

“Vraag: wat is het belangrijkste politieke verschil tussen Ruud Lubbers en Albert Jan-Evenhuis? Antwoord: de eerste is de leider van het CDA, de machtigste partij in ons land, en de tweede behoort tot de VVD, die zich – door het kabinet te laten vallen – uit het centrum van de macht heeft gerangeerd.”¹³⁵

In het artikel wordt Lubbers als onaanraakbaar omschreven vanwege coalitiepolitiek. De verklaring dat Lubbers verheven was boven de rest lijkt zeker houdbaar, alhoewel dat vergeleken met Peper niet puur door coalitiepolitiek komt. Premier Kok was partijgenoot van Peper en tijdens de affaire stonden ze zij aan zij. Helaas voor Peper werd deze strijd niet in het parlement uitgevochten, maar de kranten. Kok viel zelfs openlijk de Telegraaf aan voor foute journalistiek, maar meer dan dat kon hij ook niet betekenen voor Peper.

Er is een paradox tussen de affaires. Lubbers werd aangevallen op juridische grond voor een overtreding van de staatsregels, maar verdedigde zich door zich te beroepen op zijn hoge moraal. Dit terwijl Peper juist werd aangevallen op morele grond voor een te luxe leven en zich verdedigde met juridische argumenten. Dit gebeurde omdat deze affaires zijn uitgevochten in andere arena's. Lubbers ontmantelde de Koeweitaffaire zo snel mogelijk in het parlement. Peper stelde de Bonnetjesaffaire voor het parlement juist met een half jaar uit, waardoor zijn strijdtoneel verplaatste naar de media. Hij had daarbij alleen ook zijn verdediging moeten aanpassen om zich beter te wapenen tegen de nieuwe soort aanval. Tussen de arena's is een wezenlijk verschil in belangen en regels. Morele argumenten zijn in het parlement niet zo krachtig als in de kranten. Uit angst voor verwarring worden daarom regels opgesteld om morele discussies te voorkomen, zoals Van Achts staatsregels uit 1978. Het idee daarachter was om onzekerheid in het oordelen over iemands handelen te voorkomen. Als er een schijn van privébelang is, moet iemand anders de zaak overnemen. Zo deed Peper het, door als de verantwoordelijke minister over bestuursintegriteit deze zaak aan de gemeente Rotterdam te laten. Lubbers bleef zich wel bemoeien met zijn zaak en praatte het achteraf recht door te zeggen dat hij zich beschaamd zou hebben als hij naar deze regels had gehandeld.

¹³⁴ R. in 't Hout, 'Wat Jupiter mag, mag het rund niet', *Leidse Courant*, 1 juli 1989.

¹³⁵ Ibidem.

Helaas kan dit hoofdstuk niet eindigen met de zin “wat Lubbers mocht, mocht Peper niet”, want hun acties verschilden te veel om dat te bewijzen. Het kan wel eindigen door te zeggen dat Lubbers beduidend meer was toegestaan dan Peper. Dus als er mensen moeten worden gekoppeld aan dit gezegde, lijkt Lubbers toch meer op Jupiter en Peper het rond. Aangezien Lubbers nog steeds als één van de beste premiers van Nederland wordt beschouwd is het niet vreemd dat hij zo’n verheven status had.¹³⁶ Toch siert het hem niet dat hij kritische vragen over het ambt als een persoonlijke belediging opvatte. In de Koeweitaffaire waren er zowel parlementair als journalistiek tekortkomingen in het controleren van de uitvoerende macht.

¹³⁶ B. Funnekotter, K. Versteegh & P. Zantingh, ‘NRC-enquête: Drees en Lubbers beste premiers sinds 1900’, *NRC-handelsblad*, 28 september 2013.

Conclusie

Nu de totstandkoming van beeldvorming bij beide affaires apart duidelijk is, kunnen ze vergeleken worden om verschillen te zien. Deze vergelijking zal gemaakt worden aan de hand van drie factoren, namelijk: Waar frames hun oorsprong vonden, of er sprake was van onderlinge invloed tussen de twee communicatieve arena's en welk soort frame dominantier was in welke arena. Als dan duidelijk is hoe de beeldvorming voor deze affaires tot stand kwam in het parlement, de Volkskrant en het AD kan de hoofdvraag beantwoord worden: *“Welke rol speelde beeldvorming in het parlement en de kranten bij de Koeweitaffaire en de Bonnetjesaffaire?”* Vervolgens zal in de reflectie gekeken worden of de kritiek van politici op de media terecht was.

Wat betreft de oorsprong van frames is gekeken wie framesponsor was van welk frame. Als een frame begon bij een politicus, gold het parlement als framesponsor en als het begon in de kranten was het andersom. Hiermee is de definitiemacht in de relatie van politicus en journalist te bepalen. De definitiemacht houdt in dat degene die een perspectief op een gebeurtenis geeft meer macht heeft over de situatie.

Ten tijde van de Koeweitaffaire waren politici verantwoordelijk voor het uitbrengen van zes van de elf dominante frames, terwijl vier van de elf van journalisten kwamen. Bij de Bonnetjesaffaire waren beide arena's verantwoordelijk voor het uitbrengen van zeven van de vijftien frames. Voor beide affaires was er voor één frame de oorsprong onduidelijk. Deze cijfers laten zien dat in allebei de affaires journalisten en politici ongeveer even verantwoordelijk waren voor het bedenken en uitbrengen van frames.

Voor de definitiemacht kan gezegd worden dat het redelijk gelijk opging. Daartegenover staat de vraag of het goed is dat journalisten net zoveel definitiemacht hebben als politici. Volgens het doorgeefluikprincipe zouden journalisten niet zoveel aan de inhoud moeten veranderen en is het onterecht als zij hun eigen frames inbrengen. Vanuit de waakhondfunctie is dat juist het doel, aangezien zij het volk moeten beschermen door kritische vragen te stellen aan politici. Daar hoort een afwijkend perspectief bij van degene die de politicus heeft.

Om onderlinge invloed te bepalen is gekeken of frames die in één arena hun oorsprong vonden zijn overgenomen in de andere arena. Hieruit wordt duidelijk of de politicus en journalist op elkaar reageerden of langs elkaar leefden.

Bij de Koeweitaffaire was er bij acht van de elf frames sprake van onderlinge invloed. Bij de Bonnetjesaffaire is dat slechts zes van de vijftien. Er is daarmee een groot verschil tussen de affaires. Waar bij Lubbers journalisten en politici elkaar herhaalden of op hetzelfde punt reageerden, was daar bij Peper veel minder sprake van. Bij Peper was het eerder eenrichtingsverkeer waar de politici de frames uit de kranten niet overnamen, terwijl de journalisten juist wel opschreven wat de politici zeiden. In het parlement waren de frames die kranten belangrijk vonden niet tot nauwelijks terug te vinden. Als een onderdeel van de waakhondfunctie inhoudt dat de media de stem van het volk zijn is het vreemd dat deze stem niet hoorbaar is in het debat.

Voor het bepalen van welk soort frames dominantier was in welke arena is een onderscheid gemaakt langs twee assen. De eerste as is of een frame positief of negatief

was. De tweede as is of een frame episodisch of thematisch was. Dit onderscheid kan bepalen waarom sommige frames vaker voorkwamen in één van de twee arena's. Dit kan misschien een alternatieve verklaring geven voor de aantasting in de relatie tussen politiek en media.

Bij de Koeweitaffaire waren er meer positieve frames terug te vinden in het parlement dan de kranten en meer negatieve vice versa. Deze trend lijkt minder op te gaan voor de Bonnetjesaffaire. In het parlement en de kranten zijn evenveel positieve frames te vinden en maar een klein deel meer negatieve in de kranten. Juist in de latere affaire waar Peper zwart is gemaakt door een krant zijn over het algemeen minder negatieve frames gevonden. Doordat de Volkskrant het voor Peper opnam is er tijdens de Bonnetjesaffaire niet negatiever over hem gesproken dan over Lubbers tijdens de Koeweitaffaire. Daarmee lijkt er dus geen sprake te zijn van een neerwaartse spiraal van alsmaar negatievere berichtgeving in de kranten.

Tabel 38: Positief en negatief, beide affaires

Koeweitaffaire		Parlement	Kranten
	Positief	53,4%	42%
	Negatief	40,9%	52,5%
	Neutraal	5,6%	4,9%
Bonnetjesaffaire			
	Positief	35,6%	36,4%
	Negatief	21%	29,6%
	Neutraal	28,8%	21,5%

Waar het verschil tussen positieve en negatieve frames niet veel veranderde, is er bij episodische of thematische frames wel degelijk sprake van een verandering. Zowel de kranten als het parlement gebruikten in de Bonnetjesaffaire meer episodische frames dan in de Koeweitaffaire. De kranten zijn in beide affaires steeds de grootste gebruikers van dit soort frames, maar het is opvallend dat zelfs politici het meer zijn gaan toepassen. Het aantal episodische en dus persoonlijk gerichte frames is gestegen in de tien jaar tussen de twee affaires in.

Tabel 39: Episodisch of thematisch, beide affaires

Koeweitaffaire		Parlement	Kranten
	Episodisch	36,4%	57,7%
	Thematisch	63,5%	41,7%
Bonnetjesaffaire			
	Episodisch	47,2%	66%
	Thematisch	38,2%	21,5%

Berichtgeving is door deze tien jaar niet negatiever geworden, maar wel persoonlijker gericht. Qua overeenkomsten zien we in beide affaires dat de kranten altijd meer negatieve en episodischere frames hanteerden, terwijl de politici over het algemeen positief en thematisch bleven. Daar moet wel bij vermeld worden dat zelfs politici meer gebruik lijken te maken van episodische frames. De definitiemacht is

gelijk gebleven en wat betreft onderlinge invloed is de enige verandering dat de politiek minder van kranten is gaan overnemen.

Doordat Lubbers de affaire snel afwikkelde in het parlement, maakte hij van zichzelf geen doelwit. Iets wat Peper misschien ook beter had kunnen doen, aangezien de continue berichtgeving tot zijn aftreden leidde. Alhoewel het morele punt staat dat een ambtenaar op kosten van de staat niet zo'n levensstijl mocht leiden, is het wel onterecht om enkel de burgemeester ervan te beschuldigen. Het is amper terug te vinden in de media dat meer leden van de Rotterdamse hoge ambtenarij dezelfde privileges genoten. Peper bleef het focuspunt. Dit is een goed voorbeeld van hoe het episodischer worden van de beeldvorming negatief heeft uitgepakt voor Peper. Met het aristocratische luchtje dat al om Peper hing sinds Meijers interview was het interessanter om alleen op hem te richten.

Terechte kritiek?

In het bovenstaande hoofdstuk over de historiografie wordt kritiek geleverd op de media vanuit Lubbers en Melkert over deze affaires. Lubbers' kritiek betrof de veranderde rol van de media als waakhond van de democratie en Melkert vond dat het nieuws te snel en te conflictgericht was. Deze veranderingen zouden verantwoordelijk zijn voor oneerlijke of oppervlakkige journalistiek. De vraag is of die kritiek terecht was.

Het idee dat journalisten zichzelf als waakhond van de democratie zien is in beide affaires duidelijk. De Koeweitaffaire startte in 1984 door de journalisten Runderkamp en Salverda in Vrij Nederland. Alhoewel de Bonnetjesaffaire begon bij een radio-interview in 1999, werd deze scoop al snel opgepikt door het AD. Bij beide affaires was het de bedoeling om de waarheid boven tafel te halen en zo de uitbuitende politici neer te brengen.

Een groot probleem ligt bij de verschillende opvatting over de relatie tussen journalist en politicus. Wat is belangrijk om aan het volk door te geven? Waar Lubbers de media eerder als doorgeefluik zag om het volk in te lichten over zijn beleid, hebben journalisten daar een andere mening over. Voor hem lag de rol voor het bemoeien met belangrijke zaken niet bij de pers, maar bij het parlement en andere daarvoor in het leven geroepen instanties. Een sentiment dat bij de Bonnetjesaffaire ook leefde. De COR was al bevoegd met het onderzoeken van Pepers declaraties en pas als dat rapport uitkwam kon het parlement daar zijn oordeel over geven. Dit was de voornaamste reden dat er geen parlementair debat plaatsvond voor het rapport uitkwam. De media waren het echter niet met die redenering eens. Ten eerste gingen zij zelf op onderzoek uit en eisten Pepers bonnetjes op bij de rechter. Ten tweede wilde ze laten zien wat iedereen ervan vond door anonieme bronnen en "de man op straat" een platform te geven. Beide delen zijn onderdeel van de waakhondfunctie.

Professor bestuurskunde en oud-minister van Buitenlandse Zaken Uri Rosenthal vertelt hoe het afhouden van een parlementair oordeel over de bonnetjesaffaire leidde tot een zogenoemde mediacascade. Door parlementaire besluiteloosheid ontstond een maatschappelijk vacuüm. Er was een publieke vraag die politici niet beantwoordden. In de tussentijd werden de kranten volgeschreven met

dezelfde herkauwde feiten en meningen, wat leidde tot een kettingbotsing.¹³⁷ Totdat de politiek met een bevredigend antwoord komt, zal de kwestie in de media zich blijven herhalen. Doordat Lubbers de affaire binnen twee weken in het parlement heeft afgerond, had hij geen last van zo'n mediacascade. Dit terwijl Pepers affaire een half jaar duurde en wel door het slijk is gehaald in een ophoping van smaadberichten.

De kranten stonden vol van kritische berichten over Lubbers en Peper. Dat heeft positieve en negatieve effecten. Positief, omdat in de Bonnetjesaffaire de kritische frames over Peper het parlement amper haalden. Door parlementaire regels zijn sommige argumenten of stellingen niet toegankelijk. Dit kan zijn omdat ze als smaad of ongegrond beschouwd worden. In de Kamer werd niet over Pepers levensstijl gesproken, omdat de discussie over onrechtmatige declaraties ging. De media zijn niet gebonden aan deze regels en kunnen alsnog vragen over die levensstijl stellen die het volk belangrijk vindt. Als het parlement een vertegenwoordiger is van de wil van het volk is het opmerkelijk dat dit punt niet in de Kamer ter discussie kwam. Een negatief effect van de waakhondrol is dat smadelijke berichten wel degelijk in het nieuws terechtkomen en daarmee de beeldvorming aantasten. Een duidelijk voorbeeld is het gebruik van de vele anonieme bronnen die het AD ongenueanceerd publiceerde. De afweging om negatieve verhalen te vertellen is verschoven. Tijdens de verzuiling kregen politici dikwijls het voordeel van de twijfel. In het nieuwe tijdperk krijgen ze standaard het nadeel.

Het is ironisch dat juist Lubbers kritiek had op de waakhond van de democratie. Hij ontglipte de controlerende macht van de journalistiek door in het parlementair debat de kwestie al te sussen. Als die waakhond echt zo negatief voor hem was, had Lubbers na het debat nog genoeg in de kranten kunnen teruglezen. Peper daarentegen kreeg meer narigheid door de kranten. Deze media verheven Pepers kwestie zelfs van een juridisch probleem naar een morele, iets wat hem uiteindelijk fataal werd.

“De vele veranderingen in onze omgeving... lijken de kern van steeds meer politiek handelen terug te brengen tot de persoon van de politicus. Daarmee wordt de politiek geleidelijk van een forum van diepgaande gedachtewisseling en meningsvorming tot een arena van confrontatie tussen sterke mannen en vrouwen die vooral op hun onderlinge krachtsverschillen worden beoordeeld.”¹³⁸

Melkerts kritiek op het verscherpen van het nieuws en richten op persoonlijke tegenstellingen is bij Pepers zaak duidelijk. Het verhoogde aantal episodische frames gevonden in de frameanalyses dient hiervoor als bewijs, aangezien dit aantal bij Lubbers lager was. Door politici die zich meer gingen profileren is de aandacht verschoven van de partij naar het individu. Dat bracht een grotere focus op Peper als persoon met zich mee.

Beeldvorming en het tonen van onderlinge krachtsverschillen is daarmee belangrijker geworden. Melkert ging daarmee echter uit van de assumptie dat beleidsmaatregelen enkel op een zakelijke manier besproken moeten worden in de

¹³⁷ U. Rosenthal, ‘Nieuwscascade’, in Bas Soetenhorst en Michiel Zonneveld (ed.), *Afrekenen met Peper; een spannende en onthullende reconstructie van de affaire* (Amsterdam 2001) 135-152, 137.

¹³⁸ Handelingen Tweede Kamer, 14 maart 2000 55-3917.

politiek. Melkerts situatie wordt met *hindsight* ironisch, aangezien een excentrieke Pim Fortuyn deze trend van personalisatie tegen hem gebruikte. Het politieke spel verandert continu en doet dat door wat de stemmers willen zien. Naast beleid richten journalisten en politici zich nu ook op affectieve elementen zoals geloofwaardigheid, deskundigheid en sympathie.¹³⁹

Wat dat betreft is het verscherpen van politieke tegenstellingen tussen personen nog niet zo slecht. In affaires zijn integriteit en betrouwbaarheid belangrijke factoren en die staan juist centraal bij een persoonlijk perspectief. Daarnaast doen politici volledig mee met deze trend. Als de politicus zichzelf persoonlijk profileert en de journalist dat uitvergroot is er sprake van een zelfversterkend effect. Zowel de journalist als de politicus zijn gebaat zich aan te passen aan de wensen van de stemmende lezer. Daarmee zullen zij zich beide meer richten op de persoonlijke kant. Of het terecht is om de media te beschuldigen als aanstichter van deze ontwikkeling is dan nog de vraag. Van Mierlo werd in 1967 namelijk al vergeleken met Kennedy voor zijn populaire campagnefilmje. Dit voorbeeld is niet om te zeggen dat Van Mierlo ermee begon, maar wel dat beeldvorming al langer een rol speelt in politiek. Het lijkt een kip en het ei verhaal waarin beide partijen elkaar de schuld geven van deze ontwikkeling, terwijl ze beide schuldig zijn. Immers, wanneer sommige politici doorhebben dat zij meer stemmen kunnen krijgen door zich zo te profileren, gaan zij dat doen. Journalisten doen vervolgens verslag hierover, waardoor andere politici deze trend overnemen. Tot het op den duur de nieuwe vorm is.

Kritiek is van alle tijden. De haat-liefde verhouding tussen media en politiek is al terug te trekken naar 1900.¹⁴⁰ Alhoewel het belangrijk is om die relatie te blijven bestuderen, is het idee dat één van de twee een bedreiging vormt voor de ander vergezocht. Politici zijn voor hun zetels van dezelfde bron afhankelijk als de journalist voor zijn salaris; de stemmende lezer. Daarom evolueren beide kanten met elkaar mee om hun eigen doel te behalen. Vandaar dat iedere politicus nu op Twitter te vinden is om zijn ongefilterde standpunt aan de stemmer te geven en iedere journalist bezig is om de lezer te behagen. Dit behagen gebeurt door diepgaande analyses begrijpelijker te maken of er een emotionele lading aan toe te voegen. Die stemmende lezer is gevoelig voor trends en deze gevoeligheid zal de relatie tussen politiek en media dwingen om continu te veranderen.

¹³⁹ Brants, 'Politici tussen informatie en entertainment', 190.

¹⁴⁰ Wijffjes, 'Koningin der aarde in het parlement', 236.

Literatuurlijst:

Secundaire literatuur

Boeken:

Brants, K. en Van Praag, P. *Politiek en media in verwarring. De verkiezingscampagnes in het lange jaar 2002*. (Amsterdam 2005).

Gagestein, S. *Van een negatieve naar een opwaartse spiraal. Kwalitatief onderzoek naar frames rond 'laaggeletterdheid' in het publieke debat*. (Amsterdam 2017).

Hofland, H. *Tegels lichten of ware verhalen over de autoriteiten in het land van de voldongen feiten* (Amsterdam 1986).

Joustra, A. en Van Venetië, E. *Ruud Lubbers: Manager in de politiek* (Amsterdam 1989).

Kuyper, A. *Gedenkboek. opgedragen door het feestcomité aan Prof. Dr. Abraham Kuyper, bij zijn vijf en twintigjarig jubileum als hoofdredacteur van 'De Standaard'* (Amsterdam 1897).

Lakeman, P., *Frisse zaken* (Amsterdam 1987).

Lijphart, A. *Verzuiling, Pacificatie en kentering in de Nederlandse politiek* (Haarlem 1990).

Van Gorp, B. *Frames in de nieuwsmedia: Een onderzoek naar het theoretische en methodologische potentieel van het concept framing met studies van de asielberichtgeving en haar effecten*. (Antwerpen 2004).

Van Vree, F. *De politiek van de openbaarheid* (Groningen 2000).

Iyengar, S. *Is anyone responsible? How television frames political issues* (Chicago 1991).

Wolfsfeld, G. *Making sense of Media & Politics: five principles in political communication* (New York 2011).

Artikel in tijdschrift

Aarøe, L. 'Investigating Frame Strength: The case of Episodic and Thematic Frames', *Political Communication* 28-2 (April 2011) 207-226.

Charmaz, K. en Bryant, A. 'Grounded theory', *International encyclopedia of Education* 3 (2010) 406-412.

Gagestein, S. 'Kwalitatief framingonderzoek en overtuigingskracht in publieksvoorlichting en reclame', *KWALON* 20 (2015) 53-58.

Van Gorp, B. 'Het reconstrueren van frames via inductieve inhoudsanalyse: uitgangspunten en procedures', *KWALON* 35 (2007) 13-18.

Artikel in bundel

Brants, K. 'Trust, cynicism, and responsiveness', in: Chris Peters en M. Broersma (ed.), *Rethinking Journalism: Trust and participation in a transformed news landscape* (New York 2013) 13-27.

Brants, K. 'Media, politiek en de spiraal van wantrouwen', in: Bart Snels en N. Thijssen (ed.), *De grote kloof. Verhitte politiek in tijden van verwarring* (Amsterdam 2008) 163-190.

Brants, K., Van Meurs, L., Neijnes, P., 'Politici tussen informatie en entertainment', in: Kees Brants en P. Van Praag jr. (ed.), *Verkoop van de politiek; Verkiezingscampagne van 1994* (Amsterdam 1995) 169-191.

Broersma, M. 'Media en identiteitspolitiek. Ter inleiding', in: Marcel Broersma en J. Koopmans (ed.), *Identiteitspolitiek Media en de constructie van gemeenschapsgevoel* (Groningen) 9-18.

Kleinnijenhuis, J. 'Het publiek volgt media die de politiek volgen', in: Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling (ed.), *Medialogica over het krachtenveld tussen burgers, media en politiek* (Den Haag 2003) 151-213.

Rosenthal, U. 'Nieuwscascade', in Bas Soetenhorst en Michiel Zonneveld (ed.), *Afrekenen met Peper; een spannende en onthullende reconstructie van de affaire* (Amsterdam 2001) 135-152,

P. Van Praag, 'Doen de media nog aan waarheidsvinding?', in: Carla van Baalen (red.), *Jaarboek parlementaire geschiedenis* (Nijmegen 2010) 75-85.

Van Putten, J. 'Haat/liefde-verhoudingen tussen politici en media' in: Henk Hoekstra en L. Ter Steeg (ed.), *De spiegel en de scherven* (Baarn 1983) 124-135.

Wijffes, H. 'Koningin der aarde in het parlement', in: Remieg Aerts, Carla Van Baalen en Henk Te Velde (ed.), *In dit huis, twee eeuwen Tweede Kamer* (Amsterdam 2015) 223-249.

Bronnenuitgave:

Donker Curtius, D. *Pleitrede voor den Hoogen Raad der Nederlanden ten behoeve van C.A. Thieme*, 12 juli 1839.

Websites

‘RTV Rijnmond, Peper treedt terug’

<https://www.youtube.com/watch?v=pCqcQWImkcY>

Primaire bronnen

Brieven aan parlement

Brief van de minister-president, minister van Algemene Zaken aan de voorzitter van de Tweede Kamer, 7 november 1984, 18730.

Brief van de minister van financiën aan de voorzitter van de Tweede Kamer, 9 november 1984, 18730.

Vragen van het lid Kombrink, en antwoord van minister van financiën Ruding, over het geschil tussen Hollandia Kloos en Kuwait Airways, *Aanhangsel van de Handelingen* 253, 19 november 1984.

Vragen van het lid kombrink, en antwoord van minister van BuZa Van den Broek, over het geschil tussen Hollandia Kloos en Kuwait Airways, *Aanhangsel van de Handelingen* 254, 19 november 1984.

Brief van de ministers van Buitenlandse zaken en van Financiën aan de voorzitter van de Tweede Kamer, 24 juni 1989, 21194.

Vragen van het lid Kant aan de minister van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties, over fraude op het gemeentehuis van Rotterdam, *Aanhangsel van de Handelingen* 413, 8 oktober 1999.

Brief van de minister van Binnenlandse zaken en Koninkrijksrelaties aan de voorzitter van de Tweede Kamer, 26 november 1999, 26800VII.

Brief van de Minister-President, Minister van Algemene Zaken, aan de Voorzitter van de Tweede Kamer, 13 maart 2000, 27040.

Parlementsstukken:

Regeling van werkzaamheden Buitenlandse zaken, *Tweede Kamer*, 7 november 1984, 1255.

Regeling van werkzaamheden, *Tweede Kamer*, 8 november 1984, 1333-1334.

Regeling van werkzaamheden, *Tweede kamer*, 20 juni 1989, 86-6438.

Koeweitdebat, *Tweede Kamer*, 29 juni 1989, 91-6758/6823.

Vragen van het lid Van der Hoeven aan de minister van Binnenlandse zaken en Koninkrijksrelaties, over het onderzoek dat de gemeente Rotterdam instelt naar het declaratiegedag van bestuurders van die gemeente in het verleden, *Tweede Kamer*, 2 november 1999, 16-1125/1127.

Behandeling ontslagbief Peper, *Tweede Kamer*, 14 maart 2000, 55-3916/3936

Krantenartikelen:

Algemeen Dagblad:

‘Relatie met Kuwayt al maanden op ’n laag pitje’, *Algemeen Dagblad*, 17 juni 1989.

‘Lubbers ontkent privé-belang’, *Algemeen Dagblad*, 17 juni 1989.

Den Boer, J. ‘Lubbers heeft wel iets uit te leggen over Kuwayt’, *Algemeen Dagblad*, 20 juni 1989.

‘Eis aan Lubbers, Kamer wil alles weten over rol in Kuwayt-zaak’, *Algemeen Dagblad*, 21 juni 1989.

‘Kuwayt voor compromis’ *Vliegmaatschappij desnoods naar rechter stappen*, *Algemeen Dagblad*, 23 juni 1989.

‘Lubbers niet op eigen houtje’, *Algemeen Dagblad*, 26 juni 1989.

Den Boer, J. ‘Hard spel van Rob Lubbers tegenover de ministers’, *Algemeen Dagblad*, 27 juni 1989.

‘CDA en PvdA: Te zware middelen tegen Kuwayt’, *Algemeen Dagblad*, 28 juni 1989.

‘Lubbers handelde niet op eigen houtje’, *Algemeen Dagblad*, 28 juni 1989.

‘Lubbers schikt zich, Premier laat zaak Kuwayt over aan ministers’, *Algemeen Dagblad*, 30 juni 1989.

‘Van den Broek: Rol premier niet vreemd’, *Algemeen Dagblad*, 30 juni 1989.

Smit, A. ‘Onderzoek declaraties Peper; ‘Foute cultuur’ in Rotterdams stadhuis, *Algemeen Dagblad*, 25 september 1999.

Besse, A. en De Knecht, P. ‘Peper beticht van misbruik; Verwennerij op kosten Rotterdam’, *Algemeen Dagblad*, 28 oktober 1999.

‘Ex-wethouder: Peper is wraakzuchtig’, *Algemeen Dagblad*, 29 oktober 1999.

‘Uitleg peper geeist’, *Algemeen Dagblad*, 29 oktober 1999.

‘Als het waar is, moet hij weg’, *Algemeen Dagblad*, 29 oktober 1999.

‘CDA in de bres voor minister’, *Algemeen Dagblad*, 30 oktober 1999.

Besse, A. en De Knecht, P. ‘Peper regeerde als Byzantijnse vorst’, *Algemeen Dagblad*, 30 oktober 1999.

Besse, A. en De Knecht, P. ‘Rotterdamse ambtenaren willen graag onder ede getuigen’, *Algemeen Dagblad*, 30 oktober 1999.

‘Kok is woedend op Algemeen Dagblad’, *Algemeen Dagblad*, 30 oktober 1999.

‘Kok vierkant achter Peper’, *Algemeen Dagblad*, 1 november 1999.

‘Haast met onderzoek naar handelen van Peper’, *Algemeen Dagblad*, 2 november 1999.

‘AD verwijst klagende Peper en Kroes naar bronnen’, *Algemeen Dagblad*, 9 november 1999.

‘Anoniem klagen mag in Rotterdam’, *Algemeen Dagblad*, 13 november 1999.

Besse, A. en De Knecht, P. ‘Commissie verbaasd over peper: Oud-burgemeester Rotterdam wil meepraten over opzet onderzoek’, *Algemeen Dagblad*, 15 november 1999.

Besse, A. en De Knecht, P. 'Ambtenaar wil 'zaak Peper' klein houden', *Algemeen Dagblad*, 18 november 1999.

'Kok twijfelt aan kwaliteit onderzoek naar Peper', *Algemeen Dagblad*, 20 november 1999.

Besse, A. en De Knecht, P. 'Vrij spel Peper op party-boot; niemand bij de gemeente wilde het fijne weten van Pepers tochtjes', *Algemeen Dagblad*, 20 november 1999.

'Onderzoek naar Peper duurder', *Algemeen Dagblad*, 25 november 1999.

'Peper bemoeit zich niet meer met Rotterdam', *Algemeen Dagblad*, 27 november 1999.

Besse, A. en De Knecht, P. 'Rotterdam betaalde prive-reis van Peper', *Algemeen Dagblad*, 3 december 1999.

Besse, A. en De Knecht, P. 'Onkreukbaar; Peper tientallen dubieuze posten en declaraties', *Algemeen Dagblad*, 15 januari 2000.

Besse, A. en De Knecht, P. 'Pepers zwaarste moment; Minister gehoord door onderzoekscommissie', *Algemeen Dagblad*, 15 januari 2000.

Besse, A. en De Knecht, P. 'Opstelten biedt peper hulp aan: Commissie reageert afwijzend op verzoek', *Algemeen Dagblad*, 19 januari 2000.

'Minister Peper geeft geen inzage in zijn declaraties', *Algemeen Dagblad*, 20 januari 2000.

Besse, A. en De Knecht, P. 'Peper overweegt medewerking te stoppen', *Algemeen Dagblad*, 21 januari 2000.

Van de Sande, J. 'Gang naar rechter is vooral bangmakerij', *Algemeen Dagblad*, 24 januari 2000.

'Bram Peper komt niet', *Algemeen Dagblad*, 24 januari 2000.

Besse, A. en De Knecht, P. 'Peper boycot onderzoek: Commissie woedend op oud-burgemeester', *Algemeen Dagblad*, 24 januari 2000.

Boom, W. 'Twijfel over minister Peper groeit', *Algemeen Dagblad*, 26 januari 2000.

Besse, A., De Knecht, P. en Van de Sande, J. 'VVD'er kraat onderzoek: Rotterdamse commissie verwerpt kritiek Korthals Altes', *Algemeen Dagblad*, 26 januari 2000.

Besse, A. en De Knecht, P. 'Peper draaft toch op', *Algemeen Dagblad*, 27 januari 2000.

Besse, A. en De Knecht, P. 'Twijfels over Peper blijven', *Algemeen Dagblad*, 28 januari 2000.

'Opnieuw huiswerk voor Peper: Nog niet alle onduidelijkheden uit de weg geruimd', *Algemeen Dagblad*, 29 januari 2000.

'Dijkstal: geen politiek spelletje met Peper', *Algemeen Dagblad*, 1 februari 2000.

'Journalist moet Peper bonnetjes laten zien', *Algemeen Dagblad*, 2 februari 2000.

'Commissie wacht op Peper', *Algemeen Dagblad*, 3 februari 2000.

'Het gelijk van Kok', *Algemeen Dagblad*, 7 februari 2000.

Besse, A. en De Knecht, P. 'Tipp-Ex over Pepers biefstuk', *Algemeen Dagblad*, 9 februari 2000.

Besse, A. en De Knecht, P. 'Peper antwoordt volgende week', *Algemeen Dagblad*, 12 februari 2000.

Besse, A. en De Knecht, P. 'Informatie van Peper zegt niets', *Algemeen Dagblad*, 17 februari 2000.

'Verklaring Peper laat nog op zich wachten', *Algemeen Dagblad*, 17 februari 2000.

'Enquete: veel twijfels over declaraties', *Algemeen Dagblad*, 19 februari 2000.

'Peper geeft laat antwoord: Onderzoekscommissie wachtte hele dag', *Algemeen Dagblad*, 19 februari 2000.

'Ministerie betaalde vliegticket van echtgenote Peper', *Algemeen Dagblad*, 21 februari 2000.

Besse, A. en De Knecht, P. 'Rotterdam wil Peper foute declaraties laten terugbetalen', *Algemeen Dagblad*, 23 februari 2000.

Besse, A. en De Knecht, P. 'Peper declareerde 19.000 gulden voor vakantie-ticket', *Algemeen Dagblad*, 25 februari 2000.

'Geen enkele minister mag partner meenemen', *Algemeen Dagblad*, 26 februari 2000.

Besse, A. en De Knecht, P. 'Peper zoekt de aanval: Minister dreigde commissie met groot media offensief', *Algemeen Dagblad*, 26 februari 2000.

'Minister schrapt twee buitenlandse reizen', *Algemeen Dagblad*, 2 maart 2000.

'Neelie Kroes wilde zelf mee naar de Antillen', *Algemeen Dagblad*, 2 maart 2000.

'Peper rijdt in te dure auto', *Algemeen Dagblad*, 3 maart 2000.

'Peper-rapport opnieuw uitgesteld', *Algemeen Dagblad*, 8 maart 2000.

'Gezag moet verdiend worden', *Algemeen Dagblad*, 14 maart 2000.

Besse, A. en De Knecht, P. 'Hard oordeel over Peper', *Algemeen Dagblad*, 14 maart 2000.

'Integriteit als kernbegrip', *Algemeen Dagblad*, 14 maart 2000.

Boom, W. 'Intellectuele regent maakt te veel vijanden', *Algemeen Dagblad*, 14 maart 2000.

'Ontslag om te strijden als 'vrij man'', *Algemeen Dagblad*, 14 maart 2000.

'Opstappen verrast kennissen en collega's', *Algemeen Dagblad*, 14 maart 2000.

Boom, W. en Koole, S. 'Peper treedt af in eenzaamheid', *Algemeen Dagblad*, 14 maart 2000.

'Peper voorlopig zonder geldzorgen', *Algemeen Dagblad*, 14 maart 2000.

'Pleidooi voor Stekelenburg', *Algemeen Dagblad*, 14 maart 2000.

'Raad van Rotterdam verbaasd: Tegenaanval Peper verwacht', *Algemeen Dagblad*, 14 maart 2000.

'Verleden breekt minister op', *Algemeen Dagblad*, 14 maart 2000.

'Kritiek Kamer op COR: Onderzoek naar declaraties Peper heeft te lang geduurd', 15 maart 2000.

'Peper moet de strijd overlaten aan zijn hulptroepen', *Algemeen Dagblad*, 15 maart 2000.

'Perscommentaren over Peper', *Algemeen Dagblad*, 15 maart 2000.

'Strijdbare strategie', *Algemeen Dagblad*, 15 maart 2000.

'Museum toont relatiegeschenken Peper', *Algemeen Dagblad*, 16 maart 2000.

Leidse Courant:

In 't Hout, R., 'Wat Jupiter mag, mag het rund niet', *Leidse Courant*, 1 juli 1989.

NRC Handelsblad:

Nijenhuis, H. en Oostveen, M. 'Beatrix: 'De leugen regeert'', *NRC-handelsblad*, 29 november 1999.

Funnekotter, B., Versteegh, K., & Zantingh, P., 'NRC-enquête: Drees en Lubbers beste premiers sinds 1900', *NRC-handelsblad*, 28 september 2013.

Trouw:

Khoele, T., 'NAVO-kringen stellen vragen over 'Koeweit-affaire'' *Trouw*, 25 oktober 1995.

Volkskrant:

'Rol Lubbers in geldconflict Koeweit roept vragen op', *De Volkskrant*, 17 juni 1989.

'Lubbers Koeweit', *De Volkskrant*, 17 juni 1989.

'Hollandia Kloos heeft wel belang bij affaire-Koeweit, bedrijf familie Lubbers nog 2,4 miljoen gulden te wachten', *De Volkskrant*, 20 juni 1989.

'Druk Lubbers op Koeweit bleef niet zonder resultaat', *De Volkskrant*, 23 juni 1989.

'Rol premier zaak-Koeweit beperkt, Ruding en Van den Broek schakelden zelf Lubbers in', *De Volkskrant*, 24 juni 1989.

'Optreden Lubbers nog omstreden na brief ministers over Koeweit', *De Volkskrant*, 26 juni 1989.

'Smoeselig', *De Volkskrant*, 26 juni 1989.

‘Belang bij inning schuld Koeweit bleef lang verzwegen’, *De Volkskrant*, 26 juni 1989.
“Hollandia Kloos krijgt deels te keer betaald”, *De Volkskrant*, 27 juni 1989.
Eijgelsheim, J. ‘Koeweit’, *De Volkskrant*, 27 juni 1989.
Klein, T. en Tromp, J. ‘Lubbers moet het bij tandengeknars houden, ministers houden premier in luwte’, *De Volkskrant*, 29 juni 1989.
‘Lubbers houdt voortaan afstand van Zaak-Koeweit’, *De Volkskrant*, 30 juni 1989.
‘Lubbers’, *De Volkskrant*, 30 juni 1989.
Klein, T. en Tromp, J. ‘Lubbers vroom-voorbeeldig in Koeweit-debat, De macher nederig door de knieën’, *De Volkskrant*, 30 juni 1989.

‘Peper noemt beschuldiging van fraude ‘lariekoek’’, *De Volkskrant*, 29 oktober 1999.
‘Kok spreekt volledige vertrouwen in Peper uit’, *De Volkskrant*, 30 oktober 1999.
‘Peper eist opheldering over beschuldiging fraude’, *De Volkskrant*, 3 november 1999.
Mulder, G. ‘De hilarische Peper-journalistiek van het AD’, *De Volkskrant*, 5 november 1999.
Van Bommel, N., ‘AD verschuilt zich achter bron’, *De Volkskrant*, 9 november 1999.
‘AD: krant niet aansprakelijk voor uitspraak fraude Peper’, *De Volkskrant*, 9 november 1999.
‘Het AD en de beerput’, *De Volkskrant*, 10 november 1999.
Zwagerman, J. ‘Guggenheimen voor beginners’, *De Volkskrant*, 12 november 1999.
‘Gelegenheid tot anoniem klikken verbaast Peper’, *De Volkskrant*, 15 november 1999.
Klein, T., en Kruijt, M. ‘Ambtenaren klikken graag over Peper’, *De Volkskrant*, 17 november 1999.
‘Honderden gulden voor een colaatje’, *De Volkskrant*, 17 november 1999.
‘Peper kan zich geen smetje permitteren’, *De Volkskrant*, 17 november 1999.
‘Beperkt onderzoek pleit Peper vrij’, *De Volkskrant*, 20 november 1999.
‘Van Boxtel krijgt leiding onderzoek naar Peper’, *De Volkskrant*, 29 november 1999.
‘Peper kan bonnen moeilijk verklaren; Onderzoek naar declaratiegedrag bijna klaar’, *De Volkskrant*, 15 januari 2000.
‘Peper opent tegenaanval op onderzoekscommissie’, *De Volkskrant*, 19 januari 2000.
’T Hart, J. en Nicolassen, L. ‘Echte vrienden heeft Peper niet in Den Haag’, *De Volkskrant*, 20 januari 2000.
‘Peper krijgt geen voorinzage dossiers’, *De Volkskrant*, 21 januari 2000.
Klein, T., ‘Straatvechter Peper bijna de Helmut Kohl van Nederland’, *De Volkskrant*, 22 januari 2000.
‘Peper wekt irritatie van commissie met afzegging’, *De Volkskrant*, 24 januari 2000.
‘Opstelten steunt COR in zaak-Peper’, *De Volkskrant*, 25 januari 2000.
‘Peper krijgt steun van Korthals Altes’, *De Volkskrant*, 26 januari 2000.
Hoedeman, J. en Poorthuis, F. ‘PvdA-dinosaurussen Kok en Peper botsen weer’, *De Volkskrant*, 26 januari 2000.
‘Peper gaat toch in gesprek met onderzoekscommissie’, *De Volkskrant*, 27 januari 2000.
‘CDA: Wijze mannen moeten onderzoek Peper beoordelen’, *De Volkskrant*, 29 januari 2000.
‘Rechter maant Peper tot tonen recente declaraties’, *De Volkskrant*, 2 februari 2000.
‘Wij controleren alleen de democratie’, *De Volkskrant*, 4 februari 2000.
‘Peper in beroep tegen verplicht tonen bonnetjes’, *De Volkskrant*, 5 februari 2000.
‘Declaraties’, *De Volkskrant*, 7 februari 2000.
Klein, T. ‘Wat voor kwaad kunnen biefstukbonnetjes?’, *De Volkskrant*, 9 februari 2000.
‘Raad: Peper hoeft bonnen niet te tonen’, *De Volkskrant*, 11 februari 2000.
’T Hart, J. ‘Declaraties Peper op het net’, *De Volkskrant*, 15 februari 2000.
‘Internetters kijken massaal naar Pepers declaraties’, *De Volkskrant*, 16 februari 2000.
‘Peper: Ik kan elke uitgaaf verklaren’, *De Volkskrant*, 18 februari 2000.
‘Commissie: antwoorden van Peper onvoldoende’, *De Volkskrant*, 25 februari 2000.

‘Kok: Commissie moet rapport zaak-Peper eerder publiceren’, *De Volkskrant*, 26 februari 2000.

Wansink, H. ‘Bram van Aardenne’, *De Volkskrant*, 11 maart 2000.

‘Curriculum vitae A. Peper’, *De Volkskrant*, 14 maart 2000,

’T Hart, J. ‘Declaratiegrappen’, *De Volkskrant*, 14 maart 2000.

‘Peper kan enkele tonnen niet verklaren; Minister kende conclusies COR vorige week al / Kok: vertrek ‘meest wijze besluit’’, *De Volkskrant*, 14 maart 2000.

Klein, T. en Kruijt, M. ‘Reus kon lastige vliegen niet van zich af slaan’, *De Volkskrant*, 14 maart 2000.

‘Rotterdamse politiek wacht vol spanning op rapport’, *De Volkskrant*, 14 maart 2000.

Maas, C. ‘Vechtjas’, *De Volkskrant*, 14 maart 2000.

‘Vrij man’, *De Volkskrant*, 14 maart 2000.

Nicolasen, L. en Poorthuis, F. ‘Zelfs voor een dikhuid is het eens op; Peper verbaast met tijdstip van opstappen iedereen, inclusief Kok en Melkert’, *De Volkskrant*, 14 maart 2000.

‘Peper zal zijn strijd voortzetten in de rechtszaal’, *De Volkskrant*, 15 maart 2000.

‘Peper wrijft paal’, *De Volkskrant*, 15 maart 2000.

Vrij Nederland:

Runderkamp, L. en Salverda, F. ‘Lubbers’ familiebelang in Koeweit’, *Vrij Nederland*, 10 november 1984.

Runderkamp, L. en Salverda, F. ‘Premier Lubbers en zijn onafhankelijk gewaande stichting’, *Vrij Nederland*, 17 november 1984.

Runderkamp, L., ‘Premier Ruud Lubbers, de miljonair’, *Vrij Nederland*, 18 mei 2016.

Meijer, I., ‘Ischa Meijer interviewt Bram en Gusta Peper: ‘Bram kan echt niet tegen een dom wijf thuis’’, *Vrij Nederland*, 15 maart 1984.

Vrije Volk

‘Echtpaar Peper: ‘Excuses’ ‘Uitspraak over ambtenaren overtrokken’’, *Het Vrije Volk*, 17 maart 1984.